T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAZILI KAYNAKLAR VE ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA ANADOLU'DAKİ DENİZ KAVİMLERİ SORUNU

Barış GÜR

Danışman
Prof. Dr. Remzi YAĞCI

2010

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2006800741

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adı ve Soyadı : Barış GÜR

Tez Başlığı : Yazılı kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında Anadolu 'daki Deniz Kavimleri Sorunu

Savunma Tarihi : 17.08.2010

Danışmanı : Prof.Dr.Remzi YAĞCI

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Prof.Dr.Remzi YAĞCI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Yrd.Doç.Dr.Akın ERSOY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Doç.Dr.Mustafa DAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ( )

Barış GÜR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Yazılı kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında Anadolu 'daki Deniz Kavimleri Sorunu**" başlıklı Tezi( ) / Projesi( ) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler ışığında Anadolu’daki Deniz Kavimleri Sorunu**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Barış GÜR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında

Anadolu'daki Deniz Kavimleri Sorunu

Barış GÜR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

Yakındoğu yazılı belgelerinde ilk olarak M.Ö. 14.yüzyıl ortalarında Akdeniz kıyı kentlerine saldırılar yapan bir halk grubu olarak nitelenen Deniz kavimleri, Tunç Çağının sonlarına doğru saldırı gücünü arttırarak ilki Mısır kralı Merneptah'ın beşinci yılında olmak üzere Mısır'a karşı başlıca iki ana saldırıda bulunmuştur. Tunç Çağı'nın da sonunu getiren son saldırı, III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleşmiştir. Kara ve deniz savaşı sonucunda, Deniz Kavimleri yenilmiş ve esir alınan savaşçılar, Kenan bölgesine yerleştirilmişlerdir. İklimsel değişiklikler ve kıtlık gibi birçok faktör nedeniyle topraklarından ayrılmak zorunda kalan Deniz Kavimleri, Anadolu ve Doğu Akdeniz boyunca ilerleyişlerinde Yazılı kaynaklar ve arkeolojik bulgularla desteklenen biçimde Tunç Çağı yerleşimlerinde tahribat yarattıkları gözükmektedir. Kentlerdeki tahribattan sonra gelen yerleşim katlarında ele geçen Geç Hellas IIIC seramiği arkeolojik olarak Deniz Kavimlerinin varlığını göstermektedir.

Çalışmada, Merneptah ve III. Ramses dönemlerinde gerçekleşen saldırılarda isimleri zikredilen halkların tümünün kimliği ve kökeni ele alınmış, ana yurtlarının neresi olduğuna dair başlıca iki varsayım konuyu çalışan araştırmacıların yayınları irdelenerek yorumlanmıştır. Göçlerin başlangıcından Deniz Kavimlerinin Kenan Bölgesine kentler kurmasını da içine alan süreci içeren ve bu halkları tanımlayan, Yakındoğu yazılı belgeleri ele alınmıştır. Göçler sonrasında Kenan Bölgesine yerleşen Deniz Kavimlerinden bir halk olan

Filistinlilerin kurdukları şehirlerdeki, mimarisi ve bölgenin özellikleriyle kendi kültür unsurlarını katarak ürettikleri seramikleri kökene ışık tutabilmek amacıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deniz Kavimleri, Geç Tunç Çağı, Yakındoğu, Anadolu.

ABSTRACT

Master Thesis

In the light of written sources and archaeological datas, the Problem of The Sea Peoples in the Anatolia

Barış GÜR

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Archaeology
Classical Archaeology Program

First time, in the written documents of the Near East, The Sea Peoples who describe a group, make an attack to Mediterranean coastal cities, in the middle of the 14th B.C.They increased their attack force during the Late Bronze Age.They made two main attack against Egypt, First attack occured in Merneptah's fifth regnal year and last attack took place in III.Ramses's eighth regnal year.As a result of Land and Sea battle, Sea Peoples lost and captive soldiers were located Canaan region.Sea Peoples left their homeland, owing to climate changes and famine and They moved across Anatolia and East Mediterranean.They caused destruction many Bronze age settlement.it's supported by written sources and archaeological evidences.After the destruction Late Helladic IIIC pottery emerged new layer, as archaeological Late Helladic IIIC pottery proves the existence of The Sea Peoples.

In this thesis, Peoples who their names mentioned in III.Ramses and Merneptah's times, evaluated their origin and identity, Two hypothesis were examined about their homeland and also publishings of the experts were examined and interpreted.Written documents of The Near East which include the time from beginning the migrations to settling The Sea Peoples to Canaan region, were examined.Philistines who is one of the Sea Peoples groups, settled Canaan region after the migrations.Their City architecture and pottery that They produced combining regional features and their cultural characteristics were examined, in order to illuminate their origin.

Key Words: The Sea Peoples, Late Bronze Age, The Near East, Anatolia.

YAZILI KAYNAKLAR VE ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA ANADOLU'DAKİ DENİZ KAVİMLERİ SORUNU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI……ii
YEMİN METNİ ii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
EKLER LİSTESİ x
KISALTMALAR xiii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KRİZ YILLARINA SEBEP OLAN ETKENLER

1.1. DOĞAL FELAKETLER 5
1.1.1. Depremler 5
1.1.2. İklimsel Değişiklikler ve Kıtlık 7
1.2. SİSTEM ÇÖKÜŞÜ 9
1.3. SAVAŞ TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELER 12
1.4. DEĞERLENDİRME 14

İKİNCİ BÖLÜM
DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ

2.1.DENİZ KAVİMLERİNİN TERİM OLARAK KULLANILIMI 16
2.2.DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜNE GİRİŞ 17
2.3.İLK SALDIRI VE SONRASI GELİŞEN GÖÇ HAREKETİ 19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ ÖNCESİ ANADOLU'NUN SİYASİ YAPISI

3.1. DENİZ KAVİMLERİ'NİN İLK ORTAYA ÇIKTIĞI DÖNEMDEN GÖÇ HAREKETİNE KADAR ANADOLU'NUN SİYASİ DURUMU 27

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİNİN KÖKENİ

4.1. MERNEPTAH DÖNEMİNDE GÖÇLERE KATILAN HALKLAR 31
4.1.1. Lukka 31
4.1.2. Teresh 32
4.1.3. Sherden 34
4.1.4. Shekelesh 35
4.1.5. Ekvesh 36
4.2. III.RAMSES DÖNEMİNDE GÖÇLERE KATILAN HALKLAR 37
4.2.1. Peleset 37
4.2.2. Denyen 39
4.2.3. Tjekker 41
4.2.4. Weshesh 43
4.3. KÖKENİ AYDINLATMAYA YÖNELİK HİPOTEZLER 43
4.3.1. Anadolu Kökeni Hipotezi 44
4.3.2. Balkanlar ve Orta Avrupa çıkış Hipotezi 49

BEŞİNCİ BÖLÜM

FİLOLOJİK KANITLAR

5.1. MISIR KAYNAKLARI 54
5.1.1. Karnak Yazıtı 54
5.1.2. Medinet Habu 55
5.1.3. Harris Papirüsü 58
5.1.4. Diğer Mısır Kaynakları 58

5.2. MISIR DIŞI KAYNAKLAR 59
5.2.1. Amarna Mektupları 59
5.2.2. Ugarit Vesikaları 60
5.2.3. Hitit Belgesi 62
5.2.4. Kıbrıs-Minos Belgeleri 63
5.2.5. Miken Belgeleri 63

ALTINCI BÖLÜM
ARKEOLOJİK KANITLAR

6.1. DENİZ KAVİMLERİNE AİT ARKEOLOJİK BULUNTULAR 64
6.2. GEÇ HELLAS IIIC SERAMİĞİ 67

YEDİNCİ BÖLÜM
DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ SONRASI YAKINDOĞU'DAKİ DURUM VE YIKIM İZLERİ

7.1. ANADOLU 70
7.2. YUNANİSTAN 72
7.3. KIBRIS 74
7.4. SURİYE 75
7.5. KENAN BÖLGESİ 76
7.6. MISIR 78

SONUÇ 79
KAYNAKÇA 83
EKLER……..…….94

EKLER LİSTESİ

EK 1: Luxor Tapınağı'ndan Kadeş Savaşı Sahnesi (merlin.allegheny.edu/.../images/kadesh.jpg) 95
EK 2: Merneptah'ın beşinci yılı Deniz Kavimleri göç Hareketi (Weiss, s. 176.)...96
EK 3: III.Ramses'in Sekizinci yılı Deniz Kavimleri göçü (Weiss, s.178.) 97
EK 4: Teresh Savaşçısı (Robbins, s. 161.) 98
EK 5: Sherden Savaşçıları (www.salimbeti.com) 99
EK 6: Korsika'dan menhirler (Woudhuizen, s. 113.) 100
EK 7: Sardinya' dan bronz figürinler (http://www.salimbeti.com) 101
EK 8: Shekelesh Savaşçısı (www.salimbeti.com) 102
EK 9: Medinet Habu'dan Peleset savaşçısı (http://www.realhistoryww.com/world_history/ancient/Misc/Medinet_Habu/Medinet_habu_relief7.jpg 103
EK 10: Enkomi, Oyun kutusu savaşçı figürü (Robbins, s. 233.) 104
EK 11: Tell Fara'da bulunan oda mezarları, Miken kültüründeki benzerleri (Woudhuizen, s. 97.) 105
EK 12: Tell Qasile Stratum XI tapınağı ile Phylakopi'deki Tapınağın plan karşılaştırması (Mazar, s. 221.) 106
EK 13: Tel Qasile, Stratum X'daki Tapınağın Yunanistan' daki yakın benzerleri (Mazar, s. 219.) 107
EK 14: Skyros'tan Üzengi kulplu kap üzerindeki Kuşbaşlı pruvaya sahip gemi tasviri, GHIIIC (Wachsmann,2000, s. 126.) 108
EK 15: Pylos yakınlarındaki Tragana'dan Bir kap üzerindeki kuş başlı gemi tasviri GHIIIC (Wachsmann, 2000, s.128.) 109
EK 16: Tiryns'ten krater parçası üzerindeki kuş başlı gemi motifi GHIIIC (Wachsmann, 2000, s. 133.) 110
EK 17: Tjekker Savaşçı (http://www.salimbeti.com) 111
EK 18 : Medinet Habu Tjekker Savaşçıları (http://www.salimbeti.com) 112
EK 19: Anadolu kağnısı (Sandars, s.122.) 113
EK 20: Deniz Kavimleri'nin Anayurtlarını içeren harita (Wainwright, 1961, Plate VIII.) 114

EK 21: Troya VIIB2'de ele geçen yeni kap formları (Hüryılmaz, Tablo.6.)..... 115
EK 22: Orta Avrupa Urne Kültürü'nün yayılımı (Woudhuizen, s.116.) 116
EK 23: Satu Mare'den kuş başlı süsleme unsurları (Wachsmann, 2000, s.129.) .. 117
EK 24: Villanovan sanatından Kuş başı süsleme unsurları (Wachsmann, 2000, s. 131.)..... 118
EK 25: Karnak Yazıtı (www.salimbeti.com)..... 119
EK 26: Medinet Habu Tapınağı..... 120
EK 27: Medinet Habu Tapınağı Planı (O'Connor, s.87.) 121
EK 28: Medinet Habu Tapınağı'ndaki 16 panel (Drews, 2000, s. 169.)..... 122
EK 29: Medinet Habu Kara Savaşı Sahnesi (merlin.allegheny.edu) 123
EK 30: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi (Wachsmann, 2000, s.106.)..... 124
EK 31: Medinet Habu Deniz Savaşı evreleri (Wachsmann, 2000, s.107.)..... 125
EK 32: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N1 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s. 110.)..... 126
EK 33: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N2 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.111.)..... 127
EK 34: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N3 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.114.)..... 128
EK 35: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N4 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.112.)..... 129
EK 36: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N5 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.115.)..... 130
EK 37: Deniz Kavimleri Gemisinin Üç yatay banttan oluşan yapısı (Wachsmann, 2000, s.115.)..... 131
EK 38: Kynos A gemisi (Wachsmann, 2000, s.122.) 132
EK 39: Medinet Habu Kabartmaları Denyen esirleri (www.salimbeti.com)..... 133
EK 40: Harris Papirüsü (Sandars, s.116.) 134
EK 41: Tell es Sa'idiyeh'ten çift pithos gömüleri (Tubb, 2000, s.189, (figür 9.8-9.9)..... 135
EK 42: Beth Shan'dan İnsan yüzlü Lahit Kapağı (Sandars, s.173.) 136
EK 43: Tel Qasile Tapınağı'nın planı (Mazar, s.217.)..... 137
EK 44: Ekron, Stratum V'te ele geçen yapı. (Dothan, 1998, s.156.)..... 138

EK 45: Ashdod Stratum XII'de ele geçen tanrıça figürini (http://www.imj.org.il/imagine)..... 139
EK 46: Ashdod'ta bulunan tanrıça figürini ve Miken benzerleri (Sandars, s. 171.) 140
EK 47: GHIIIC Kronolojisi (a- Iakovidis, 1979, s.459. b- Iakovidis, 2002, s.249.)..... 141
EK 48: Geç Hellas IIIC Seramik repertuarı (Iakovidis, 1979,s. 455.)..... 142
EK 49: Kenan Bölgesi Haritası (Krüger, 2004, s.34 (figür 1.))..... 143
EK 50: Yakındoğu'da yıkıma uğrayan kentlerin listesi (Drews, 1993, s.9. (figür 1.))..... 144

KISALTMALAR

AJA	American Journal of Archaeology
ANES	Ancient Near Eastern Studies
AS	Anatolian Studies
A.Ü.D.T.C.D	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
CAH	Cambridge Ancient History
Ed.	Edited
GHIIIB	Geç Hellas IIIB
GHIIIC	Geç Hellas IIIC
G.T.Ç.	Geç Tunç Çağ
OJA	Oxford Journal of Archaeology
JEA	Journal of Egyptian Archaeology
JNES	Journal of the Near Eastern Society
T.T.K	Türk Tarih kurumu

GİRİŞ

Geç Tunç Çağ sonunda Yakındoğu önemli değişikliklere sahne olmuştur. Anadolu'da ve Doğu Akdeniz'de birçok kent tahribata uğrayıp yıkılmıştır ve bir kısmına da tekrar yerleşilmemiştir. Bu dönemde Anadolu'da Yakındoğu için önemli bir denge unsur olan Hitit Devleti yıkılmış, Yunanistan'da Miken Sarayları tahribata uğramış ve ekonomiyi yönlendiren saraya dayalı sistem çöküşe uğramıştır. Bunun sonucu olarak yaklaşık M.Ö. 1200'lerde büyük bir kaos ve kargaşa yılları hüküm sürmüştür. Tunç Çağı'nın sonunu getiren ve Yakındoğu'daki birçok kentin yıkımına sebep olan olaylarla ilgili birçok varsayım öne sürülmektedir. Fakat öne sürülen görüşler içerisinde Tunç Çağının sonunu getiren ve kargaşa yıllarına neden olabilecek en önemli faktör, Doğu Akdeniz'deki hareketlilikleri kronolojik olarak Antik yazılı kaynaklarla takip edilebilen Deniz kavimleri göçleridir.Söz konusu tezimde Anadolu'dan başlayarak Doğu Akdeniz boyunca ilerleyen ve nihai olarak Mısır'da son bulan Deniz kavimleri göç hareketi incelenirken, söz konusu halkların Anadolu ile olan bağlantısı üzerinde durulmuş, Anadolu kökenli olduğuna ait birçok kanıt öne sürülerek Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorunu üzerindeki sis perdesi aralanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle Tunç Çağın sonunu getiren faktörlerin neler olduğu konusunda dikkatli bir inceleme yapılmış ve yıkımı oluşturan birçok faktör ayrı ayrı olarak ele alınıp değerlendirilmiştir. Drews' un (1993) The end of the Bronze Age: Changes in Warfare and the catastrophe ca. 1200 BC. Adlı yapıtı, çalışmamın bu bölümüne önemli derecede katkı sağlayıp, rehberlik ederek, Tunç Çağ'ın sonunda gelişen olayları irdelerken izlenmesi gereken yol konusunda çalışmaya kaynak teşkil etmiştir. Drews'un yapıtı (1993), Deniz Kavimleri göç hareketi ile diğer faktörleri birbirleriyle ilişkilendirerek, Tunç Çağın sonundaki büyük yıkımın nedenlerini ortaya koymaktadır. İklimsel değişiklikler sonucu ortaya çıkan kuraklık ve büyük depremler Tunç Çağın sonunu getiren olası doğal felaketler olarak nitelenmiştir. Bunun dışında Saraya dayalı ekonomik sistemin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan kaosun sebeplerden biri diğeri olabileceği ortaya koyulmuştur. Drews'un araştırmasında üzerinde durduğu en kapsamlı inceleme, Tunç Çağ'ın sonunda savaş teknolojisinde

meydana gelen gelişmelerin Tunç Çağ'ın savaşma şeklini baştan başa değiştirdiği ve yeni savaş tekniklerine ve silahlara sahip toplulukların, Yakındoğu'daki diğer halklara karşı üstün gelmesi varsayımına dayanmaktadır. Çalışmada Drews'un izinden giderek bu faktörler ele alınmaya çalışılmıştır.

Tüm yan faktörlerin yanında Tunç Çağ'ın sonunu getiren Ana faktör olarak çalışmada incelediğim Deniz Kavimleri ilk olarak 19. yüzyıl içerisinde Champollion, Rouge ve Chabas gibi araştırmacılar tarafından Mısıra saldıran yabancı halklar olarak kökenlerine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur. İlk kez 1881'de ise Gaston Maspero tarafından literatürde günümüze değin kullanılan Deniz Kavimleri (Sea Peoples) terimi kullanılmıştır.

Çalışmada ikinci bölümde Deniz Kavimleri M.Ö. Ondördüncü yüzyılda Doğu Akdeniz'de ilk olarak ortaya çıktığı dönemden yaklaşık, III. Ramses ordularına yenilmesine kadar geçen süreç tarihsel bir inceleme ile konunun uzmanı araştırmacıların görüşlerinede değinilerek ortaya koyulmuş ve kronolojik bir olaylar dizisi elde edilmiştir. Çalışmamda yararlandığım, Barnett (1975) "The Sea Peoples," in CAH II/2, ve Faulkner (1975) "Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramesses III'', CAH II/2, ve de Mellaart (1974) ''Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites'', Mansel' e Armağan**,** Deniz Kavimlerinin Doğu Akdeniz boyunca ilerleyişlerinin aşamalarını sunmaktadır.

Tezimin konusu olan Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununa eğilirken, Mısıra yapılan Deniz Kavimleri göçü öncesi Anadolu'nun siyasi yapısı incelenip, Anadolu'daki güç dengeleri ele alınmıştır. Bu dönemde Anadolu'da büyük bir güç olan Hitit Devleti'nin özellikle Batı Anadolu devletleri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Batı Anadolu'da sık sık isyan halinde olan bu devletlerin Anadolu'daki Deniz kavimleri sorunu eksenindeki konumlarının neresi olduğu irdelenmeye çalışılmış ve Antikçağ yazılı kaynaklarında sıkça sözü edilen Anadolu'daki kıtlığın bu dönemde deniz kavimleri göçünün oluşumunda ne denli etkili olabileceği tartışılmaya çalışılmıştır. Bizce Batı Anadolu'da yaşayan bu halkların Deniz

kavimleri göçünde etkin olduğu ve Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununun merkezinde olduklarını düşünmekteyiz.

Deniz Kavimleri'nin anayurtlarının ele alındığı dördüncü bölümde Mısır'a karşı saldırılarda bulunan tüm halklar ayrı ayrı ele alınıp incelenmişlerdir. Bu bölümde özellikle, Deniz Kavimleri konusunda titiz ve detaylı bir çalışma olan N.Sandars'ın (1978) The Sea peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C adlı eserinden ve Woudhuizen'ın (2006) The Ethnicity of the Sea Peoples, adlı eserinden yararlanma imkanı buldum. Bununla birlikte Deniz Kavimlerinin kökenine dair araştırmacıların genel olarak varsayımlarıda çalışmada Anadolu kökeni hipotezi, Balkan ve Orta Avrupa çıkış Hipotezi alt başlıklarında incelenmiştir.

Beşinci bölümde Deniz Kavimleri ile ilgili bilgiler veren Filolojik kanıtlar ele alınıp incelenmiştir. Tezimin büyük kısmında yararlandığım, E.D.Oren editörlüğünde basılan (2000) The Sea Peoples and their World: A Reassessment, çalışmama büyük katkı sağlamıştır. Kitaptaki, Singer'in New Evidence on the End of the Hittite Empire, yazısı Anadolu'da Hitit devletinin son günleri ile ilgili yeni bilgileri ortaya koymakta ve Hitit'in son günlerinde Anadolu'nun bir bölümünün Deniz Kavimleri'nin hakimiyetinde olduğunu ve Hitit Devletinin Deniz Kavimleri ile yapılan savaş sonrası yıkım sürecine girdiğini desteklemektedir. Wachsmann, aynı kitabın, "To the Sea of the Philistines'' adlı bölümünde, Deniz Kavimleri gemilerinin ikonografik özellikleriyle Geç Hellas IIIC kapları üzerindeki tasvirleri ve Orta Avrupa kültürlerindeki benzer süsleme unsurlarıyla bağlantılar kurmaya çalışmıştır.

Dothan (2000) "Reflections on the Initial Phase of Philistine Settlement," in E. D. Oren (ed.), The Sea Peoples and their World: A Reassessment**,** Mazar (2000) "The Temples and Cults of the Philistines," in E. D. Oren (ed**.),** The Sea Peoples and their World: A Reassessment ve Stager (1994) "The Impact of the Sea Peoples in Canaan (1185 - 1050 BCE)," in T. E. Levy (ed.), The Archaeology of Society in the Holy Land, adlı çalışmalarda Deniz Kavimlerinin Kenan Bölgesinde yerleşmelerinin

ardından özellikle Filistin halklarının bölgede bıraktıkları arkeolojik materyaller ve yarattıkları kültür üzerinde durmuşlardır.

Deniz Kavimleri konusunda bir başka önemli çalışma Robbins'in (2001) Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the sea, adlı eseridir. Kendi Çalışmamda sıkça yararlandığım kitap Deniz kavimleri göçünün evrelerini incelememde ve Anadolu kökeni konusundaki verdiği bilgilerle yarar sağlamıştır. Göçler sonrası Yakındoğu'da gerçekleşen yıkım izlerini incelememde yine Drews (1993)' ten yararlanılmıştır.

Çalışmada kullandığım bir başka faydalı eser, Ward ve Joukowsky editörlüğünde basılan The Crisis years : the 12 Century B.C. from beyond the Danube to the Tigris' tir. Hitit'in son günleri ve Anadolu ile ilgili bilgi vermesi yanında Hoffner (1992) "The last days of Hattusha", Tunç Çağ'ın sonundaki yıkıma farklı bir açıdan yaklaşan, Muhly (1992) "The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?, ve Deniz Kavimlerine farklı bir açıdan yaklaşan, Sherratt (1998) "'Sea Peoples' and the Economic Structure of the Late Second Millennium in the Eastern Mediterranean," in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds**.),** Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE, kullandığım diğer değerli kaynaklardır.

Deniz Kavimleri konusunu temel alan bir tez yazarken birçok zorlukla karşılaşmak durumunda kaldım, bunlardan başlıcası Deniz Kavimleri konusunda Filistin bölgesi dışında yeterli arkeolojik materyal elde edilmemiş olmasıdır. Bir başka önemli zorluk bu konuda basılmış Türkçe kaynağın neredeyse olmayışından ileri gelen güçlüklerdir. Gerçektende bu konuda yazılmış eserlerin hemen hepsinin henüz Türkçeye çevrilmemiş olması birçok problemide beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Deniz Kavimleri konusundaki literatürün ortaya çıkardığı zorluklardır. Bazı terimlerin henüz Türkçe karşılıklarının bulunmaması Tezi yazarken beni yavaşlatan en büyük etken olmuştur. Bu güçlüğün Deniz Kavimleri konusundaki eserlerin Türkçe'ye çevirilmesiyle giderilebileceğini ummaktayım.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ YILLARINA SEBEP OLAN ETKENLER

1.1. DOĞAL FELAKETLER

Tunç Çağ'ın sonunu getiren Kargaşa yıllarını inceleyen araştırmacıların uzun yıllardır üzerinde durdukları konu, yaklaşık M.Ö. 1200'lerde Yakındoğu'da kaosa yol açan doğa felaketlerinin yaşanıp yaşanmadığıdır. Tunç Çağ'ın sonunda, art arda birçok bölgede yakın aralıklarla meydana geldiği düşünülen büyük depremler ve iklimsel değişikliklere bağlı oluşan kuraklık ve bunun doğal getirisi olan kıtlık, bazı araştırmacılar tarafından kriz yıllarının ana sebebi olarak nitelendirilmektedir. Tunç Çağ'ın sonundaki, yıkımı ve ortaya çıkan kaosu açıklamakta büyük depremler ve bölgesel kuraklıklar fikri, birçok araştırmacı tarafından konunun çözümü açısından ilk sığınılan yol olmuştur[1].

Geç Tunç Çağ'dan, Demir Çağı'na geçişi anlatma konusunda 20.yüzyılda çeşitli hipotezler öne sürülmüştür. Marinatos (1939) Minos Girit'indeki Volkanik tahribat ile Thera adasındaki çöküş arasında bağlantı kurmuştur. Schaeffer (1948)'de Önasya'daki sismik olayların etkisini ortaya koymuştur. Klengel, (1974), Hitit devletinin, Geç Tunç çağı sonunda çöküşüyle, bölgesel kıtlık arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur. Weiss (1982) Tunç çağı medeniyetlerinin çöküşü ile iklimsel değişiklikler arasındaki ilişkiyi konu etmiştir[2].

1.1.1. Depremler

Yakındoğu'daki Geç Tunç Çağı kentleri üzerinde çalışmalar yapmış olan kimi araştırmacılar, Tunç Çağ'ın sonundaki yerleşmelerde geniş ölçekte meydana gelen yıkımların ve boşaltılan kentlerin açıklanmasında, tahribatların insan eliyle gerçekleşebileceğinin olası olmadığını ve dönem içerisinde meydana gelen

[1] E.B. French, "The ups and downs of Mycenae: 1250-1150 BCE, **Mediterranean Peoples in Transition." Thirteenth to early Tenth centuries BCE, Israel Exploration Society**, Jerusalem, 1998, s.4.
[2] W.W. Hallo, "From age to Iron Age in Western Asia". **In Ward and Joukowsky The Crisis Years: The 12th century B.C. from beyond the Danube to the tigris,** Dubuque, 1992, s.2.

depremler nedeniyle, bu büyük kargaşanın çıktığını önermektedirler[3]. Schaeffer, Ugarit kentindeki yıkımla ilgili olarak, Rap'anu arşivindeki bir tablet (RS.20.33) ve diğer incelemeleri sonucunda M.Ö.1200'de, Mısır ile düşman olan bir Ugarit şehrinin, Deniz kavimleri ile ittifak halinde olması gerektiğini ve bu açıdan bakıldığında, o dönemde, Ugarit'te dıştan bir saldırı gerçekleşemeyeceğini belirtmektedir[4]. Bunlarla birlikte, Mısır yazıtlarından da Mısır'ın Ugarit'e karşı bir saldırı içerisinde olmadığını eklemektedir. Schaeffer'e göre Ugarit'de yıkımın baş sorumlusu büyük bir depremdi[5]. Bununla birlikte Ugarit'deki dar kapsamdaki deprem hipotezini, tüm Yakındoğu'ya yayarak birçok kentin Ugarit'le aynı kaderi paylaştığı öne sürülmektedir. Suriye ve Önasya'da Alalah, Alişar, Alacahöyük, Hattuşa ve diğer yıkıma uğramış Genç Tunç çağı merkezlerindeki tahribatı da depremle bağdaştırmaktadır[6].

Genç Tunç Çağ'da yıkıma uğrayan kentlerden biri olan Troya'da VI. Katta, sitadelin doğu kanadının duvarlarında ve sitadelin içindeki bazı yapılarda da tahribat izleri bulunmaktadır. Arkeolojik buluntuların ışığında, M.Ö. 1300-1250 yıllarına tarihlenen yıkım, Blegen tarafından bir depremin izlerini taşımaktadır[7]. Yine Geç Hellas IIIB'de Mycenae kentinde oluşan tahribatın bir deprem yoluyla oluştuğu Kilian ve lakovides tarafından önerilmiştir[8]. Zangger ise halk hareketlenmelerine neden olan olayların deprem ya da iklim değişikliğine bağlayarak çözmeye çalışanlara karşı çıkarak, böylesine geniş bir coğrafi alanda depremler ya da iklim değişikliklerine dair araziden elde edebilecekleri hiçbir kanıtın olamayacağını ileri sürmektedir[9].

---

[3] R. Drews, **"The end of the bronze Age, Changes in warfare and the Catastrophe ca. 1200 BC.** Princeton, 1993, ss.33-34.

[4] Ugaritte sonraki yıllardaki kazılarda buluan, okbaşlarının Ugarit kuvvetlerine ait olmadığı ve Yon'a göre bu okbaşlarının varlığı, şehirde şiddetli bir savaş olduğunun kanıtıdır. (M. Robbins, **Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea**, 2001, ss.189-190.

[5] Drews, 1993, s.34.

[6] K.Bittel, "Die archaeologische situation in Kleinasien um 1200 V. Chr. Und Wahrend deir hach folgender vier Jahrhunderte." **In Griechenland, die Agais und die levante wahrend der "Dark Ages**", Vienna, 1983, s.26 (Bittel, Hattuşa'nın bir depremle yıkıldığı önerisini reddetmektedir.)

[7] Robbins, 2001, ss.96-97.

[8] Drews, 1993, ss.41-43.

[9] E. Zangger, "Who were the Sea People**?" Aramco World, Vol. 46. no: 3 May-June**, 1995, s.27.

1.1.2. İklimsel Değişiklikler ve Kıtlık

Tunç Çağ'ın sonuna doğru, Yakındoğu'da iklimsel değişikliklerin ve ısı farklılıklarının neden olduğu uzun süreli kuraklıkların yaşanmasının, bölgesel kıtlığa ve salgın hastalıklara sebep olduğu birçok araştırmacı tarafından, Geç Tunç Çağ'ın sonunu getiren sebeplerden biri olarak görülmektedir. Yakındoğu'daki iklimsel değişiklikleri içeren ilk çalışma 1966 yılında Carpenter tarafından yapıldı. Carpenter M.Ö. 13 yüzyılın sonlarında yaşanan göçleri ve Miken Medeniyetinin çöküşünü incelemiştir[10]. Araştırmasında, Dor kabilelerinin saldırısından ziyade uzun süreli kuraklığın, Mikenlerin çöküşünde daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Carpenter'e göre, Yunanistan'daki Tunç Çağı merkezlerinde uzun süreli kuraklığın etkisiyle bölgede karışıklıklar çıkmış ve bu sebeple yok olmuşlardır. M.Ö.1200'lerde Doğu Akdeniz'de yoğun olarak kuraklıktan etkilendi. İnsanlar evlerinde ve topraklarından ayrılmak zorunda kaldılar. Bunun sonucu olarak da, kuraklık sonucu oluşan kıtlıktan etkilenen halk grupları, geçtikleri şehirleri yakıp yıktılar[11].

Donley 1971 yılında yaptığı araştırmada, deneysel analizler vasıtasıyla Yunanistan içindeki bilinen nüfus değişiklikleriyle birbirini tutan kuraklık örneklerini, modern iklimsel kayıtlar üzerinde incelemiştir. İnceleme verilerinde dördüncü en önemli ocak ayı kuraklık örneğinin Carpenter'ın Geç Tunç Çağ Yunanistan'ı önerisine benzediğini görmüştür. Aynı iklimsel analizler üzerinde çalışan Bryson, 1974 yılında, 1954-1955 yılı Yunanistan kış koşullarının, Miken kuraklık örneğine ve iklim şartlarına uygun olduğunu saptadı. Kuraklığın, tarım ürünleri ve ekinleri azaltmasıyla nüfusta önemli bir düşüş olmaktadır. Arkeolojik olarak, Tunç Çağı sonunda, Yunanistan'da böyle bir nüfus azalışı görülmektedir[12].

Geç Tunç Çağ'da yaşandığı öne sürülen uzun süreli kuraklık ve kıtlığa dair bilgiler ve ipuçları Yakındoğu'daki yazıtlar vasıtasıyla bilinmektedir. Ugarit vesikalarında ele geçen bir mektup (RS. 18.38), II. Şuppiluliuma'nın Ugarit

[10] B. Weiss, "The decline of Late Bronze Age Civilization as a possible Response to Climatic Change." **Climatic Change 4**, 1982, s.172.
[11] R. Carpenter, **Discontinuity in Greek Civilization**, New york, Norton, 1968, s.69.
[12] Weiss, 1982, s.172.

kralından hububat talep ettiğini göstermektedir. Bir başka mektupta (RS.20.212) M.Ö.13 yüzyılın sonlarında Hatti'nin büyük kralı, Kuzey Suriye'deki Ugarit kralından, Kilikya'daki Ura'ya Mukiş'ten 2000 ölçek hububat ve takviye asker göndermesini istemektedir[13]. Hatti kralına göre bu, "ölüm kalım meselesidir"[14]. Ugarit'teki Rap'anu arşivinden başka bir tablette, açlığın ne boyutlarda olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir[15].

"Açlık evimizde olduğundan beri,
Evimizin kapısı mühürlendi.
Açlıktan öleceğiz.
Eğer gelmek için acele etmezseniz,
Açlıktan öleceğiz…
Bundan böyle, ülkenizde yaşayan bir can,
Bile göremeyeceksiniz'' (RS. 34.152).

Mısır yazıtlarında da Yakındoğu'daki kıtlığı içeren bilgiler bulunmaktadır. Merneptah'ın egemenliğinin ikinci yılında "Hatti ülkesini canlı tutmak için" Mısır'dan Hitit egemenilğindeki Ura kentine tahıl gönderildiği bilinmektedir. Yine Merneptah'ın beşinci yılını içeren karnak yazıtında, Libya Halklarının, "Karınlarını doyurmak için" Mısıra saldırdıkları belirtilmektedir. Yazıtta, "Hitit ülkesine hububat göndermesine" rağmen, aç kalmış halkların saldırdığına değinilir. Bu sözlerden, Mısır'ın batısındaki Libya'nın yanında, Hitit Anadolu'sunda da, şiddetli bir kıtlığın izleri gözükmektedir[16].

Anadolu'daki kuraklığa dair fiziksel kanıt teşkil edebilecek önemli bir keşif ise Gordion kentindedir. Kazılarda bulunan ardıç ağacı kütüğü üzerinde yapılan incelemede, dar halkaların yaklaşık M.Ö. 1200'lerde Anadolu'da çeşitli kurak

[13] M.Astour, "New Evidence on the Last days of Ugarit", **AJA** 69, 1965, s.255.
[14] J. Mellaart, "Troy VII A in an Anatolian Perspective", **The Trojan war, it's historicity and Context, Foxhall and Davies,** 1981, s.66.
[15] I. Singer "New evidence on the End of the Hittite Empire", **The Sea People and Their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren)** Philadelpia, 2000, s.24.
[16] B. Umar**, İlkçağda Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1999, s.141. Robbins, 2001, s.162.

yılların geçtiğinin bir kanıtı olabilir[17]. Geç Tunç Çağ'ın sonlarındaki olaylarla ilgili olarak ipuçları veren Herodotos'ta[18], Lidya bölgesindeki kıtlık, açlık gibi olaylara değinmektedir[19].

1.2. SİSTEM ÇÖKÜŞÜ

Yunanistan'da Tunç Çağ'ın ekonomik ve sosyal yapısı, merkezi ve otoriter bir saray yönetimine dayanmaktadır. Önceki dönemlerden farklı olarak ticareti ve ekonomiyi elinde tutup yönlendiren bu yeni sistem, önceleri Mezopotamya'da kendini tapınak ekonomisi olarak göstermiş, Geç Tunç Çağ'da batı dünyası'nda ise saray ekonomisi olarak ortaya çıkmıştır[20].

Geç Tunç Çağ'ın sonunu getiren kaos yılları öncesinde, Kıta Yunanistan, GHIIIB döneminde, saray merkezci ekonomik yapısıyla, refah içerisindeydi. Mycenae şehrinde aslan kapısının yapımı, gösterişli tholos mezarları ve birçok yeni binasıyla Mycenae, Pylos ve Tiryns'teki büyük ve ihtişamlı saraylar ve linear B belgeleri bu dönemin büyük refahını göstermekteydi[21].

Saray yönetimine bağlı saray kontrolündeki ekonomik sistemlerin, yok olmasının, zarara uğramasının, zincirleme bir etki yaratarak tüm Yakındoğu'daki ekonomik sistemleri etkileyerek, Geç Tunç Çağ'ın sonunda ortaya çıkan kaotik ortamı yarattığı düşünülmektedir. Kıta Yunanistan'ın tunç çağı sarayları, görkemi ve zenginliği ile her zaman hedefteydi. Linear B tabletleri, saray kontrolü altındaki endüstriyel üretimi açıkça belirtmektedir. Bununla birlikte günlük ve ekonomik olaylarla ilgili bilgi veren bu tabletler sayesinde, saray ekonomisinin yapısı, yönetim düzeni, idari mekanizması hakkında birçok önemli bilgiye sahip olunmaktadır. Hububatın saraylarda stoklanması, ekilecek tohumların dağıtımı, ekim ve hasat

[17] Drews, 1993, s.79, Weiss, 1982, s.196.
[18] Herodotos**, Herodot Tarihi**, Remzi Kitabevi, 1973, (I. 94), ss.56-57.
[19] E. Doğer, **İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk fethine kadar**, iletişim yay, İzmir, 2006, s.50.
[20] P.M.Warren, "A Merchant Class in the Bronze Age Crete?: The evidence of Egyption Stone vessels from the city of Knossos", **Bronze Age trade in the Mediterranean studies in Mediterranean Archaeology,** Vol. XC, 1991, s.295.

zamanı, tarlada çalışan işçilerin organize edilmesi gibi tüm organizasyon gerektiren işler saray yönetimi tarafından biçimlendirilmekteydi. Bu açıdan saray merkezci sistemin zarara uğraması, tüm bu çarkın işleyişinin sekteye uğramasına neden oldu. Üretimin yapılamaz duruma gelmesi yiyecek ihtiyacını ortaya çıkardı. Eğer sistemdeki bozulmalar uzun süreli ve geniş bir alana yayılan bir hal aldıysa, bu kıtlığa ve kaosa yol açabilmiştir[22].

Betancourt'un sistem çöküşü hipotezine göre Yakındoğu'daki bölgesel bozulmaların sonucunda öncelikle ekonominin temel nitelikleri etkilendi. Ardından bozulma ekonomik yapının çözülmesine zemin hazırladı. Çöküşün ardından ortaya çıkan göç hareketleri ve savaşlar GHIIIC evresinde merkezi otoritelerin gücünü yitirmesine sebep oldu. Betancourt, GHIIIB evresinde, ekonomik yapıyı zorlayan sebepleri, Deniz kavimleri istilası, iklimsel değişiklikler, salgın hastalıklar, doğu ile ticaretin bozulması, yerel çatışmalar ve nüfus artışı olarak sıralamaktadır. Bölgesel yapıdaki bozulma, sistem çöküşünü ortaya çıkarmış, bunun sonucunda da savaşlar ortaya çıkmıştır[23].

Sistem çöküşü hipotezi asıl olarak Tunç Çağı ile Demirçağı toplumları arasındaki oluşmuş olan farklılıklar konusunda odaklanmaktadır. Linear B tabletleri bu değişimi açıkça ortaya koymaktadır. Geç Tunç Çağ'ın ticari yapısını ve saray bürokrasisinin idari mekanizmasını açıkça ortaya koymaktadır. Hattuşa, Ugarit ve Pylos gibi kentlerde sistemlerin çökmesine rağmen Tiryns, Mycenae, Troya ve Kıbrıs'taki farklı kentlerdeki saraylarda kısa süreli yıkıma rağmen ekonomik organizasyonların sürdüğü üretim aktivitelerinin devam ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte yıkımların ardından kentlerin sitadellerini güçlendirip yeniden yerleşime geçmişlerdir. Mikenler, M.Ö.12.yüzyılın başlarında önemli derecede GHIIIC seramiği üretmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, yıkımın ekonomik ve sosyal sistemin çöküşü nedeniyle oluştuğunu söylemek zordur[24].

---

[21] B. Betancourt "The Aegean and the Origin of the Sea Peoples", **The Sea people and their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren)**, Philadelpia, 2000, s.298.
[22] Robbins, 2001, ss.138-140.
[23] Betancourt, 2000, s.300.
[24] Drews, 1993, s.88.

Eski kanıtların yeniden yorumlanması gerektiğini savunan birçok araştırmacı, Tunç Çağ'ın sonundaki Deniz kavimleri fenomenini ve ekonomik sistemlerdeki çöküşü de yeniden değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Deniz kavimlerinin etnik yapısı ve nereden geldiğiyle ilgilenmekten çok amaçlarına yönelik olarak Doğu Akdeniz ekonomik hayatında oynadıkları rol üzerinde duran birçok araştırmacı asıl irdelenmesi gereken, konunun Yakındoğu'da yüzlerce yıldır tek noktadan yönetilen tüm ekonomik aktivitelerin sarayın elinde olduğu sistemin kırılıp, uzun mesafeli serbest pazarların ortaya çıkarak Yakındoğu'da M.Ö. 13. ve 12. yüzyılda yeni bir ekonomik yapının ortaya çıkmasıdır.

Eski yorumlamalarda, Medinet Habu'daki yazıtlarda ve çeşitli Yakındoğu belgelerinde karşımıza istilacı, yağmacı ve korsan faaliyetlerinde bulunan gruplar olarak çıkan Deniz kavimleri, yeni yorumlamalarda, Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan yeni bir halk grubundan ziyade, yeni sosyo-ekonomik yapıyı temsil eden ticari faaliyetlerle uğraşan, Doğu Akdeniz ticaretine hakim bir grup olarak nitelendirilmektedir[25].

S. Sheratt'a göre, Geleneksel politik ve ekonomik yapılar M.Ö. 13. ve 12. yüzyılda değişmeye başladı. Deniz kavimleri olarak nitelenen gruplar, doruğa ulaşmış olan eski merkezi ekonomik düzenleri değiştirerek, belli bir merkezden idare edilmeyen bir ekonomik sistem meydana getirmişlerdir. Doğu Akdeniz'de Deniz Kavimlerinin oluşturduğu, bu ticari kurumsal yapı yönetiminin beynini bir kıyı urban merkezi olan Kıbrıs oluşturmaktaydı. Kıbrıs bu özelliğiyle Doğu Akdeniz kıyılarındaki yeni ekonomik ve kültürel yapının yaratımında ve sürdürülmesinde başrolü oynamaktaydı[26].

Genel hipotezlerin, M.Ö. 12.yüzyılda varolan kriz yılları ile ilgili olarak, tüm olup bitenleri, tabiat ana ekseninde, kentleri yerle bir eden depremler, iklimsel

[25] A.A. Bauer "Cities of the sea: Maritime Trade and the Origin of Philistine Settlement in the Early Iron Age Southern Levant, **OJA** 17, 1998, s.150.
[26] S. Sherratt, "Sea peoples and the Economic Structure of the Late second Millennium in the Eastern Mediterranean", **In Mediterranean peoples in Transition. Thirteenth to early Tenth centuries BCE,** Jerusalem, 1998, s.292.

değişiklikler sonucu oluşan tarımsal verimsizliğin, Anadolu'da yarattığı uzun süreli açlıkla göstermesiyle ilintilidir.

Fakat Hallo, son otuz yıllık periyotta ortaya atılan tüm bu görüşlerin tam tersi bir görüşü benimseyerek, Tunç Çağ'ından, Demir Çağ'ına geçişin insan kaynaklı olacağı görüşünü benimsemektedir. Hallo'ya göre, Tunç Çağ'ı kullanışsız yazı sistemine sahip ve tarımsal temelde alışagelmiş ekonomiyi ve ticareti elinde tutan şehir devletleri formundadır. Demir Çağ'ına geçişle ise gerek günlük yaşam gerekse sistemler değişmiştir. Demir Çağı daha basit alfabetik yazı sisteminin, yükselen imparatorlukların, denge ekonomisine bağlı olarak urbanlarda çoğalan insan nüfusuyla bu yeni çağı tanımlamaktadır[27].

Muhly'de sistem çöküşü hipotezinin tam zıttı olarak yeni bir görüş ortaya atmaktadır. Ona göre, Geç Tunç Çağ'ın sonunu getiren ve ekonomik sistemleri yok eden bir dalgalanmanın olumsuz yönde yıkıcı bir hareket olmadığı tam tersine bakıldığında M.Ö. 12. yüzyılın dünyasının, Deniz istilacıları, korsanlar, serbest tüccarların hakimiyetinde olmadığı, bununla birlikte bu yeni dönemde yeni tip tüccarların, yeni ekonomik fırsatların ve yeni iş sahalarının Yakındoğu'da kendini göstermeye başladığı ve yeni hammadde kaynaklarına yöneldiğini belirtmektedir. Muhly'e göre, Tunç Çağın sonundaki tüm bu değişim, oryantalizan dönemin ilk adımlarının oluşumunun kanıtıydı[28].

1.3. SAVAŞ TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELER

Geç Tunç Çağ'ın sonunu getiren faktörler arasında savaş teknolojisindeki gelişimlerin, Tunç Çağının köklü yapılarının sonunu getirdiği görüşü, R. Drews tarafından "the end of the bronze age, changes in warfare and the catastrophe C. 1200 B.C." adlı eserinde etraflıca incelenmiştir. Bu eser, savaş teknolojisindeki gelişmelerin Tunç Çağı'nın sonunu getirdiği hipotezine, referans oluşturmaktadır.

[27] Hallo, 1992, s.1.
[28] J.D. Muhly, "The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?", **The Crisis years: The 12th Century B.C. from beyond the Danube to the tigris, (ed. W.A. Ward, M.S. Joukowsky)** Iowa, 1992, s.10.

Drews, kargaşa yıllarına kanıt teşkil edebilecek, konu başlıklarını ayrı ayrı ele alarak, deprem, kuraklık, göçler, demircilik, sistemlerin çöküşü üzerine ortaya sunulan kanıtları ve görüşleri yorumlamıştır. Fakat ona göre, yukarıda sıralanan Yakındoğu'yu kaosa sürükleyen nedenlerden sadece bir bölümünü oluşturduğunu belirtir. Krize ve çöküşe sebep olan yeni ve gelişmiş silahlar ve savaş taktikleri kullanımının, Tunç Çağ'ın eski ve geleneksel savaş ekipmanları ve yöntemleri karşısında üstün gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Doğu Akdeniz'de savaşçı bir grup olarak kaynaklarda gözüken Sherden topluluğu, farklı teçhizatları ve savaş teknikleriyle Tunç Çağının farklı bir savaşçı grubu olarak bilinmektedir. Yakındoğu'da ortaya çıkan yeni tip savaş yöntemlerinden II. Ramses'te etkilenmiş olmalıydı ki, Sardinya'dan gelen ve yeni tip savaşta uzman Sherden lejyonerlerini kiralayıp, kendi ordusunda savaştırmıştır[29]. Drews'e göre, Tunç Çağın sona ermesine sebep olan savaş teknolojisindeki yeniliklerde, yeni ve gelişmiş zırhlar, mızraklar, kılıçlar baş rolü oynamaktadır. Yuvarlak kalkanlar ve büyük uzun kılıçlar, iki mızrak göğüs göğüse savaşta savaşçıların gereksinim duyduğu başlıca silahlardı[30].

Geç Tunç Çağ'da savaşçıların kullandığı savaş ekipmanlarıyla ilgili dikkate değer bilgiler Homeros'tan gelmektedir. İlyada'da Homeros, Akha ve Troyalı kuvvetler arasındaki savaşı anlatırken, dönemin savaşçı kıyafetleri ve savaş teknikleri üzerine de bilgiler vermektedir. Ayaklara kadar uzanan kalkanlar, gümüş kakmalı tunç kılıçlar, göğsü kaplayan zırhlar ve tolgalar tunç çağı savaşçısının profilini çizmektedir[31]. Silahlardaki en önemli yeniliklerden biri kuşkusuz, yeni bir kılıç türü olan Naue II. Tipi kılıçların Doğu Akdeniz'de kullanım görmeye başlamasıdır. Bu tip kılıçlar ortaya çıkmadan önce Doğu Akdeniz'de orak biçimli kısa kılıçlar yaygınken, Naue II tipin Tunç çağın sonunda ortaya çıkışı, Tunç çağın savaş yapısını baştan aşağı değiştirmiştir. Bu tipte kılıçlar, tunçtan, ortalama 70 cm uzunluğundaydı. Genel olarak Doğu Akdeniz'de ortaya çıkmadan önce Orta ve

[29] F.C. Woudhuizen, **The Ethnicity of the Sea peoples**, 2006, s.41.
[30] Drews, 1993, s.179.
[31] Homeros, **İlyada**, can yayınları, 1999, (XIV, 376), (III, 330-335), (XV, 645-646), (X, 261-265).

Kuzey Avrupa'da gözükmekteydiler. Yunanistan'daki mezarlarda ele geçen bu tip kılıçlar, M.Ö. 11.yüzyıl içerisinde Ege'de kullanılan en yaygın kılıç türü olmuştur[32].

Drews, tüm bu savaş ekipmanlarındaki yenilikler ve yeni taktikler bilen uzman savaşçılarla, Yakındoğu'da eski yöntemlerin yetersiz kaldığını ve yeni teknolojilerin köklü değişikliklere sebep olarak, kargaşa yıllarına sebep olduğunu öne sürmektedir[33].

Gordon Child ise, demir kullanımının yaygınlaşması ile Tunç Çağ'ın köklü bürokratik yapılarının çöküşü arasında bağlantı kurmaktadır. Hitit ve Mısır ordularında paralı asker olarak savaşan barbar halkların savaştıkları ordulardaki uygar savaş yöntemlerini, şehirlerde uygulanan silah yapım süreçlerini ve demir işlemeciliğinin sırrını öğrenebilecek konuma geldiklerini, bir süre sonra barbar kiralık askerlerin uygar ülkelerde gördükleri eğitimin kendilerine kazandırdıklarıyla, Hititlerin ve Mısırlıların felaketine yol açacak biçimde, efendilerine karşı kullandıklarını belirtmektedir. Kiralık askerlerin demir silahların yapımını öğrenip yayması sonucunda, barbar kavimlerin, Yunanistan ve Küçük Asya'ya olan akınlarının yarattığı kaos ortamı, Tunç çağın sonunu getirmiştir[34].

1.4. DEĞERLENDİRME

Geç Tunç Çağ'ın sonundaki, kriz yıllarına neden olan sebep, yukarıda sayılan faktörlerden sadece tek bir tanesinin Yakındoğu'da bu boyutta bir kargaşaya ve yıkıma sebep olabilmesi gerçekten olanaksız gözükmektedir. Ancak sayılan faktörlerden birçoğunun bir araya gelmesi, Geç Tunç çağ dünyasında krizi oluşturacak uygun şartların oluşması için olasıdır. Yaklaşık, M.Ö. 1200'lerde, iklimsel değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan kuraklık, tarımsal ürünlerin hasadını engellemiş ve art arda kurak ve bereketsiz geçen yıllar sonucunda, Anadolu'da şiddetli bir kıtlık baş göstermiş olmalıdır. Hayatta kalabilme mücadelesine düşen, Geç Tunç Çağ'ın Anadolu halkları, balkan kavimlerininde iktirmesiyle, ellerindeki

[32] Drews, 1993, ss.192-208.
[33] Drews, 1993, ss.174-225.
[34] G. Childe, **Tarihte neler oldu**, İstanbul, 1993, ss. 124-126.

Tunç Çağ'ın sonunu getirebilecek silahlarıyla, güneye doğru ilerleyişe geçmişlerdir. Kuzeyden gelen halkların bu yeni yurt arayışı sırasında karşılarına çıkan, toplulukları bertaraf etmeleri, şehirleri yağmalayıp, yıkmaları sonucunda Yakındoğu'nun ticaret sistemi de büyük bir zarara uğramış, dönem içerisinde ticaret organizasyonunu elinde bulunduran, merkeziyetçi sofistike saray yapısının yok edilmesi ile Yakındoğu'nun ticaret ağını şekillendiren saray sistemi organizasyonu çökmüş ve Yakındoğu büyük bir kaosun içine düşmüş olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ

2.1.DENİZ KAVİMLERİNİN TERİM OLARAK KULLANILIMI

Deniz kavimleri modern literatürde, 19. yüzyılın ilk yarısında, Jean François Champollion'un "Grammaire Egyptienne" adlı 1836 yılında basılmış eserinde, III. Ramses'in Medinet Habu tapınağındaki yazıtlarda sözettiği Peleset isminin Filistinliler olabileceğini ilk kez önermiştir. Emmanuel de Rouge, 1867'de basılan "Revue Archeologique 16"da, Merneptah'ın Karnak tapınağında deniz kavimlerinin isimleriyle ilgili etimolojik incelemeler yapmış ve Akdeniz halklarının isimleri ve yerleri arasında vokal açıdan benzerlikler ve bağlantılar kurmuştur. Rouge'un araştıması Deniz kavimlerinin kökeniyle ilgili ilk önerileri sunması açısından önemlidir. Teresh halkını, Tyrsenler veya Etrüsklerle uyumlandırırken, Shelekesh'i, Sicilya ile Sherden'i Sardinya adası ile Ekvesh'leri Akhalar ile ve Lukka'ları Güneybatı Anadolu'daki Likya'lılarla ilişkilendirmiştir. Bir sonraki adımda ise, François Chabas, 1872'deki "Etudes sur L'antiquite Historique d'apres les sources egyptiennes et les monuments reputes prehistoriques" adlı eserinde Tjekker'i Kuzey batı Anadolu'daki Troya ile ilişkilendirmiştir[35].

Rouge ve Chabas'ın Önasya'nın batısında Akdeniz'de, Yunanistan'da, Sicilya ve Sardinya adalarını içine alan bölgede yaptıkları etnik tanımlamalar, Gaston Maspero tarafından ele alınmaış ve sonucunda 1881'de ilk kez Medinet Habu ve diğer Mısır belgelerindeki halkların denizle ilişkilendirilmesi sebebiyle "Deniz Kavimleri" terimi kullanılmaya başlanmıştır. Maspero'nun yorumunda Deniz kavimlerinin Anavatanının, Kıta Yunanistan ve batı Anadolu ile sınırlandırılması gerekliliğini vurgulamış ve kendisi de Halkların isimleriyle Antik yerleşmeler arasındaki ses benzerlikleriyle bazı çıkarımlar yapmıştır. Buna göre Sherden ismi

[35] Woudhuizen, 2006, s.35.

Lidya'lıların başkenti Sardis kentiyle, Weshesh ismi Karya bölgesinde yer ismi olan Wassos ile, Shekelesh ise Pisidia şehri olan Sagalassos ile ilişkilendirilmiştir[36].

2.2.DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜNE GİRİŞ

Akdeniz'de M.Ö. 14.yüzyıla tarihlenen Amarna döneminden itibaren II. Şuppiluliuma'nın hükümdarlığına kadarki döneminde, deniz yolculuğu yapan küçük bir halk grubunun varlığı bilinmekteydi. Bu grubun Levant bölgesi ve çevresinde sürekli bir etkisi bulunmaktaydı. Amarna döneminden başlayarak tüccar olarak görülmelerine rağmen bazen paralı asker bazen de korsan olarak Akdeniz'de görülmekteydiler[37].

Antik Mısır kaynaklarına göre, kuzey ülkelerinden gelenler olarak adlandırılan ve saldırgan, yıkıcı, yağmacı ve korsan olarak nitelendirilen Deniz kavimleri, bununla birlikte Doğu Akdeniz'de bir nedenle ayrılmak zorunda kaldıkları topraklardan, uzaklara yolculuk eden mülteciler olarak bilinmektedirler. Diğer bir açıdan bakıldığında, bu belki de dramatik bir diaspora hareketidir[38].

Amarna mektupları ve Ugarit vesikalarında yağmacı ve saldırgan bir grup olarak Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren bu halklar M.Ö. 13.yüzyıl ortalarına doğru saldırılarının gücünü arttırdılar ve Doğu Akdeniz kıyıları boyunca ilerledikleri gemileriyle önlerine çıkan kıyı kentlerini tahrip ettiler. Mısır'a karşı ilk saldırılarını Merneptah'ın beşinci yılında yaptılar ve yenilgiye uğradılar. III. Ramses'in beşinci yılında, Libya önderliğindeki Deniz kavimleri tekrar Mısır sınırına dayandılar. Aradan geçen üç yılın ardından en büyük göç dalgası, Mısır'ı ve Kenan bölgesini vurdu. Karada ve denizde geçen iki ayrı savaş sonucu III. Ramses önderliğindeki Mısır orduları, Deniz kavimlerini bozguna uğratıp, hayatta kalanları esir aldı.

Deniz kavimlerinin Mısır'a karşı ilk saldırıları Merneptah'ın beşinci yılında (M.Ö. 1232) olmasına rağmen, Doğu Akdeniz'de Deniz kavimlerinin varlığı çok

[36] Woudhuizen, 2006, s.35.
[37] G. Lehmann, "The Sea people Phenomenon, Migration and Transmission of Culture in the Levant at the End of the Late Bronze Age", **Migration und Kulturtransfer**, 1999, s.414.
[38] R. Yağcı, "Kilikya'da Deniz Kavimleri Sorunu", **Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri üzerine yeni araştırmalar**, Ankara, 2008, ss. 233–234.

daha eskilere gitmektedir. Merneptah döneminde Mısır'a saldıran halklar arasında yer alan Lukka'lar, Amarna Arşivinde geçen ve M.Ö. 1350-1334'e tarihlenen bir mektuba göre, Lukka'lar doğu Akdeniz'de korsan faaliyetleri göstermekte ve Mısır kıyılarına saldırılar düzenlemektedirler. Mısır kralı, Kıbrıs kralını, Lukkaları desteklemekle suçlarken, Kıbrıs kralı kendini savunmaktadır[39].

"*Lukkalar her sene adada bir şehir zaptediyorlar''*.[40] Deniz kavimlerinden bir halk olan Lukka'nın muhtemelen en eski zikredilişi ise Suriye kıyısındaki, Biblos kentindeki küçük bir Obelisk'teki yazıt üzerinde bulunmaktadır. M.Ö.2000'e tarihlenen Obeliskteki yazıtta "Kukun, Lukkan'ın oğlu" diye geçmektedir[41].

Deniz kavimlerinden, Lukka dışında Amarna mektuplarında diğer Deniz kavimlerinden bazılarının da adı geçmektedir. M.Ö. 1350 yılına tarihlenen üç ayrı mektupta[42] Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapan Sherden'leri içermektedir. III. Ramses'in Sekizinci yıl yazıtında karşımıza çıkan bir diğer deniz kavimi Danuna ise Tir'li Abi-Milki'nin IV. Amenofis'e gönderdiği mektupta yer almaktadır[43].

"*Danuna kralı öldü, yerine kardeşi geçti, ülke sükunet içindedir*.[44]

Yakındoğu'da Mısır ve Hitit devletlerinin birbirine eşit kuvvetler haline gelmesi ve bu iki büyük devletin ekonomik menfaatlerini Kuzey Suriye toprakları üzerinde birleşmesi üzerine ortaya çıkan Kadeş Savaşı II. Ramses'in beşinci iktidar yılında (M.Ö. 1296) yaşanmıştır. Kadeş savaşı hakkında bilgi veren Mısır kaynakları, iki metin ile bir grup kabartmadan ibaret olup, savaşın içeriğini ayrıntılı bir şekilde, gözler önüne sermektedir[45].(Ek: 1)

---

[39] Robbins, 2001, s.156, Woudhuizen, 2006, s.57.
[40] EA 38 nolu Amarna Mektubudur. (F. Kınal, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, 1987, s.228.)
[41] Robbins, 2001, s.156.
[42] B. Cifola, "The Role of the Sea Peoples at the end of the late Bronze Age: A Reassessment of textual and Archaelogical evidence", **Orientis Antiqui Miscellanea I** (1994), s.8. (EA 81-122-123).
[43] Robbins, 2001, 311.
[44] Kınal, 1987, s.229.
[45] E. Memiş, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Konya, 1995, s.112.

Mısır kaynakları, Kadeş'te karşılaşan iki ordu ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Buna göre, Hitit kuvvetleri 17.000 piyade ve atlı arabadan oluşmaktaydı. Mısır ordusu ise 20.000 kişiden oluşuyordu. Luksor'da bulunan tapınaktaki kabartmalar üzerinde, Hitit ordusunun bulunduğu kısımda, 16 farklı ulus belirtilmektedir. Hitit ordusunda görev yapmış halkların arasında, Suriye, Kargamış, Ugarit, Halep gibi devletlerin yanında Anadolu halkları da bulunmaktaydı[46].

Merneptah'ın beşinci yılında Mısır'a karşı saldıran Halklar arasında olan, Sherden'lerin henüz, Mısır içerisinde paralı asker olarak görev yaptığı ve Hitit ordusuna karşı savaştığı yazıtlardan bilinmektedir. Diğer yandan aynı şekilde, Merneptah'ın beşinci yılında, Mısır'a saldıran Lukka'ların, Hitit ordusu içerisinde görev yaptığı görülmektedir. Hitit ordusu içerisinde savaşan müttefik güçlerin listesi, Mısır kayıtlarında bulunmaktadır. Anadolu'lu halk gruplarından oluşan bu listede, Lukka'ların yanında, Masa, Dardana, Arzava, Pitaşşa, Aravanna ve Karkişa gibi birçok Anadolu halkı yeralmaktadır[47].

2.3.İLK SALDIRI VE SONRASI GELİŞEN GÖÇ HAREKETİ

Deniz kavimleri ile ilgili Mısır'a olan en eski saldırı, Merneptah'ın hükümdarlık dönemine tarihlenmektedir. Merneptah, M.Ö. 1236 yılında muhtemelen ellili yaşlarında tahta geçtiğinde, babası döneminden beri tetikte bekleyen sınır ihlalleri baş gösterdi. Açlık yüzünden ülkelerinden ayrılan komşu Libyalı gruplar, Mısır sınırını geçip, batı deltası üzerinden Mısır topraklarına giriyorlardı. Batı deltasındaki bu istila tehdidi karşısında, Merneptah öncelikle Teb'deki Amon kahinine danıştı ve Merneptah hükümdarlığının 5. yılında harekete geçti. Öncelikli olarak ordusunu güçlendirdi. Yaklaşık M.Ö. 1232'de kuzeydeki denizden gelen deniz kökenli kuvvetler tarafından desteklenen Libya ve Meşveş ordusuna karşı batı sınırındaki piyer isimli bir yerde altı saat süren savaş sonucunda istilacıları bozguna uğrattı[48].

---

[46] Robbins, 2001, ss.29-31.
[47] E. Akurgal, **"Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, 1997, ss.90-91. , R.D Barnett, The Sea peoples, **CAH** II /2, 1975, s.360.
[48] R.O. Faulkner, Egypt: "From the inception of the Nineteenth Dynasty to the death of Ramesses III", **CAH** II/2, 1975, s.232.

Teb'deki Merneptah tapınağında 1896 yılında bulunan zafer Steli üzerinde, Firavunun düşmanı geri püskürttüğünü ifade etmekte ve Libya Koalisyonu içerisinde bulunan halklarında bir listesini vermektedir[49]. İstilacı koalisyonun içerisinde, Libu, Meşveş, Kehek ve diğer deniz halkları olan Sherden, Shekelesh, Lukka, Tursha ve Akavasha yer almaktadır. Mauroy adında bir prens önderliğinde ilerleyen gruplar, Tjehenu'yu istila edip, deltaya kadar ilerlemişlerdir. İstilacı Libyalı'larla, ittifak kuran bu deniz halkları Önasya ve Ege denizi kıyılarından gelmekteydi[50].(Ek: 2)

Yazıttan bilindiği üzere 6000'den fazla düşman askeri öldürülmüş ve çok sayıda Libya Koalisyonuna ait saldırgan esir alınmıştır. Yazıta göre Shekelesh'ten 222 kişi, Teresh'lerden, 742 kişi ve Akavasha'lardan 2201 kişi esir alınmıştır. Esir alınanların sayısı, kesin güvenilir olmamakla birlikte, ele geçirilen Akavasha sayısından dolayı, gruptaki en fazla sayıda kişi oldukları ve grup içerisinde liderlik eden halk oldukları sonucu çıkarılabilmektedir[51]. Mısırlılar düşman ölü sayısını hesaplarken, düşmanın cinsel organını kesip, askeri kampa götürüp orada saymaktadırlar. Böylece düşmanın zahiyatı ile ilgili tam bilgi sahibi olabilmekteydiler. Mısırlı askerlerin çoğu sünnetli olduğu için böylece sünnetsizlerin, Libya konfederasyonundan olduğu biliniyordu. Fakat düşman askerlerinden ölen bir kişi sünnetliyse, bu durumda ellerinden bir tanesi kesilip, sayılıyordu[52].

Libya Savaşının başlıca kaynakları Karnak'taki uzun zafer yazıtı ve Athribis stelidir. Bunun dışında üçüncü bir yazıt ise İsrail steli olarak adlandırılır. Merneptah dönemine ait olan İsrail steli üzerinde, Mısır halkının Libya ordusuna karşı kazandığı zaferden duyduğu büyük mutluluk dile getirilmektedir.

[49] Zangger, 1995, s.25.
[50] Faulkner, 1975, s.233.
[51] Barnett, 1975, s.367.
[52] Mısır bilimci Charles Breasted 1906 yılında ilk kez basılan "Ancient times of Egypt" adlı eserinde, Libyalılardan 6359 ve Deniz kavimlerinden 2370 kişinin Mısırlılar tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir. (Robbins, 2001, ss.151-152).

"*Adamlar şarkı söyleyerek gidip geliyorlar. Dertli insanların ağlamaları kesildi. Şehirler yeniden iskan ediliyor, bağına asma diken adam üzümünü yiyecek, Tanrı Ra Mısır'a geri döndü.*[53]"

Deniz kavimlerinin, Mısır'a karşı bu ilk ciddi saldırı girişimi esnasında, Mısır dışındaki bölgelerinde, kuzeydeki denizden gelen halklar tarafından saldırıya uğradığı ve topraklarının tehdit altında olduğu bilinmektedir. Deniz kavimlerinin göçlerini içeren en eski kaynaklar arasında, Akkad çivi yazısı ile yazılmış olan Ugarit vesikaları da bulunmaktadır. Bu belgelerin bir kısmı doğrudan doğruya bu göçlerle ilgilidir, bir kısmı ise dolaylı olarak bilgi vermektedir[54].

Ugarit'in yıkımı sırasında pişirilmek üzere bir fırının içerisine koyulmuş ve ulaşılması istenen yere hiçbir zaman gidememiş olduğu anlaşılan bir kil tablette (RS. 20.212) Anadolu'daki yoğun bir kıtlıktan sözedilmektedir. Hatti'nin büyük kralı Kuzey Suriye'deki Ugarit liman şehrindeki vasallarından, Kilikya'daki Ura'ya Mukiş'ten 2000 ölçek hububat ve takviye asker göndermesini istemektedir[55]. Fakat tam bu esnada Ugarit'te ele geçen bir başka yazılı belgeye göre, Ugarit şehri, Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren denizci halklardan dolayı başı derttedir. Ve istila tehdidi altındadır. Ugarit kralı, babam diye hitap ettiği Alasiya kralından yardım istemektedir. Alasiya kralı Pagan'ın Ugarit kralı Ammurapi'ye gönderdiği bir cevap mektubunda ise Kıbrıs kralı, Ugarit kralına düşman gemilerine karşı koyması için 150 gemiden oluşan bir filo kurması önerisinde bulunmaktadır[56].

Ugarit kralı, Alasiya kralına gönderdiği yanıtta, düşman gemilerinin çoktandır şehrinde olduğunu, Ugarit'i yakıp yıktıklarını, Askeri gücünün olmadığını çünkü kuvvetlerini, Hatti'ye yardım için Lukka'ya gönderdiğini yazmaktadır[57].

---

[53] Faulkner, 1975, s.234, Memiş, 1995, s.146.
[54] Memiş, 1995, s.146.
[55] Astour, 1965, s.255.
[56] R.D. Barnett, "The Sea Peoples", **CAH** II/2, 1975, s.369.
[57] (RS.20.238) N. Sandars, "The Sea Peoples: **Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C**, London, 1978, s.143.

Ugaritte bulunan bu mektuptan anlaşıldığına göre, mektup yazıldığı sırada şehir işgal altındadır. Bu mektup hiçbir zaman yerine ulaşamamıştır ve kısa bir süre sonra da, Deniz kavimleri tarafından şehir yok edilmiştir. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre henüz Hitit devleti ayaktadır. Bu göz önüne alınarak, mektuplar, Deniz kavimleri göçlerinin birinci aşamasına tarihlenmektedir[58].

Doğu Akdeniz'de kaosun sürdüğü, Tunç çağının son günlerinde, Hitit devletinin de son günleri yaklaşmaktadır. Hitit kralı II. Şuppiluliuma'ya ait olan Boğazköy'de bulunan bir tablette, artık Alasiya'nın da savaşta taraf değiştirdiğini ve Deniz kavimlerinin yanında olduğu açıkça bilinmektedir. Alasiya gemileri Hitit için bir tehdittir. Fakat II. Şuppiluliuma, donanmasına emir vererek, Alasiya gemilerini denizin ortasında yakıp, yok ettirmiştir[59].

1988'de bulunan Südburg yazıtı[60], II.Şuppiluliuma'nın icraatlarını içermekle birlikte, Hitit'in son dönemi ve deniz kavimlerinin yayılım alanı hakkında ipuçları vermektedir. Yazıt sayesinde, Hitit kralının, Akdeniz'in güney kıyıları boyunca, büyük bir sefere çıktığı bilinmektedir. Yazıta göre, Hitit Kralı'nın ilk seferi çeşitli güneybatı ülkelerine olmuştur. Bunlar, Viyamanda, Tamina, Masa, Luka ve İkuna'dır. Viyamanda ve Luka, Yalburt yazıtından bilindiği kadarıyla II. Tuthaliya tarafından bertaraf edilmiştir. İkinci sefer, yazıtta okunamayan bir dağa olurken, üçüncü sefer şaşırtıcı bir şekilde Tarhuntaşa ülkesine yapılmıştır. Yazıtta, tana olarak geçen şehir Hawkins'e göre Adana'dır. Hitit kralı Tarhuntaşa'yı yendikten sonra Kizzuvatna'ya doğru yoluna devam etmiştir. Singer, Hoffner'in önceden yaptığı öneriyi destekleyerek, Şuppiluliuma'nın Alasiya seferinin yanında Tarhuntaşa'ya da bir sefer yapmasının ana sebebinin bölgeye yerleşmiş olan Deniz kavimlerini yok etmek ya da kuzeye doğru ilerlemelerini durdurmak amaçlı gerçekleştirildiğini belirtmektedir[61].

[58] Zangger, 1995, s.25. Astour, 1965, s.255.
[59] Singer, 2000, s.27.
[60] J.D. Hawkins, "The end of the Bronze Age in Anatolia: New light from recent discoveries," **Anatolian Iron ages** 3, Ankara, 1994, ss.91-93.
[61] Singer, 2000, s.27.

Hititin son günleri ile ilgili bilgi veren, Ugarit'ten başka bir mektupta, II. Şuppiluliuma'nın kendisi, karısı ve çocuğuyla alınıp taşınması için gemi istediği bilinmektedir[62]. Böylece Hitit kralının, kendi özyurdundan güneye, Çukurova'ya kadar çekildiğini ama saldırgan yığınları burada durduramadığını ve Anadolu'dan ayrılmaya çalıştığını anlamaktayız[63]. Anlaşıldığı üzere Deniz halklarının saldırıları karşısında, Hitit sarayı, Kizzuvatna'ya taşındı ve muhtemelen Hatti ülkesi istila edilip, düşürüldü. Göç yollarına düşmüş yığınlar özellikle, Karaman, Mut, Silifke yolundan Çukurova'ya akıyor olmalıydılar[64].

Kizzuvatna, istilacılar tarafından ele geçirildikten sonra, son bir çabayla Lavazanda ovasının doğusunda güçlenen Hitit kuvvetleri, II. Şuppiluliuma önderliğinde, direnişte bulundu fakat tekrar yenildiler, Hitit kralı kaçtı, istilacı birliklerin, Amanos dağını aşmaya başladıkları bilinmektedir[65]. Asur kralı I. Tiglat Pileser'in yazıtlarında, Anadolu'ya giren ve Hitit devletinin de yıkımında rol oynayan bu istilacıların, yaklaşık M.Ö.1165'te Güneybatı Ermenistan'a kadar ilerlediklerini bildirmektedir[66].

Bununla birlikte, düşman güçleri bir süre sonra gerçekten Hattuşa'ya ulaştılar. Boğazköy'de Büyükkale'nin Kraliyet sarayındaki tüm duvarlar yerle bir edilmiş ve bu istilacı akını belki de Lykia'da toplanan Mopsos ve müttefikleri tarafından oluşturulan deniz kuvvetleri ile birleşerek güney yönünde hareket etmişlerdir[67]. Hititi yıktıktan sonra, Lukka kuvvetleriyle de birleşen kavimler güneye doğru yönelip, Kilikya'da Mersin ve Tarsus'taki sarayları düşürmüştür. Aynı şekilde Kargamış'da düştü ve Suriye sahilindeki Ugarit ve Tell Sukas yağmalandı. Hamath yeni gelenler tarafından ele geçirilip yerleşildi[68].

---

[62] J. Mellaart, "Western Anatolia, Beycesultan and the Hittites**", Mansel'e Armağan**, Ankara, 1974, s.519.
[63] Umar, 1999, s.142.
[64] Umar, 1999, s.142.
[65] Mellaart, 1974, s.519.
[66] W.F. Albright, "Syria, the Philistines and Phoenicia**, CAH** II/2, 1975, s.507.
[67] Barnett, 1975, s.370.
[68] Barnett, 1975, s.370.

Mısır'daki duruma bakıldığında, III. Ramses, M.Ö. 1198 yılında tahta çıkmıştır. Hükümdarlığının ilk dört yılına ait bilgiler olmamakla birlikte, 5. ve 11. yıllar arasında üç büyük savaşı içeren yazıtlar, Medinet Habu tapınağında yer almaktadır. Beşinci yıl savaşı Libyalılara ve koalisyonuna karşı yapılmıştır. Meşveş ve Seped isimli kabile yer almaktadır. III. Ramses'in düşmanlarıyla nerede karşılaştığı bilinmemekle birlikte, Libyalıların tamamen yenilgiye uğradığı bilinmektedir[69].

"*Kuzey ülkelerinin vücudu titriyordu,*
Bunlar Peleset, Tjeker…
Ülkelerinden kopmuşlardı ve ruhları kırılmış
Olarak geliyorlardı. Onlar Karadaki,
Thr savaşçılarıylı. Diğerleri ise denizciydi.[70]"

Barış içerisinde geçen üç yıldan sonra, büyük tehdit ortaya çıktı. Doğu Akdeniz boyunca ilerleyen halklar, Mısır kapılarına dayanmıştır. III. Ramses'in sekizinci yılında olan, bu büyük saldırı, Medinet habu'daki yazıtta şu şekilde anlatılır.(Ek: 3)

…Silahları karşısında hiçbir ülke dayanamıyordu, Kode, Kargamış, Arzava ve Alasiya bir zaman Hatti'den koparıldı. Amurru'da bir yerde kamp kuruldu. Halkı perişan ettiler ve ülkelerinde daha önce hiç böyle şeyler olmamıştı. Önlerinde, bir ateş yakarak Mısır'a doğru geliyorlardı. Birleşen, Peleset, Tjekker, Shekelesh, Denyen ve Weshesh ülkeleri bir ittifak oluşturmuştu[71].

Medinet Habu'daki kabartmalarda, iki savaş sahnesi betimlenmektedir. Genel kanıya göre, Kara savaşı Filistin kıyılarında cereyan ederken, Deniz savaşı, Nil nehrinin ağzında meydana gelmiştir. Schaeffer, Mısır'a ulaşmadan önce, Kara ve Deniz birliklerinin Kuzey Lübnan'daki Halba ovasında, karşılaşmış olabileceğini ve daha sonra da, Lübnan'ı işgal ettiklerini öne sürmektedir. Bu konuda Mısır yazıtında,

[69] Faulkner, 1975, ss.241-242.
[70] Sandars, 1978, s.124.
[71] Sandars, 1978, s.119.

düşmanın Amurru'da kamp kurduktan sonra III. Ramses birliklerinin Zahi'de hazırlık yaptıklarına dair bilgiler vardır[72].

"Zahi'de sınırımı düzenledim. Önce prensleri, garnizon komutanlarını, Maryannu'yu, savaş gemilerini, taşıyıcıları ve piyadeleri nehrin ağzına güçlü bir duvar örer gibi yerleştirdim[73].

Kara savaşı Medinet Habu tapınağının dış duvarlarındaki kabartmalarda betimlenmektedir. Deniz kavimlerinin ordusuna bakıldığında, Hitit tarzında iki savaşçı ve bir sürücüden oluşan üç kişilik bir savaş arabasıyla savaşmaktadırlar. Kadeş savaşında, Hititler tarafından kullanılan arabalara benzeyen tekerlekli, Ahşaptan, öküzle çekilen, Anadolu tipi yük arabalarına yani kağnılara binmiş, deniz kavimleri aileleri olduğu düşünülen kadın ve çocuklar, savaşçıları takip etmektedirler[74].

Kara savaşından sonra olduğu düşünülen deniz savaşı, muhtemelen Mısır girişindeki deltada meydana gelmiştir. Medinet Habu'da ayrıntılı bir şekilde betimlenen savaşta Mısır'lılar aslan başlı gemileriyle, deniz kavimlerinin kuşbaşlı gemilerine karşı mücadele etmişlerdir. Yuvarlak kalkanları ve boynuzlu miğferleriyle, Sherden'lerin Mısır yanında savaştığı görülmektedir, savaşın sonunu içeren figürlerde Deniz Kavimleri gemilerinin alabora olduğu, savaşçılarınınsa boğulduğu gözükmektedir. Savaşın sonu Mısırın zaferiyle sonuçlanmıştır. Hayatta kalan deniz kavimleri askerlerinin tutsak alındığı bilinmektedir. Harris Papirüsüne göre, III. Ramses'in büyük bir zafer kazandığı ve deniz kavimlerinin, tutsak alınıp, kalelere yerleştirildiği bilinmektedir[75]. Tutsak alınan deniz kavimleri savaşçılarının Kenan bölgesine gönderildiği ve buradaki garnizonlara yerleştirilerek, ordu içerisinde paralı asker olarak görev yaptıkları sanılmaktadır[76].

[72] Mellaart, 1974, s.520.
[73] Sandars, 1978, s.119.
[74] Barnett, 1975, s.372.
[75] Robbins, 2001, s.286.
[76] T.L. Gertzen, "Profiling the Philistines: Some Further Remarks on the Egyptian Depictions of Philistine Warriors at Medinet Habu", **ANES** Vol, 45, 2008, s.91.

M.Ö. Onbirinci yüzyılın başlarına tarihlenen Wenamon raporu ve Amenope'nin onomastikosu yazıldığı dönemle ilgili olarak Kenan bölgesi ile ilgili bilgiler içermektedir. Sherden, Tjekker ve Filistin'lilerin, Mısır'la yapılan savaştan sonra Kenan Bölgesine yerleştiğine dair kanıtlar bu belgelerle elde edilmektedir. Wenamon raporuna göre savaştan bir yüzyıl sonra Tjekker halkı Biblos'un güneyindeki bir Kenan şehri olan Dor'u kontrol etmekteydi. Büyük bir gemi filosu kuran, Tjekker'ler ticaretle uğraşmaktaydı. Sherden ve Filistin'lilerinde, Mısır'la yaptıkları savaşın ardından bölgeye yerleştikleri bilinmektedir. Sherden'ler Akko vadisine yerleşirken, Filistin'liler ise Kenan'ın güney bölgesinde arkeolojik materyallerle kanıtlanan beş büyük kıyı kentinin dışında birçok kentte yerleşim oluşturmuşlardır.[77]

[77] E. Stern, "The settlement of sea Peoples in Northern Israel", **The Sea People and Their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren),** Philadelpia, 2000, ss.197-198.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ ÖNCESİ ANADOLU'NUN SİYASİ YAPISI

3.1. DENİZ KAVİMLERİ'NİN İLK ORTAYA ÇIKTIĞI DÖNEMDEN GÖÇ HAREKETİNE KADAR ANADOLU'NUN SİYASİ DURUMU

M.Ö. 14.yüzyılın ortalarına doğru, Amarna mektuplarına göre, Doğu Akdeniz'de, Deniz kavimlerinden bir halk grubu olarak Lukkalar bölgede, yavaş yavaş saldırı faaliyetlerine başlamışken, Anadolu'da, Hitit devletinin başında I. Şuppiluliuma bulunmaktaydı. Hitit kralı, batıda Arzava[78] ordusunu Konya ovasından, Kilikya kapıları yakınındaki Mira ve Hapalla'ya kadar püskürttü. Kuzeybatıda ise durum daha farklıydı. Suriye'deki kuvvetlerinin donanımı için kalay kaynaklarına bağımlı olan Hitit kralı, bu ticaret yolunu tutmak için elinden geleni yaptı. En önemli tehlike, Şuppiluliuma döneminin sonlarında ortaya çıktı. Millavanda, Arzava tarafından isyana ve Ahhiyava[79]dan yardım istemeye ikna edildi. Seha nehri ülkesi ve Mira'da olaylara karıştığından, durum oldukça zordu. Hitit kralı, kuzey Suriye ile meşgul olduğu için sorunun çözümü oğlu Murşili'ye kaldı[80].

II. Murşili başa geçtiğinde ilk olarak kuzeydeki Kaşkalarla ilgilendi. birinci ve ikinci krallık yıllarında özellikle Kaşka sorunu ile uğraştı. Murşili batı Anadolu'yu da önemle ele aldı ve bu işle krallığının üçüncü ve dördüncü yıllarında uğraştı. Batı Anadolu giderek, Hitit'in sözünden çıkmaya başlamıştı. Güney Anadolu'daki Arzava kralı, kendi ülkesine geçen Hitit uyruklarını geri vermek istemiyordu. Bunun üzerine II. Murşili Avzava'ya savaş ilan etti[81]. Arzava krallığı ile bizzat Murşili komutasındaki Hitit ordusunun, Arzava'nın kalbinde yaptığı savaşlar sonucu, başkent Apaşaş'ın ele geçirilmesi, Arzava kralı Uhha-ziti'nin denizdeki bir

[78] Arzava konumu ile ilgili iki öneri sunulmaktadır. Birincisi Anadolu'nun güney batısına konumlandırılır. İkincisi ise Arzava'nın klasik Lidya bölgesine yerleştirilmesidir. (J.G. Macqueen, **Hititler ve Hitit çağında Anadolu**, 1999, ss.40-41.)

[79] Boysal, Ahhiyava'nın batı Anadolu ile ilişkilerinden dolayı, yerinin Rodos Adası olması gerektiğini belirtir. (Y. Boysal, "Batı Anadolu'da son Araştırmalar Ahhiyava Sorunu, **Anadolu** XV, 1971, s.72. Çapar'da Boysal'ın Rodos görüşünü tutarlı bulduğunu belirtmektedir. (Ö.Çapar, Ahhiyava Sorunu, **a.ü.d.t.c. dergisi**, XIV, 1983, s.412.)

[80] Macqueen, 1999, ss.50-51.

adaya sığınması ve ölümü Murşili'nin yıllıklarında canlı bir şekilde tasvir edilmektedir[82]. Kuzeybatı'da ise Ahhiyava ile yakınlaşan asi uyruk Millavandalı Piyamaradus[83]tan kaynaklanan bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Artan Mısır tehdidiyle uğraşan Murşili, Millavanda'ya bir heyet gönderip, Ahhiyava'nın denetimindeki bir bölgeye sığınan Piyamaradus'un iadesini istemekle yetindi. Muhtemelen bu isteği yerine getirildi ve Piyamaradus bağlılık sözü vererek tekrar tahtına kavuştu[84].

Hattuşa'nın Kaşkalar tarafından yıkılması ve Mısır tehlikesinin artması nedeniyle Muvatalli devrinde (M.Ö. 1308-1285) başkent, Hattuşa'dan daha güneye taşınmıştır. Bu yüzden Muvatalli dönemi oldukça az belgelenmiştir. Güneydeki tehditlerin artması, batıda sorun kalmamasını daha da gerekli kılıyordu. Ancak Arzava'nın huzursuz olduğu bilinmektedir ve kuzeybatıda ise Piyamaradus'un isyan ettiği bilinmektedir. Bu nedenle, Muvatali'nin batıya bir sefer düzenlediği ve başarıya ulaştığı anlaşılmaktadır. Uyrukların bağlılığı garantilenmiş ve Arzava ile kalay yolu arasında önemli bir tampon bölge olan Seha nehri ülkesi, Hitit dünyasına her zamankinden daha sıkı bağlanmıştı[85].

Muvatalli, Viluşa Prensi Alaksandu ile yaptığı anlaşmada, hem batıda durumun düzeldiği hem de güneydoğuda çıkması beklenen olaylara yardımcı sağlandığı görülmektedir. Antlaşmada, Alaksandu'nun bölgelerinde olduğu gibi, Hititlerin bir büyük devletle yapacağı savaşlara da ordusu ve atlı arabalarıyla yardıma koşacağı kaydedilmiştir. Sözkonusu büyük devletlerin adları verilmektedir. Bu ülkeler, Mısır, Babil, Hanigalbat ve Assur'dur[86]. Bu antlaşmadan, Muvatalli'nin Mısır seferine niyeti açıkça anlaşılmaktadır[87].

---

[81] E. Akurgal, **Hatti ve Hitit uygarlıkları**, İzmir, 1995, s.48.
[82] Doğer, 2006, s.42, Murşili'nin Arzava seferi için bknz. (T. Bryce, Some geographical and political aspects of mursilis Arzawan Campaign, **AS** 24, 1974, ss.103-117.
[83] Piyamaradus, Lukka ülkesine saldırıda bulunan bir isyancı olarak bilinir. Tawagalawas mektubunda, Hitit, Ahhiyava'dan, Piyamaradus'u teslim etmesini istemektedir. (H. Güterbock, "The Hitttes and the Aegean world: Part 1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered", **AJA** 87, 1983, ss.136-137).
[84] Macqueen, 1999, s.52.
[85] Macqueen, 1999, s.52.
[86] Akurgal, 1995, s.50.
[87] Kınal, 1987, s.110.

Hitit ordusunun neredeyse tüm güçleri, Mısır firavunu II. Ramses'in ordularını karşılamak üzere Kuzey Suriye'de toplanmıştı. İki ordu Orontes ırmağı yakınındaki Kadeş'te yaklaşık, M.Ö. 1286'da karşılaşmışlardır. Mısır kayıtları, Hitit ordusu içerisinde savaşa katılan ülkeler hakkında bilgi vermektedir[88]. Savaşın sonucunda, Amurru devleti yeniden Hititlerin peyki haline girmiş, sadakatten ayrılan Amurru kralı Benteşina yerinden alınmış ve Hatti ülkesine tutsak olarak götürülmüştü[89].

Muvatalli yaklaşık M.Ö. 1285'te öldüğünde, Muvatalli'nin oğlu Urhi-Teşup ile amcası III. Hattuşili ile taht kavgası vermekteydi. Bu anlaşmazlığa bağlı olarak Batı Anadolu toprakları keskin bir ayrım noktasına gelmişti. Seha nehri ülkesi Hattuşili'den yana taraf tutarken, Mira ve muhtemelen Ahhiyava, Urhi-Teşup'u destekliyordu. Murşili'nin tahttan indirilip, Hattuşili tarafından sürgün edilmesinden sonra, batı topraklarıyla ilgili Hitit kayıtlarında bir bilgi bulunmamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu bu durum içerisinde, Arzava ülkelerinin Hitit denetimini sarsmak için bu olaydan yararlandığı varsayılmaktadır[90].

IV. Tuthaliya döneminde muhtemelen vasal krallığın Hitite başkaldırması nedeniyle Tuthaliya, Alasiya'ya bir donanma göndermişti. Gönderilen donanmanın isyanı bastırdığı ve Alasiya'yı vergiye bağladığı bilinmektedir[91]. IV. Tuthaliya daha sonra yönünü batıya çevirip, Batı Anadolu'daki isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Seha nehri ülkesinde muhtemelen, Millavanda[92]dan kaynaklanan ve Ahhiyava tarafından desteklenen karışıklıklar yaşanmaktaydı[93]. Yazılı kaynaklar, Tuthaliya'nın Assuva'ya yaptığı iki seferden sözetmektedir. İlk saldırı Tuthaliya'nın 10.000 tutsak ve 600 at koşulu arabayı savaş kazancı olarak elde ettiğini

[88] Bu ülkeler, Nahrina, Arzava, Pidasa, Dardanoi, Masa, Karkisa, Lykia, Vilusa, Aravanna, Kaşka, Kizzuvatna, Kadi, Kargamış, Halpa, Nuhaşşa, Kadeş, Ugarit, Musanata, Kabsu, İnisa'dır. (Akurgal, 1997, s.90).
[89] Akurgal, 1997, s.92.
[90] Macqueen, 1999, s.53. Singer ise bu konuda farklı düşünmektedir, batı ülkelerinin yazıtta gözükmemesi göreceli olarak barışçıl koşulların oluştuğunu ya da Hitit topraklarıyla daha merkeziyetçi bir bütünleşmenin işareti olarak yorumlanmaktadır. (I. Singer, "Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to Hittite Sources", **AS** 33, 1983, s.214.)
[91] Memiş, 1995, s.119.
[92] Genel görüş Millavanda, Miletos eşitliğidir. Garstang and Gurney, **"The Geography of the Hittite Empire"**, Ankara, 1959, ss.80-81.
[93] Macqueen, 1999, s.55.

belirtmektedir. İzmir yakınındaki Kemalpaşa ilçesinin Karabel mevkiindeki bir kaya üzerine işlenmiş olan kabartma IV. Tuthaliya'nın Assuva savaşları sonucu diktirdiği bir zafer anıtı olması gerekir[94].

IV. Tuthaliya'nın oğlu III. Arnuvanda döneminde (1220–1200) Batı Anadolu'da durum Hitit devletine karşı dönmeye başlamıştı. Hattuşa'dan kopan Zippaşla devletinin kralı Madduvatta[95]ya yöneltilen yakınma yazısında, Hitit büyük kralının nedenli zorluklar karşısında bulunduğu açıkça bellidir. Zippaşla, batı Anadolu'nun ortalarında bir yerde bulunmaktaydı. Aslında Hitit federatif devletine bağlı önemsiz bir krallık olan Zippaşla'nın hakimi Madduvatas'ta etki alanını adım adım arttırarak yarım adanın güneybatısını ele geçirmişti. Arnuvanda, *"Madduvatta, ben güneşin babasına ettiği yemini bozdu ve bütün Arzava ülkesini aldı."* Diye yakınıyordu. Sözü geçen yakınma belgesinden, Anadolu'daki daha birçok feodal beyin Hattuşa'ya başkaldırdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Batı Anadolu halkları, Hitit'e karşı bir koalisyon bile kurmuşlardı[96].

Tüm Yakındoğu'yu etkisine olan, Deniz kavimleri istilası Anadolu'yu da etkilemiştir. II. Şuppiluliuma'nın iktidarın son yıllarında deniz kavimleriyle denizde ve karada savaştığı bilinmektedir. Tarhuntaşa ülkesine yaptığı seferden sonra, Hitit kaynakları susmaktadır[97].

[94] Akurgal, 1995, s.62.
[95] III. Arnuvanda dönemine tarihlenen metin, aynı adlı kişinin siyasi olaylarını anlatmaktadır. Attarsiyas tarafından ülkesinden kovulan Madduvatas, Hitite sığınır ve IV. Tuthaliya tarafından, Zippaşla ülkesine yerleştirilir. (Güterbock, 1983, s.134).
[96] Akurgal, 1995, s.64.
[97] Singer, 2000, s.37.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DENİZ KAVİMLERİNİN KÖKENİ

4.1. MERNEPTAH DÖNEMİNDE GÖÇLERE KATILAN HALKLAR

4.1.1. Lukka

Karnak'taki Merneptah'ın beşinci yılına ait olan yazıtta, Libya'lılar ve diğer halklarla birlikte Mısır'a karşı saldırılarda bulunduğu belirtilen Lukka halkının, Yakındoğu yazılı belgeleri içerisinde M.Ö. 14.yüzyıl Amarna mektuplarında karşımıza çıkmaktadır. Alasiya kralının, Mısır firavununa yazdığı bir mektupta *"Lukkalar her sene adada bir şehir zaptediyorlar"* diye şikayet etmektedir[98]. Lukka'lılar bu dönemde, Akdeniz'de, korsan faaliyetleri gösteren, yağmacı gruplar olarak nitelenmektedirler[99]. Mısır deniz ticaretine saldırılarda bulunarak zarar vermekte olan Lukka'lıların, çok sayıda Hitit belgesine göre de Hitit Devleti'nin yıkılışına kadar, Hitit'e sorun olduğu anlaşılmaktadır[100].

III.Ramses'in sekizinci yıl yazıtında ismi geçmeyen Lukka'lıların, Mısır'a karşı bir saldırı içinde bulunduğuna dair izler aslında çok daha öncelere M.Ö.2000 tarihine gitmektedir. Lukka isminin en eski zikredilişi, Biblos'taki bir hiyeroglif yazıtta geçmektedir[101].

Lukka'lar M.Ö. 15.yüzyılın ortalarından itibaren, Hitit kaynaklarında, batı Anadolu'lu olarak görülmektedirler. Hitit kralı II. Tuthaliya zamanında, batı Anadolu'da olduğunu bildiğimiz Assuva konfederasyonuna karşı düzenlediği askeri seferde Lukka'lar bu konfederasyonun bir üyesi olarak Hititlere karşı düşman kamptadırlar[102]. Belgede, Tuthaliya, 22 şehirden oluşan Assuva konfederasyonuna

[98] Kınal, 1987, s.228.
[99] Cifola, 1994, s.8.
[100] Doğer, 2006, s.50.
[101] Wainwright, Some Sea Peoples, **JEA** 47, 1961, s.71.
[102] Ö. Çapar, Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu, **Anadolu demir çağları** I, İzmir, 1987, s.16.

karşı kazanmış olduğu zaferden bahsetmekte ve düşman şehirlerinin adını vermektedir. İşte bu düşman şehirlerin en başında Lukka ülkesi gelmektedir[103].

Homeros destanları, Lykia, Lukka eşitliği kabul edildiği takdirde Lukka ülkesinin yeri ve Lukka halklarının kökeni ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. İlyada'da, Likya'lıların Troya'lıların yanında yer alarak Akhalara karşı savaştığı yeralmaktadır. Likya'nın önderleri olarak Sarpedon ve Pandaros'un adı geçmektedir ve Ksantos'tan geldikleri belirtilir[104].

Arkeolojik ve filolojik delillerden anlaşıldığına göre, Lukkalar, Luvi[105]lerin bir kolu olup muhtemelen M.Ö. üçüncü bin yılın ortalarında, kendi adlarıyla anılan bölgeye yerleşmişlerdir. Yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, son derece değişken bir politika izlemişlerdir. MÖ.15.yüzyılın sonlarında, Assuva konfederasyonu içerisinde Hitit'lere karşı savaşırken, M.Ö. 13.yüzyılın başlarında, Kadeş'te Mısır'a karşı savaşmışlar ve Homeros'tan öğrendiğimiz kadarıyla Troya ile Akhalar arasındaki savaşta bir Anadolu kavmi olan Troya'nın yanında yer almışlardır. Deniz kavimleri göçü içerisinde de Mısır kapılarına kadar dayanmışlardır[106].

4.1.2. Teresh

Teresh halkı ilk kez Karnak yazıtında, Merneptah'ın beşinci yılındaki Mısır'a batı deltası üzerinden saldıran Libyalı kuvvetlerin yanında yer alan halklardan biri olarak tanınmıştır. Yazıtta, Teresh'lerin de arasında olduğu bu halk grubu *"Tüm ülkelerden gelen kuzeyliler"* olarak tanımlanmaktadırlar.(Ek:4) Firavunun katipleri tarafından kayıt edilmiş savaş esirleri arasında adı geçen Teresh'lerin sayısı 742'dir. Bir başka belge olan Athribis steli, savaş sonunda esir alınan Teresh sayısını 2200 olarak vermektedir. Maspero tarafından isimlerinin sonundaki –sha eki, önasya'ya özgü bir etnik son ek olarak görülmektedir. Barnett'e göre ise bu ek İndo-Avrupalı bir yalın hal eki olarak kabul edilebilir[107].

[103] Memiş, 1995, s.56.
[104] Homeros, II, 826, 876.
[105] Goetze, araştırmaları sonucunda, Likyalıların Güneybatı küçük Asya kavmi olan Luvilere mensup olduklarını ve dolayısıyla dillerinin de, akraba olduğunu kabul etmiştir. (Memiş, 1995, s.55).
[106] Memiş, 1995, s.61.
[107] Barnett, 1975, s.367.

Teresh'lerin Anadolu'da yaşayan yerli bir halk olduğu ve Lidya'da yaşadıkları, buradan İtalya'ya göç ettikleri yaygın bir görüştür[108]. Teresh'lerin toplu olarak yurtların ayrılmasını gerektirecek şartlardan biri kuşkusuz, Tunç çağı sonunda iklim değişiklikleriyle birlikte ortaya çıkan kıtlık olmalıdır. Tunç çağı sonunda, Anadolu'da şiddetli bir kıtlığın baş gösterdiği, gerek Hitit, gerekse Mısır kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Merneptah'ın aynı dönemde, Anadolu'daki kıtlığa kanıt teşkil edebilecek ünlü sözleri, *"Hatti ülkesini canlı tutmak için"* hububat gönderdiğini bildirmektedir. Genel kanı, Teresh'lerin anavatanı kabul edilen Lidya'da ve çevresinde ortaya çıkan kıtlığın onları topraklarından göç etmeye zorladığıdır. Bu konuda Herodotos, kıtlık ve göçlerle ilgili önemli bilgiler vermektedir[109].

Manes oğlu Atys zamanında kıyıcı bir kıtlık sarmıştı bütün Lydia'yı.Bir süre dişlerini sıktılar Lydia'lılar, sonra kıtlık sürüp gittiği için çareler aradılar, her biri kendince bir çare sürdü ileriye.Bu oyunlar zar,aşık(kemiği) ve top oyunları, tavladan gayri hepsi o zamanda ortaya çıkmıştır;zira Lydia'lılar tavlayı biz bulduk demiyorlar.Bunları bulduktan sonra bakınız ne yapıyorlardı açlıklarını bastırmak için; yiyecek peşinde koşmayı unutmak için, iki günün birini oyuna veriyorlardı; ertesi gün oyunu bırakıp yemek yiyorlardı.On sekiz yıl boyunca böyle yaşadılar.Ama kötülük, azalacağı yerde kırımını büsbütün artırınca kral, Lydia'lıları ikiye ayırdı, ''kim kalacak, kim gidecek kur'a çekilsin'' dedi, kaderin kalmak üzere ayırdıkları gene kendi hükmü altında bulunacaktı, göç edecek olanlara da oğlunu veriyordu kral olarak, ki adı Tyrsenos'tu.Böylece ülkeden çıkmak üzere ayrılmış olanlar İzmir'e indiler, orada gemiler edindiler, işlerine yarayacak şeyleri yüklediler, bir yurt ve yaşama çaresi peşinde kıyı kıyı dolanıp, sonunda Umbria' ya yanaştıkları güne kadar denizlerde gezdiler; orada kentler kurdular ve torunları bugün de orada oturmaktadırlar.Lydia'lı adını değiştirdiler, kendilerini yola çıkaran kral oğlunun adını aldılar; yeni adları olan Tyrsen'ler sözünü onun adına göre üretmişlerdir.[110]

[108] Maspero, Herodotos'un Aktardığı, Lidya'dan Göçen Tyrsenlerin hikayesine dayanarak, Teresh'in kökeninin batı Anadolu olduğunu belirtmiştir. (Drews, 1993, s.56).
[109] Herodotos, I. 94.
[110] Herodotos, I. 94.

Hitit kayıtlarında dini sunuları içeren bir belgede, şehirler listesi verilmiştir. Kummanni, Tunnahara, Adaniya, Tarsa… diye devam eden belgede, Adaniya ve Tarsa, tunç çağında varlığı kanıtlanan, Adana ve Tarsus'a karşılık gelmektedir. Mısırlıların bu şehrin yerli halkını tanımlarken kullandığı isim Tarsa, Tarhsa veya Tarssas olabilir[111]. Muhtemelen bu isimde, Mısır yazıtlarındaki, Teresh'e karşılık gelmektedir. Tarsus halkın, Tunç çağı sonunda, kolayca denize ulaşabilmesi, Adana'ya ve kısmen Lukka ülkesine yakınlığı, muhtemelen bu halkların aralarında sıkı bir temas olabileceğini akla getirmektedir[112].

4.1.3. Sherden

Sherden ilk olarak, Biblos kralı, Rib-addi ile Mısır firavunu arasındaki yazışmalar içerisinde zikredilmektedir. Yaklaşık M.Ö. 1350'ye tarihlenen mektuplar, Mısır ordusu içerisinde, paralı asker olarak görev yapan bir grup olarak tanımlanmaktadırlar[113].

Amarna periyodundan sonra, Sherden'ler, Mısır bölgesinde, denizci saldırganlar olarak tanınmışlardır. II. Ramses, devrindeki Tanis Steline göre, *"İsyankar kalpli Sherden"* ve *"Savaş gemileri denizin ortasında olan"*, *"kimse onların karşısında duramaz"*[114] ifadeleri, Sherden'lerin deniz gücü, kimlikleri, isyankar ve savaşçı mizaçları hakkında bilgiler vermektedir. Yine II. Ramses dönemine tarihlenen, Assuvan Stelinde, Sherden'ler, Akdeniz'de, saldırgan bir grup olarak gözükmektedir. Yazıtta, *"Büyük yeşilin savaşçıları yok edildi"* demektedir. II. Ramses, Sherden'leri yendikten sonra, ordusunda paralı asker olarak kullanmıştır. II. Ramses'in beşinci yılında cereyan eden Kadeş savaşında, kendi saflarında, Hitit'e karşı savaşmışlardır[115]. (Ek:5)

Mısır kaynaklarında, Sherden'in kökeninin, deniz aşırı yerler olarak belirtilmesi temelinde araştırmacılar tarafından da kökene dair iki görüş öne sürülmektedir. Görüşlerden birincisi, çıkış noktasının Akdenizin ortasıdaki Sardinya

[111] Mellaart, Tarsa ismini Kilikya'daki Tarsus ile ilişkilendirmektedir (Mellaart, 1974, s.524).
[112] Robbins, 2001, s.163.
[113] Cifola, 1994, s.8.
[114] J.H. Breasted, **Ancient Records of Egypt**. Vol. 4, 1906, s.491.
[115] Woudhuizen, 2006, s.111.

adası, ikincisi ise Batı Anadolu'daki Sardis kentidir. Rouge ilk kez 1867'de Sherden'in kökeninin Sardinya Adası olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, Barnett[116] ve Drews[117] tarafından da desteklenmektedir. İkinci öneri ise, ilk kez Maspero tarafından önerilmiştir. Ona göre, Lidya'nın başkenti Sardis, Sherden'lerin Anavatanı olmalıdır[118].

Orta Akdeniz bölgesinde, Sherdenler ile ilişkilendirilen bazı arkeolojik buluntular ele geçmişti. Bunlardan en önemlisi Cagliari yakınlarındaki, Nora taşı üzerindeki M.Ö. 9–8 yüzyıllara tarihlenen yazıttır. Bilinen en eski Fenike yazıtlarından biridir ve yazıtta Sherden ismi zikredilmektedir[119].

Bir başka buluntu, Güney Korsika'daki Menhirlerdir. (Ek: 6) İnsan biçimli olarak yapılmış menhirlerin, Medinet Habu kabartmalarındaki Sherden savaşçılarıyla benzerliği dikkat çekicidir. Benzer boynuzlu miğferler bulunmaktadır. Bununla birlikte, beş şeritli bir tür zırh ve uzun bir kılıç, taşın üzerine kazınmıştır. Karbon 14 ile M.Ö. 1400-1000 arasındaki bir döneme tarihlenmektedir[120]. Yine Sardinya'da ele geçen bronz figürinler incelendiğinde, Medinet Habu'daki Sherden savaşçılarına benzediği gözükmektedir. (Ek: 7) Bronz figürinlerden biri, yuvarlak boynuzlu tipik sherden başlığı takarken, diğer figürinde, Medinet Habu kabartmalarındaki sorguçlu miğferlerin bir benzerini takmaktadır[121].

4.1.4. Shekelesh

Shekelesh'in en erken yazılı belgelerde ortaya çıkışı, Merneptah'ın Libyalılar ile birlikte Mısır'a karşı saldırıda bulunan halklar arasında yer almasıdır. Kalavassos'ta ve Enkomi'de bulunan, Kıbrıs-Minos silindir mühürlerinde ise Shekelesh'in deniz ticaretinde etkin bir halk olduğu gözükmektedir[122]. Ugarit'in yıkım tabakalarında bulunan bir mektup ise (RS. 34.129), II. Şuppiluliuma'nın

[116] Barnett, 1975, s.368.
[117] Drews, 1993, ss.53-61.
[118] Drews, 1993, s.60.
[119] L. Vagnetti, "Western mediterranean Overview: Peninsular İtaly, Sicily and Sardinia at the time of the Sea peoples", **The sea people and their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren)** Philadelpia, 2000, s.306.
[120] Woudhuizen, 2006, s.113.
[121] Vagnetti, 2000, s.319.

onların anavatanı hakkında bilgi istemesi ve İbnaduşu adındaki kaçırılan bir kişinin geri gönderilmesini içermektedir. Bir süre sonra ise Shekelesh, deniz kavimlerinin, III. Ramses'in sekizinci yılında, Mısır'a yaptığı istila hareketinde gözükmektedir[123]. Medinet Habu kabartmalarında, Shekelesh'ler sakallı ve boyunlarından sarkan bir madalyonla ve ellerinde iki mızrakla betimlenmişlerdir[124].(Ek: 8)

Shekelesh'in kökeniyle ilgili iki öneri öne sürülmektedir. İlk olarak Rouge, onları Sicilya adasının yerli halkı olarak tanımlamıştır. Tam bu görüşün karşısında ise Maspero, Shekelesh'i Pisidia'daki yer ismi olan Sagalassos ile ilişkilendirmiştir[125].

4.1.5. Ekvesh

Merneptah'ın beşinci yılındaki, Libya konfederasyonu içerisinde Mısır'a karşı savaşan halklar arasında sayılmaktadır. Yalnızca, Merneptah'a karşı savaşmış olan Ekvesh'ler, III. Ramses dönemindeki savaşlarda bulunmamışlardır. Mısır yazıtlarında, Ekvesh'ler, "deniz ülkelerinden" gelenler olarak tanımlanmaktadırlar[126].

Ekvesh ismi genel olarak Homeros'un Akha'ları ile bağdaştırılmaktadır. Ekvesh'lerin, Akha'lar olması, nereden geldikleri sorusunu da beraberinde getirmektedir. Hitit belgelerinde, Ahhiyava'lıların daha M.Ö. 15.yüzyılın ortalarından itibaren Batı Anadolu ile ilgilendikleri, hatta sahil kesiminde çıkar alanları kurmaya çalıştıkları ve yerlerinin de genellikle Rodos Adası merkez olmak üzere güney İyonya ve Karya sahilleri olduğu kabul edilirse, Ahhiyava'lılardan bir grubun Batı Anadolu'dan hareketle Mısır kapılarına dayandıklarını düşünmek akla yatkındır[127].

Karnak yazıtına göre, esir alınan askerler içerisinde 2201 kişi Ekvesh halkındandır ki, bu diğer esir alınan halklar içerisinde en yüksek rakamdır. Bu açıdan

---

[122] Woudhuizen, 2006, s.114.
[123] Woudhuizen, 2006, s.114.
[124] Wainwright, 1961, s.85.
[125] Drews, 1993, s.60.
[126] Sandars, 1978, s.107.
[127] Çapar, 1987, ss.17-18.

bakıldığında, Ekvesh'lerin, Merneptah'ın beşinci yılında saldıran kuvvetler içerisinde en büyük grup olduğu ve halklara önderlik ettiği düşünülebilir[128].

4.2. III.RAMSES DÖNEMİNDE GÖÇLERE KATILAN HALKLAR

4.2.1. Peleset

Deniz kavimleri içerisindeki en önemli gruplardan birisi olan Peleset'ler, Mısır'a karşı III.Ramses'in 5. ve 8. yıllarında düzenlenen saldırılar içerisinde yeralmışlardır. Peleset'lerin, Filistinliler olduğu görüşü ilk kez 1850'lerde, Mısır bilimciler tarafından öne sürülmüştür. 1872 yılında Chabas, III. Ramses ve Merneptah'ın savaşlarıyla ilgili yaptığı araştırmalar sonucunda, rölyeflerde betimlenen Peleset'lerin, Sicilyalı ve Sardinyalı gibi bir Avrupalı[129] halk olduklarını belirleyip, Filistinlilerin, Ege'deki Pelasglar olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Filistinlilerin Tevrat'a göre Kaphtor'dan geldiği bilgisini irdeleyen, "Historie ancienne" eserinde, Kaphtor'un Girit adası olduğu fikriyle, Filistinlileri, Girit'ten Anadolu'nun güneyindeki Karya bölgesine geldiklerini, daha sonra da, Karya'dan Levant'a hareket ettiklerini belirtmektedir[130].

Bir başka görüşe göre Wenamon raporunda, üç Filistin lideri ya da tüccar prensi olduğu düşünülen, Waraktır, Waret ve Makamar'ın isimlerinin Güneybatı Anadolu kökenli oldukları yani isimlerinin Luvice olduğu yönündedir. Likya, Pisidia, Pamfilya ve Kilikya bölgesindeki dillerle yakın akraba olduğu düşünülen, Filistin dilinin, bir Luvi diyalektiği olduğu düşünülmektedir[131].

Filistinlilerin kökenine ait bir diğer ipucu, Medinet Habu'daki kabartmalardan gelmektedir. Kabartmalarda, Filistinliler, başlarına sorguçlu bir miğfer takmakta ve bir etek giymektedirler. (Ek: 9), benzer bir figür, Kıbrıs'ın Enkomi şehrindeki, oyun kutusu diye tanımlanmış olan fildişi oyma bir eserde göze çarpmaktadır. (Ek: 10)

[128] Barnett, 1975, s.367.
[129] Lehmann, Schachermeyr ve Liverani, Peleset'in balkanların Adriyatik kıyılarından geldiğini öne sürerler, Lehmann, Arnavutluk kıyısındaki Palaestra kentini, Pelesetle ilişkilendirir. (Drews, 1993, ss.69-70.
[130] Drews, 1993, ss.54-56.
[131] Albright, 1974, s.513, Mellaart, 1981, s.76.

Aynı tipte kuş tüylerinden bir başlığı olan bir savaşçı betimlenmiştir. Başlığının altında, Filistinlilerde olduğu gibi, süslü bezemeli bir bant bulunmaktadır. Deniz kavimlerinin giydiği türden de bir etek giymektedir. Bir diğer buluntu ise, muhtemelen Geç Kıbrıs IIC'ye tarihlenen bir taş mühür üzerindeki benzer başlıklı bir savaşçı betimlemesidir. Buluntular, deniz kavimlerinin Kıbrıs'taki Enkomi ile yakın bağlantılı olabileceğine dair görüşün kanıtı olarak sunulmaktadır[132].

Harris Papirüsüne göre, III. Ramses, deniz kavimlerini bertaraf ettikten sonra onları kalelere yerleştirmiştir. Esir alınan halklar arasında bulunan pelesetlerin, III. Ramses'e ait olan, olasılıkla Kenan bölgesindeki kalelere yerleştirildikleri bilinmektedir[133]. Bazı araştırmacılar, papirüste anlatılan kalelere yerleştirme konusunun, aslında Deniz kavimlerinin Mısır nezaretinde Kenan bölgesine iskanı olduğunu öne sürmektedirler[134]. Beth Shan, Tell Fara ve Lachish gibi yerleşmelerde ele geçen insan yüzlü lahitler, III. Ramses'in Deniz kavimlerini askeri garnizonlara yerleştirdiği görüşüne kanıt sağlamaktadır[135].

Kenan bölgesine yerleşmiş olan Filistinlilerin kökenine ışık tutabilecek en önemli kanıtlar, Filistin yerleşmelerinde ele geçmektedir. Göçlerden sonraki Filistin kentlerine bakıldığında, kentin yapısındaki Miken etkisi kendisini açıkça göstermektedir. Tell Fara'da bulunan oda mezarların yakın benzerleri, Miken kültüründe gözükmektedir[136].(Ek:11) Tapınak mimarisinde de, Miken etkisi kendini göstermektedir. Tell Qasile'de Stratum XI'deki tapınağın plan ve boyutlarıyla benzeri Melos'taki Phylakopi tapınağıdır. (Ek: 12) Yine, Tel Qasile'de Stratum X'daki tapınağın mimari formu ve kullanılan tekniğin yakın benzeri Mycenae'deki tapınakta (Ek: 13) kullanılmıştır[137].

---

[132] Wainwright, 1961, s.75, Robbins, 2001, s.235.
[133] L.E. Stager, "The impact of the Sea peoples in Canaan" (1185-1050 BCE) **The Archaeology of society in the Holyland,** 1995, s.341.
[134] Woudhuizen, 2006, s.95.
[135] Stager, 1995, s.341.
[136] J.C. Waldbaum, Philistine tombs and their Aegean prototypes, **AJA** 70, 1966, ss.331-340.
[137] A. Mazar, "The temples and cult of the Philistines", **The Sea People and Their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren)**, Philadelpia, 2000, s.220.

Mısırla yapılan sekizinci yıl savaşından sonra, Kenan bölgesine yerleştiği arkeolojik verilerle desteklenen Filistinlilerin, bölgede kullandıkları seramiğe bakıldığında, Miken etkisi açıkça görülmektedir. İlk yerleşimlerden sonra ortaya çıkan monokrom seramiklerin, şekilleri ve bezeme tarzları, miken kökenini yansıtmaktadır[138]. Hatta Filistin seramiğindeki dekorasyon tarzı neredeyse tamamen Miken kökenlidir ve Filistin repertuarı, Miken seramik gelişiminin bir yansımasıdır[139].

Medinet Habu'daki deniz savaşı kabartmalarında, deniz kavimlerinin, savaş gemileriyle Miken kapları üzerindeki gemi tasvirleri arasında da önemli benzerlikler bulunmaktadır. Wachsmann'ın bu konudaki araştırmaları, kuşbaşlı pruvaya sahip deniz kavimleri gemilerinin, yakın paralellerinin, Miken kültüründe, Geç Hellas IIIB ve C'deki kap formları üzerinde resmedilmiş olduğunu görmekteyiz[140]. (Ek: 14–15–16)

4.2.2. Denyen

Medinet Habu tapınağının sekizinci yıl yazıtında, Denyen'ler, Mısır'a saldıran halklar arasında sayılmaktadır. Büyük istilanın ardından da, deniz kavimleri, kara ve deniz savaşlarında bozguna uğradıktan sonra büyük bir kısmı esir alınmıştır. Denyenler de savaşın sonunda bozguna uğrayan halklardandır. Harris papirüsünde, III. Ramses, *"Denyenleri kendi adalarında katlettim"* demektedir[141]. Firavunun bu sözleri, Denyenlerin doğu Akdeniz macerasının nasıl sonlandığı açısından önemli bir ipucudur.

Mısır kayıtlarında, Deniz kavimleri arasında gösterilen Denyen / Danuna'yı içeren en eski kaynaklardan biri Amarna mektuplarıdır. Bu mektuplardan biri Danuna ismini içermektedir. EA 51 nolu mektupta, Biblos kralı, Tir'li Abi-Milki

[138] Robbins, 2001, s.316.
[139] A. Furumark, **Mycenaean Pottery Vol. 2**, Stockholm, 1972, ss.118-120.
[140] S. Wachsmann, "To the sea of the Philistines", **The Sea people and their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren)**, Philadelpia, 200, ss.103-143.
[141] Breasted, 1906, Vol.4, s.403.

tarafından Mısır kralına gönderilmiştir. *"Danuna kralı öldü, yerine kardeşi geçti. Ülke sükunet içindedir"*. Diye yazmaktadır[142].

Mısır'a ise bu halkın isminin geçişi Denyen ya da Tanayu olarak geçmiştir. Mısır'da Tanayu ismi ilk olarak III. Tutmosis'in anallarında gözükmektedir[143].

Adana/Karatepe'de bulunan Hitit hiyeroglifi ve Fenike dillerindeki kitabelerde kendisine "Danunalar kralı" diyen Asitavatas, "Pahri şehrinin depolarını kendisinden önce hiçbir kralın yapamadığı şekilde doldurduğunu" anlatmaktadır[144]. Asurların, Que dedikleri bölgeye, Hitit hiyeroglifli yazı kaynaklarda Danunalar ülkesi denildiği anlaşılmaktadır. Karatepe kazıları sayesinde bir taraftan Amarna devrinden (M.Ö. 1400–1350) beri bilinen, fakat yeri tayin edilemeyen "Danunalar ülkesini" tespit etmek mümkün olmuştur[145]. Asitavatas, ayrıca kendisini Mopsos ya da Mukşuş hanedanından çıkmış olarak ilan etmektedir. Gerçekten de, Mukşuş ismi veya bu ismi taşıyan kişi, Ege göçleri öncesinde Batı Anadolu'da bulunduğunu bildiğimiz Zippaşla'nın prensi Madduvatta'nın Anadolu'nun bu kesiminde huzursuzluk çıkaran ayrılıkçı hareketlerinde onun yardımcısı ve dostu olarak karşımıza çıkmaktadır[146]. Mopsos'la özdeşleştirilen bu kişi Madduvata'nın metni diye bilinen belgede Ahhiyava kralı Attarissiyas'ın Hatti'li Tudhalina ile haberleşirken söz konusu edilen bir taraftarına atfediliyor[147].

Asitavatas'ın Mopsos soyundan geldiğini belirtmesi ve kendini Danuna ülkesinin kralı olarak belirtmesi, Denyen'lerin kökeninin Anadolu menşeili olduğunun ve Anavatanlarının da Kilikya olduğu konusunda önemli kanıtlar sunmaktadır[148].

---

[142] Kınal, 1987, s.229.
[143] Woudhuizen, 2006, s.77. Ayrıca III. Amenotep'in tapınağındaki yazıttaki, Ege yer isim listesinde geçmektedir. (J. Mellaart, Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the late fourteenth and thirteenth centuries B.C., **Anadolu araştırmaları** X. İstanbul, 1986, s.227.
[144] Memiş, 1995, s.163.
[145] Memiş, 1995, s.165.
[146] Astour, **Hellenosemitic**a, Leiden, 1965, s.61 Çapar, 1987, s.19.
[147] S. Lloyd**, Türkiye'nin Tarihi**, 1997, s.54.
[148] Bazı araştırmacılar, Danuna'ların homeros destanındaki bir Argolis kabilesi olan Danaos'lar olduklarını ileri sürmektedir. Fakat danuna sözcüğündeki çift (n) bulunması, Ege göçlerinden daha eski olan Mısır'daki El Amarna arşivinde ve Doğu Kilikya'da, Karatepe yazıtlarında bir danuna

Bununla birlikte, Ege göçleri ve Troya savaşı sonrasına ait olan ve Helen efsanelerinde Mopsos adlı bir kahinin Kolophon prensi olarak gösterilmesi dikkat çekicidir. Mopsos, efsaneye göre, Troya savaşından sonra, önderlik ettiği halkıyla birlikte Pamfilya'ya gelir ve Aspendos, Phaselis ve Kilikya'da kentler kurar, Likyalı tarihçi Xanthos'a göre, güneye doğru uzun bir yolculuğa çıkar ve Filistin bölgesindeki Ashkelon kentinde ölür[149]. Mopsos'un mitolojik bir karakter olması yanında, Kilikya'daki Danuna ülkesiyle bağdaştırılan tarihsel bir kişilik olarak da kabul edilmesi, mitolojik hikayelerinde, halklarıyla birlikte yaptığı uzun yolculukların III. Ramses'in 8.yıl yazıtında sözünü ettiği istilacı deniz kavimlerinden biri olan Denyen halklarının Mısır kapılarına dayanmasıyla bağdaştırılması çokta gerçek dışı sayılmamalıdır.

4.2.3. Tjekker

Medinet Habu'da, III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtında, saldırgan halkların arasında adı geçen Tjekker=Zakaru'ların bir kez Mısır'a karşı saldırıda bulundukları gözükmektedir.(Ek: 17) Göç hareketine geç katıldığı sanılan, bu halk grubu genel olarak Helenlerin "Teukroi" diye tanıdıkları kavmin bir bölüğü olarak dikkate alınan ve Hellen tarih geleneğinde Troad ve civarı ile birleştirilen bu halkın atası Teukros'un Kıbrıs'ta Salamis kentinin efsanevi kurucusu olarak Troad kökenli bir Anadolu'lu olması dikkat çekicidir[150]. Teukroi'nin kökeni ile ilgili farklı mitolojik hikayeler bulunmaktadır. Bunlardan birinde, Teukros nehir tanrısı Skamandros'un ve İda dağı Nympha'sının oğludur. Bu hikayede Teukroi'nin kızı Bateia, Dardanos ile evlenir. İkinci mitolojik hikaye ise Girit versiyonudur. Teukroi, Giritli bir kolonici olarak Hamaxitos'a yerleşir ve tanrıça Kybele'nin kültürünü tanıtır[151].

Denyenler gibi Tjekker'ler de, daha sonraları Kilikya'da yerleşmiş, hatta Olba'daki Zeus rahip-krallarının kendilerinden indiklerini ileri sürmüş ve ekserisi Aias adı yanında Teuker adını kullanmış, yerleştikleri bu topraklarda "Teukroi arazisi" olarak adlandırılmıştır. Bununla beraber, bu bilgiler deniz kavimleri göçleri

---

kralının zikredilmesi bu insanların menşeinin Argolisten çok Kilikya ya da kuzey Suriye'de aranması gerektiğini göstermektedir. (A.M. Mansel, **Ege ve Yunan tarihi**, Ankara, 1988, s.88.).

[149] Sandars, s.162, Yağcı, 2008, s.236.

[150] Çapar, 1987, s.18.

[151] Woudhuizen, s.107.

sonrasına ait olsa da geleneğin daha eskiye çıktığı Mısır belgeleri ile ima edilmektedir[152].

Medinet Habu'daki Mısır hiyeroglifleri, bu halkın isimlendirilmesi konusunda karışıklıklara yol açmaktadır. Bazı hiyerogliflerin, ses değerlerinin kesin olmamasından dolayı, bu halkla ilgili farklı isimlendirmelerde sözkonusu olmaktadır. Tjekker dışında, Şikila ismi de aynı halkı işaret etmektedir. Tjekker halkı, Medinet Habu'daki esir alınan istilacı askerleri içeren kabartmalarda, sakallı ve farklı bir tip başlık giyerek betimlenmektedir. Bu halkların boyunlarında da madalyon vardır[153]. (Ek: 18).

Tjekker halkının genel olarak kökeni Troad'a bağlanmaktadır. Fakat alternatif bir görüşe göre, bu halk grubu Drdny veya Dardanye'lilerle ilişkilendirilmektedir. Her iki varsayıma göre de, Tjekker halkı, Thrako Phrygian dili konuşmaktaydı. Bu dili konuşan halklar Yunanistandaki pre-grek halkları olan Phrygler, Thraklar ya da Pelasg'lardı. Geç Tunç çağı sonunda, Troya gri keramiği Troya VI'da ortaya çıktı ve Kıbrıs'a ve Levant'a kadar yayıldı. Keramik kanıtı Teukroi'nin, ticari ilişkilerine ve göç harekelerine kanıt teşkil edebilmektedir[154].

Harris papirüsüne göre savaştan sonra, Deniz kavimlerinden sağ kalanlar esir alınmış ve Kenan bölgesinde olduğu düşünülen kalelere yerleştirilmişlerdir. Bu halklar daha sonraları Mısır ordusunda görev yapmışlardır. Tjekker'lerinde savaştan sonra Filistin bölgesine yerleştiğine dair en önemli kanıt, Mısırlı bir rahibe ait bir resmi belge olan Wenamon'un raporudur. M.Ö.11.yüzyılın başına tarihlenen belge, Tjekker/Şikala'nın Sharon vadisi ve Karmel kıyısı boyunca yerleştiklerini ve başlıca kentlerinin Dor olduğunu aktarmaktadır[155]. Wenamon yolculukta başından geçenleri anlatırken, Biblos limanından çıkıp, Mısır'a dönmek isterken yedi Tjekker gemisinin

[152] Çapar, 1987, s.19.
[153] Robbins, ss.307–308.
[154] Woudhuizen, s.118.
[155] A,Gilboa, Sea peoples and Phoenicians along the Southern Phoenician coast-A Reconciliation: An Interpretation of Sikila (SKL) Material Culture, **BASOR**, 2005, ss.47-48.

yolunu kestiğini belirtmektedir. O dönemde, Tjekkerlerin halen denizlerde, etkin bir güç olduğunun anlaşılması açısından önemlidir[156].

4.2.4. Weshesh

Weshesh grubu sadece deniz kavimlerinin, III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleştirdiği saldırıda karşımıza çıkmaktadır. François Chabas'a göre, Weshesh'ler Oscanlar olarak tanımlanmaktadır. Weshesh'in İtalya'daki Oscan ile olan bağlantısını destekleyen, Arkeolojik kanıtları bulunmaktadır. G.T.Ç. sonunda, İtalya yarımadasındaki bölgeye gelen ve proto-villanovan adıyla tanımlanan kültüre ait materyaller bulunmaktadır. Bu kültürün, Avrupa'daki Urne kültürüyle yakın benzerliği olduğu gözükmektedir. Wachsmann, Medinet Habu'daki deniz savaşını tasvir eden kabartmalardaki Deniz kavimlerine ait kuşbaşlı pruvalı gemi figürleri ile bölgedeki Urne kültürünün özellikleri arasında benzerlikler ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre Orta Avrupa, Urne kültürü çevreye yayılırken kollardan biri İtalya'ya ulaşmış ve İtalya'ya gelen bu kol daha sonra deniz kavimleri arasında Mısır'a karşı olan sefere katılmıştır[157].

4.3. KÖKENİ AYDINLATMAYA YÖNELİK HİPOTEZLER

Yıkım izleri Yunanistan ve Anadolu'dan başlayıp, Mısır'a kadar uzanan Deniz kavimleri istilasıyla ilgili en önemli yazılı belgeler, Mısır kaynaklarıdır. Deniz kavimlerinin, Doğu Akdenizde, gelip geçtiği yerleri yakıp yıkarken, birçok medeniyetinde tarih sahnesinden silinmesine sebep olmuştur. Karnak yazıtı ve Medinet habu gibi filolojik kanıtlar, Deniz kavimleri göçüyle ilgili dikkate değer bilgiler vermekle birlikte, bu halk topluluklarının kimliğine, çıkış noktalarına ait bilgiler yok denecek kadar sınırlıdır. Karnak yazıtında, Merneptah istilacı halkları "Kuzey ülkelerden gelenler" olarak tanımlamaktadır[158]. Yine Karnak yazıtında "Denizdeki ülkelerden"[159] gelenler ibaresi, geniş manada Akdeniz havzası boyunca

[156] Woudhuizen, s.109.
[157] Woudhuizen, ss.115-116.
[158] Barnett, 1975, s.366.
[159] Sandars, s.114.

deniz aşırı topraklarda yaşadıkları anlamını çıkartmaktadır[160]. Ugarit vesikalarına göre ise denizcilikle uğraşan bu halkların geniş ölçekte, tarihsel belgelerin referansıyla, deniz ve denizcilikle ilişkisi olan kuzeyli halklar olarak tanımlanmaktadır. Günümüz araştırmacıları köken açısından başlıca iki görüşü desteklemektedirler. Birincisi, Anadolu kökeni, ikincisi ise Balkanlar ve orta Avrupa kökenine dayandırmadır.

4.3.1. Anadolu Kökeni Hipotezi

Mısır kapılarına dayanan Deniz kavimlerinin kökeni konusunda, Mısır yazılı belgeleri önemli kanıtlar sunmaktadır. Karnak ve Medinet Habu yazıtlarındaki, istilacı halkların isimleri incelendiğinde kökenle ilgili olarak Anadolu ile sıkı bir bağın söz konusu olduğu düşünülmektedir. Merneptah'ın 5.yılındaki savaşla ilgili olarak Karnak yazıtında, sözü edilen halklardan, Lukka'nın anavatanı, Anadolu'nun güneybatı kıyıları olarak tanımlanmakta[161] ve Kadeş savaşında Anadolu'dan gelen Hitit ordusunu destek kuvvetleri arasında, Lukka birliklerinin de olduğu Mısır kayıtlarından anlaşılmaktadır[162]. Karnak yazıtındaki bir başka halk olan vokalizasyonda, Teresh ya da Tursha olarak nitelenen bu halkın da, Hitit kayıtlarında Taruisa olarak geçen ve muhtemelen Troya kentiyle eş tutulan, kentin halkının insanları olduğu düşünülmektedir. İkinci bir görüşe göre ise yazıttaki T-R-S halkının, Tyrsen'ler olduğudur. Bazı antik çağ yazarlarının ve özellikle Herodotos'un bu halkların ana vatanının Lidya olduğunu belirtmesi Anadolu çıkışını desteklemektedir[163].

Maspero'da, Tyrsenlerin, Lidyalı olduğu görüşüne ek olarak, Sherden'lerin de, vokalizasyondaki benzerlikten dolayı, Lidya'nın başkenti Sardis'ten kökenlerinin geldiğini ve batı Anadolu menşeyli olması gerektiğini belirtmektedir[164].

---

[160] II.Ramses döneminden Assuan stelinde, Firavun büyük yeşilden gelen savaşçıları yendiğini bildirir. Büyük yeşil diye kastettiği Akdeniz olmalıdır (Woudhuizen, s.111).
[161] Robbins, s.156.
[162] Barnett, 1975, s.360.
[163] G.A. Wainwright, The Teresh, The Etruscans and Asia Minor. **AS.**9, 1959, ss.197-198.
[164] Woudhuizen, s.112.

Hitit kayıtlarında geçen Adaniya, Tarsa isimlerinin, Adana ve Tarsus kentleri olduğu şüphe götürmez bir kanıt olmakla birlikte Tunç Çağ'ında, kıyıya yakın ve sonraki dönemlerde önemli bir liman kenti olan Tarsus'un, Karnak yazıtındaki, T-R-S'nin vokalizasyonuna karşılık gelen, Tarsa olabileceği bir diğer yorumdur[165].

Deniz kavimlerinin kökeniyle ilgili ipucu olabilecek en önemli unsur, farklı isimleridir. Sonu "sh" ve "sha" ile biten bu ekler, araştırmacılar için büyük bir önem taşımaktadır. Onlara göre, Mısırlılar bu isimleri direkt olarak işitsel yollarla savaş esirlerinden duymuş olmalılardır. Bu şekilde, Deniz kavimlerinin telaffuzları içerisinde bu ekler coğrafi öneme sahiptirler ve bilinen yer isimlerini içermektedirler. Bu türdeki, -sh veya –sha son ekleriyle biten kelimelere ait yer isimleri Tunç Çağı Anadolu'sunda haylı yaygındır. –Sha son ekiyle biten isimler ile –ossos son ekiyle biten isimler arasında dikkate değer benzerlikler bulunmaktadır[166]. Anadolu'da bu türde son ekle biten Sagalassos kenti de, Maspero tarafından Shekelesh'lerin anavatanı olarak görülmektedir[167].

Medinet Habu'da, III. Ramses'in mağlup ettiği halklar arasında geçen, Denyen'lerin de, Anadolu kökenli olduğu yaygın bir görüştür. 1946 yılında, Karatepe'de Bossert önderliğinde yapılan araştırmalarda M.Ö. 8.yüzyılın sonuna tarihlenen, çift dilli bir yazıt bulunmuştur. Fenikece ve Hitit hiyeroglifli bu çift dilli yazıtın, Fenikece yazılmış olan ve 61 sıradan oluşan metni, bilinen en uzun semitik yazıdır. Yazıt M.Ö. 8.yüzyılda, Karatepe yakınlarında kurulmuş Danuniyim ülkesinden ve kralı olan Asitavatas'dan sözetmektedir[168]. Yazıtta, Asitavatas kendisini Danunya ülkesinin yöneticisi olarak tanımlamakta ve Mopsos soyundan gelen biri olarak ilan etmektedir[169]. Hititçe versiyonunda ise Mopsos'un yerine,

[165] Robbins, s.162.
[166] Robbins, ss.154-155. III. Amenotep'e ait Kom el Hetan tapınağındaki "Base C3 yazıtı", dokuz adet Ege yer ismini içerir. 7.kelime Kunusha'nın Linear b'deki karşılığı Knossos, 8.sıradaki Amnisha'nın karşılığı, Amnisos'tur. (M.C. Astour, Aegean place-names in an Egyptian inscription, **AJA** 70, 1966, s.315.)
[167] Drews, 1993, s.69.
[168] R.D. Barnett, Mopsos, **The journal of Hellenic Studies** 73, 1953, s.140.
[169] Çapar, 1987, s.19, Barnett, 1975, s.363.

Mukşuş ismi kullanılmıştır. Bu isim Hitit devletlerinin son dönemdeki, Boğazköy kayıtlarında gözükmektedir[170].

Grek dünyasında Mopsos ismi önemli bir yer tutmaktadır. Mitolojik öykülerde Mopsos bir kahraman ve önder olarak tanımlanmaktadır. Başlıca iki önemli hikayesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki İdmon'la birlikte, Argonautlar seferine katılışıdır. Mopsos, gemide kahin olarak görev yapmaktadır. Seferin sonunda, Libya'ya vardığında bir yılan tarafından ısırılıp ölür. İkincisi ise Teiresias'ın torunu ve Manto'nun oğlu olan Mopsos için babasının Apollon olduğu söylenmektedir. Ölümlü babası ise Argoslu Rhakios'tur[171].

Mopsos efsaneye göre, Troya savaşının bitiminden önceki yılda, beraberindeki toplulukla birlikte Pamfilya'ya doğru güneyden hareket etti. Buralarda Aspendos'u ve Phaselis gibi kentleri kurduktan sonra, Kilikya'ya geçti. Mopsouhestia'yı, Mallos[172]u ve Mopsokrene şehirlerini kurdu. Bu arada, Kabderus'un kızı Pamphyle ile evlendi. Mopsos, Kilikya'dan Lidyalı tarihçi Xanthos'a göre, Ashkelon'a hareket etti[173]. Sonra Suriye ve Filistin'e geçti ve Ashkelon'u fethetti[174].

Karatepe'de bulunan Zafer kutlaması adı verilen kabartma ise, Deniz kavimleri ve Anadolu bağlantısı açısından dikkate değer bir örnektir. Kabartmada görülen bir savaş gemisi tasviri, M.Ö. ikinci bin yılın, Miken karakteristik özelliklerini yansıtması açısından önemlidir. Gemi tasviri sahnesi, Asitavatas'ın belli bir olayı anma ya da hikayeleminin bileşimi olmasının yanında, Homeros tarzı hikaye anlatımının doğu dünyasında işlenişi açısından önemli bir örnekte sayılabilir. Bu paralellik, doğu halklarınında, batı grek dünyası gibi davrandığını ve yaşadığını göstermektedir. Bununla, bu gemi tasviri ve Kilikya üzerine anlatılan Mopsos

[170] T.J. Dunbabin, **The Greeks and Their Neighbours**, London, 1957, s.33.
[171] A. Erhat**, Mitoloji sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 2001, s.207.
[172] Strabon, **Antik Anadolu coğrafyası: (Geographika XII-XIII-XIV),** Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, 2000, XIV. 5, 16, 17.
[173] Barnett, 1975, s.364.
[174] D.B. Redford, **Egypt, Canaan and İsrael in Ancient times**, Princeton, 1992, s.253.

efsaneleri bölgedeki deniz kavimlerinin varlığının ve etkisinin bir kanıtı olarak düşünülebilir[175].

III. Ramses, Medinet Habu'daki yazıtında, Mısıra saldıran halkların geldikleri yeri belirtirken kullandığı "Adalardan" sözüyle, Doğu Kilikya kıyılarını belirtmiş olmalıdır. Çünkü Doğu Kilikya kıyıları, uzun ve dar burunlar boyunca sürdüğü için Ramses'in Adalar tanımına uymaktadır[176]. Mellaart'ta "Bir kişinin, Anadolu'nun güney kıyılarına denizden yaklaşması durumunda, büyük dağ kütlelerinin derin körfezlerle ayrılması sebebiyle, uzun bir kıyı şeridinden çok küçük ada parçaları göreceğini" belirtir ve olasılıkla Mısırlılarda, Anadolu'nun güney kıyılarının bu özelliğini bildikleri için, Medinet Habu'da *"Yabancı ülkeler adalarında gizli bir anlaşma yaptılar."* diye tanımlamışlardır.[177].

Medinet Habu kabartmalarındaki, kara savaşı betimlemelerinde, savaşçıların kökeniyle ilgili önemli ipuçları bulunmaktadır. Betimlemelerde, Mısır'a olan ana düşman saldırısı resmedilmiştir. Mısır'lılarla, deniz kavimlerinin karşılaşması, Delta'nın doğusunda ya da kuzeyde, Amurru sınırında gerçekleşmiştir. Kabartmalarda, Düşman kuvvetleri, Hitit tarzında iki savaşçı ve bir sürücüden oluşan üç kişilik savaş arabasıyla savaşmaktadır. Onları ise Hititler tarafından kullanılanlara benzer tekerlekli, ahşaptan, öküzle çekilen yük arabalarına binmiş kadınlar ve çocuklar takip etmekteydi. Yük hayvanları Ege ya da Filistinde kullanılmayan Anadolu'ya özgü bir tür olan hörgüçlü öküzdü[178]. Bu türdeki kağnılar günümüz Anadolu'sunda halen kullanılmaktadır[179]. (Ek: 19)

Bir başka Anadolu kökenine dair önemli kanıt, Karnak yazıtındaki, Merneptah'ın sözleridir. Merneptah, Libya'lıların ve deniz kavimlerinin, "Karınlarını doyurmak için[180]" Mısır'a saldırdıklarından söz etmektedir ve yine Merneptah, "Hatti ülkesini canlı tutmak için", gemilerle hububat gönderdiğini vurgular.

[175] Yağcı, 2008, s.236.
[176] Wainwright, 1961, s.81.
[177] Mellaart, 1981, s.76.
[178] Barnett, 1975, s.372.
[179] Sandars, s.122.
[180] Robbins, s.163.

Merneptah'ın olasılıkla tarihteki en eski insani yardımı yapmasının sebebi, Merneptah'ın kendi krali yıllarındaki Yakındoğu'nun içinde bulunduğu durum ile ilintilidir. Merneptah, büyük olasılıkla, Anadolu'nun içinde bulunduğu kıtlığı ve Anadolu'daki geniş halk kitlelerinin hareketlendiğini farkındaydı; ve çağın bölgedeki en büyük tahıl deposu olan Mısır ülkesinin, "Karınlarını doyurmak için" gelecek bu halk kitlelerinden nasibini alacağını biliyordu.

Merneptah, Hatti ülkesine tahıl gönderip, Anadolu halklarının açlık konusunu çözdüğünü ve tam da gelebilecek bir istilayı savuşturduğunu düşünmekteydi ki, Merneptah'ın beşinci saltanat yılında, İstilacılar ansızın ülkesini istila ettiler. Robbins'te[181], Merneptah'ın aç kalmış halk kitleleriyle Hitit devleti arasında bir bağlantı kurduğunu ve istiladan dolayı, Hitit'i sorumlu tuttuğu görüşündedir.

Barnett'in Deniz Kavimleri hipotezi, Batı Anadolu'lu Mopsos önderliğinde bir araya gelen halkların Mısır üzerine yürümesi tezine dayanmaktadır. Zangger'de göç hipotezini Troya önderliğindeki Batı Anadolu halk konfederasyonu temelinde incelemektedir.[182]Zangger'e göre M.Ö. Onüçüncü yüzyılın sonlarında Yakındoğu'da iki büyük düşman güç bulunmaktaydı. Bir tarafta Hitit-Mısır, Mikenler ve Amurru vasallığı bulunurken diğer tarafta Asur-Mitanni, Kaşka, Libya ve Batı Anadolu konfederasyonu bulunmaktaydı M.Ö. Onikinci yüzyılın başlarında Yakındoğu'da savaş patlak verdiğinde Batı Anadolu halklarının oluşturduğu konfederasyon öncelikle, zengin bakır yataklarından dolayı Hitit'in egemenliğinde olan Kıbrıs'a saldırdılar ve daha sonra Suriye'nin varlıklı kıyı şehrine saldırdılar ve oradan da Filistin'e ulaştılar. Yolculukları ise Mısır'da sona erdi. Mikenlerde, Zangger'in bu hipotezi doğrultusunda, müttefiği olan Mısır'a yardım için Troya'ya saldırdılar. Troya savaşının ardından Yunanistan'da Miken saray sistemi çöktü. Böylece hem Batı Anadolu'dan hem de Yunanistan'dan gelen mülteciler Güney Levant'a yerleştiler.[183]

---

[181] Robbins, ss.163-164.
[182] Zangger, s.27.
[183] W.D,Niemer, ''The Mycenaeans in western Anatolia and the problem of the origins of the Sea Peoples'',' in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds**.), Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE**: In Honor of Professor Trude Dothan, Jerusalem, 1998, ss.17-18.

Araştırmacılar arasında Deniz kavimlerinin yerel Anadolu halklardan oluştuğu fikri başta Barnett (1975), Mellaart (1981), Zangger (1995) ve Wainwright (1961) tarafından kuvvetlice desteklenmekte ve Anadolu topraklarının Deniz Kavimlerinin Anayurdu olduğu düşünülmektedir.(Ek: 20)

4.3.2. Balkanlar ve Orta Avrupa çıkış Hipotezi

Geç Tunç çağ sonundaki yıkım izlerinin sahibinin kimler olduğu, uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Bu konudaki bir diğer üstünde durulması gereken varsayımda, Mısır'a kadar ulaşan halkların balkan ve orta Avrupa kökenli olabileceğidir.

Mansel, kavimler hareketinin kökenlerini o zamanlar henüz tarih öncesi çağlarını yaşayan orta Avrupa'da aramak gerekliliği üzerinde durmaktadır. İkinci binyılda Thrak'ların işgali altında bulunan Balkan yarımadasının güneybatı bölgelerine İlliryalıların girmesi üzerine yerlerinden oynatılan bazı thrak kabileleri, en çok Brigler ya da Phrygler boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçerek, burada ülkenin batısı ve kuzeyinde oturan bazı savaşçı kavimlerinde katılımıyla Hitit'e saldırdıklarından, şehir ve kasabaları yakıp, Hitit devletini ortadan kaldırdıklarından sözetmektedir[184].

Akurgal, Balkanlardan, Anadolu'ya gelen halkların öncelikle Troya'nın yıkımına sebep olmaları üzerinde durmaktadır. Blegen'in Troya VIIa'nın Akhalar tarafından yıkıldığı fikrinin aksine Akurgal, Troya VIIa'nın Ege göçleri sırasında Güneydoğu Avrupa'dan gelen ilkel kavimler tarafından işgal edildiğini savunur. Blegen'in Troya VIIa'nın yıkım tarihi olarak verdiği M.Ö. 1240'ta, Akhalar yayılım güçlerini ve Akdeniz'deki ticaret girişimlerini yitirmiş bulunuyorlardı. Bu tarihlerde İlion'a değin uzanan büyük bir savaş hareketi gerçekleştirmeleri olanaksızdı. Nitekim, Troya VIIa'nın yıkılmasından sonra kurulan Troya VIIb kentinde Miken

[184] Mansel, s.88.

seramiği çoğalacağına, azalmıştır. Bununla birlikte, bu yapı katında "Coarse ware" denilen elle yapılmış ilkel bir seramik türü ortaya çıkmıştır[185].

Kaba el yapımı Keramik Troya'da ilk kez VIIb1 tabakalarında günışığına çıkarılmıştır. Bu keramik türü, Atina, Koraklion, Lefkandi, Perati ve Mycenai'de de bulunmuştur. Rutter'e göre kökeni, Güneydoğu Avrupa'dır[186].

Blegen'in kazıları sonucunda Troya VIIb1 tabakasında, belirlenen izler kentin bir yangınla yıkıma uğratıldığını ortaya koymuştur. VIIb1 tabakasını izleyen VIIb2 tabakasında da yine kaba görünümlü, düzensiz biçimlere sahip, el yapımı, ilkel çanak çömlek kullanımı sürmektedir. Ancak kaplar bu kez boynuza benzer çıkıntılar, baskı ya da kazıyarak yapılmış spiral ve halka motifleriyle ve ip baskılarıyla bezenmiştir. "Buckelkeramik" ya da "knobbed ware" olarak tanımlanan bu türde kaplar Phryg göçünün Arkeolojik kanıtı olarak kabul edilirler[187]. Troya VIIa'nın yıkılışın ardından gelen VIIb1 katında Güneydoğu Avrupa kavimlerinin görülmesi ve yine Troya VIIb2 yapı katında, Güneydoğu Avrupa kökenli Buckelkeramik'in bulunması, Troya'nın ege göçü sırasında, Balkanlardan gelen ilkel kavimler tarafından yıkılmış olduğunu belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır[188].(Ek: 21)

Troya'da daha önce hiç kullanılmayan boynuzcuklu ve genellikle baskı spirallerle süslü çanak çömleklerin benzerlerine G.T.Ç. Macaristan'ın da özellikle Lausitz kültüründe rastlanmaktadır. Troya VIIb2 katında karşılaşılan buckelkeramik türündeki çanak çömlekler, batıda Orta Avrupa'dan doğuda, Ergene ırmağı havzasına kadar geniş bir alana yayılmıştır. Türkiye Trakyasında bu türde çanak çömleklere en yoğun Istrancalar'ın güney eteklerinden Edirne, Kırklareli ve Vize'ye kadar yayılan bölgede rastlanır. Buna karşılık ne İstanbul boğazı ne de Marmara denizinin güney kıyılarında yoğun bir kullanım alanı bulmuş değildi[189]. Troya VIIb2 dışında varlığı

[185] Akurgal, 1997, s.191.
[186] J.Rutter, Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIC period, **AJA**79, 1975, ss.17-32.
[187] V. Sevin, **Atlaslı büyük uygarlıklar ansiklopedi Eski Anadolu ve Trakya: Başlangıcından Pers egemenliğine kadar**, İstanbul, 2003, s.234.
[188] Akurgal, 1997, s.191.
[189] Sevin, s.235.

yalnızca Avşa Adası Manastır mevkii ve Taşöz adasında varolmakla birlikte, Manastır mevkii buckelkeramik'in yayılımının en güney sınırını oluşturur[190].

Balkanlardan gelen halkların boğazları geçerek, Anadolu'ya girip, Troya'yı yıktığına dair kalıntılar, Buckelkeramik ve Coarse ware'nın tabakalarda ele geçmesiyle ve yakın paralellerinin Troya'nın kuzeyinde de ele geçmiş olmasına rağmen bu halkların, Medinet Habu'da adı geçen Deniz kavimlerinden olabileceğine dair kanıtlar sınırlıdır. Çünkü Troya'yı yıkıp Anadolu'ya giren balkan halklarının kullandığı buckelkeramik'in yakındoğunun uzak noktalarına ulaşmamış olması, balkan halklarının Mısır'a kadar giden halklar olduğu yönünde ciddi şüpheler uyandırmaktadır.

Akurgal ise, Güneydoğu kavimlerinin üzerinde durarak, M.Ö. 1200 dolaylarında Troya VIIa'yı sonra da, M.Ö. 1200–1180 yılları arasında Hattuşa'yı yıkarak, M.Ö. 1170–1160 tarihlerinde Asur sınırlarına kadar uzandıklarını düşünmektedir[191].

Balkan göçleri ile birlikte Anadolu'ya gelen Phryg'ler Homeros tarafından, Sangarios ırmağının kıyılarında yaşayan ve Akhalara karşı, Troya kralı Priamos'un yanında savaşa katılan çeşitli önderler komutasında bir halk olarak tanımlanmakta[192] ve göç etmeden önce Makedonyalıların komşusu olduğunu ve Anadolu'ya Thrakya'dan geldiklerini söyler. Önceleri Bryg diye anılırken Anadolu'ya gelince Phryg adını almışlardır[193]. M.Ö. birinci binyılın başlarında Phrygler önce, Marmara denizinin güneyine ve güney doğusuna sonraları da Hellespontos Phrygia'sı denilecek olan bölgeye yerleşmişlerdir[194].

Çözüme ulaşamamış ve belki de çözüldüğünde Deniz kavimleri göçünün karanlıkta kalmış yönlerini aydınlatabilecek bir diğer önemli konu da Muşki

[190] H. Hüryılmaz, **"Troia VIIb2 tabakalarında ele geçen buckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa ile olan ilişkisi"**, doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1990, ss.141-143.
[191] Akurgal, 1997, s.191.
[192] Homeros, II, 845-863.
[193] Herodotos, VII, 73.
[194] Sevin, s.237.

sorunudur. Asur kralı I. Tiglat Pileser (M.Ö. 1112–1074) tahta çıkışından elli yıl önce M.Ö. 1170-1160 yıllarında, 50.000 kişilik bir muşki ordusunun Asur sınırlarında durdurulduğunu bildirmektedir. Sözü edilen tarihler, deniz kavimlerinin hareketlendiği tarihe uygun düşmektedir. Sorun muşkilerin, Anadolu'nun yerli bir halkı mı yoksa Balkan kökenli barbarlardan mı olduğunda düğümlenmektedir. Muşkilerin, Phrygler ve Thraklar ile birlikte balkanlardan geldiği görüşü kabul edildiğinde Batı Anadolu'daki halkların hareketlenmelerine bu barbar göçmenlerin neden olduğunu kabul etmek gerekecektir[195].

Akurgal bir Hitit metninde adı geçen Pahuvalı Mita ismi ile Phryg kralı Midas'ın isim benzerliğinden dolayı Mita'nın emrindeki topluluğun Phrygler gibi Anadolu'ya Doğu Avrupa'dan gelmiş olabileceğini öne sürmektedir.Hitit devletinin, son yıllarında balkanlardan gelen saldırgan kavimlerin Hattuşa'yı bir yana bırakarak Güneydoğu Anadolu'ya ulaşmış olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.Assur ülkesinin kuzey sınır boylarında görünen Muşkiler Mısır'lıların anlattıkları, Kuzey kavimlerinin bir bölüğü olması gerekmektedir.[196]Asur belgelerinde Muşkili Mita ismi II. Sargon ile yapılan bir dostluk anlaşmasından sonra bir daha Asur kayıtlarında geçmemektedir. Buna karşılık Antik Yunan kaynakları bu kişiden Phrygialı Midas olarak sözetmektedir. Hem tarihsel hem de mitolojik bir karakteri içeren bu kişinin anlaşıldığı üzere M.Ö. sekizinci yüzyılın sonlarında siyasal ilgi alanını tümüyle batıya çevirdiği görülmektedir.[197]

Mısır kaynaklarında, "kuzeydeki ülkelerden gelenler" diye tanımlanan deniz kavimlerinin kökenini içeren bazı ipuçları da, Orta Avrupa urne kültüründen gelmektedir. Bazı araştırmacıların, deniz kavimleri ile ilgili Avrupa çıkış hipotezine göre bu halkların anavatanı, Orta Avrupa'daki Urne bölgesidir. Urne kültürüne ait toplulukların (Ek: 22) Orta Avrupa'dan çevre bölgelere yayılması sonucunda, özellikle İtalya bölgesi, istila edilmiş ve kitlesel bir göç hareketi meydana gelmiştir. Bu sebeple, çevre bölgelerdeki halklarda bu hipoteze göre, yerlerinden oynamışlardır. Yeni yurtlar arayan halklar da güneye doğru inmeye başlamışlardır.

[195] Doğer, s.51.
[196] Akurgal, 1995, s.65.
[197] Sevin, s.242.

Karışıklıklardan ilk etkilenen Yunanistan'ın Pylos bölgesi olmuştur. Bu karışıklıklar sonucu, Akhalarda doğuya doğru hareket etmeye başladılar ve yeni yurt bulmak amacıyla Kıbrıs'a ve Kilikya ovasına yerleştiler. Hipoteze göre, böylece, Urne kültürünün yayılımı, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki Deniz kavimlerini harekete geçirdi. Güneyde Hitit'in donanma üssü olan Likya kıyılarını geçip, Kıbrıs ve buradan da, Doğu Akdeniz kıyılarına ulaştılar. Bu yaklaşıma göre Theselya'nın tahribatı ve Hattuşa'nın düşüşü deniz kavimlerinin eliyle gerçekleşmemiştir. Theselya bölgesi, kuzey sınırındaki, balkan kavimleri tarafından tahrip edilirken, Hattuşa'da muhtemelen Kaşka ve Phrygler tarafından yıkılmıştır[198].

Medinet Habu'daki deniz kavimleri gemi tasvirlerinin benzerleri Orta Avrupa Urne kültüründe görülmektedir. Deniz kavimlerinin kuşbaşlı pruvalarının, benzeri süslemelerinin en eski örnekleri, Macaristan'da Velem'den ve kuzey Romanya'daki Satu Mare'de karşımıza çıkmaktadır. (Ek: 23) yine, Urne kültüründe kuşbaşlı gemi tasviri, Grünwald, Bavaria'da ele geçmiştir. Daha sonraları, kuşbaşlı süsleme motifleri genel bir unsur olarak Urne kültüründe ve Villanovan sanatında gözükmektedir[199]. (Ek: 24)

[198] Woudhuizen, s.116.

BEŞİNCİ BÖLÜM
FİLOLOJİK KANITLAR

5.1. MISIR KAYNAKLARI

5.1.1. Karnak Yazıtı

Karnak (Teb)'taki ana tapınağın duvarında yer alan büyük bir tarihsel yazıt olan Karnak yazıtı Merneptah'ın beşinci saltanat yılındaki Libya koalisyonu tarafından yapılan saldırıyı içermektedir. Yazıt 79 satırdan oluşmaktadır. Fakat iyi korunamamış olmasından dolayı neredeyse yazıtın yarısı kaybedilmiştir.(Ek: 25) İlgili iki paragraf, deniz kavimlerini içermektedir[200].

"*5.yıl, yazın 2.ayı birinci gün.*
Libyanın düşmüş ve zavallı önderi Ded'in oğlu Meryey
Tehenu'nun ülkesine okçularıyla saldırdı.
Sherden, Shekelesh, Ekvesh, Lukka, Teresh
Ülkenin en iyi savaşçılarını yanına almıştı.
Karısını ve çocuklarını yanında getirmişti…
Kampın önderleri ve O, Perire topraklarındaki batı sınırına ilerlediler[201].

Athribis steli ise beşinci yıl zaferi sonucunda, esir alınan deniz kavimleri askerlerinin sayısı hakkında bilgi vermektedir.

Libyalılar 6359, Shekelesh 222, Teresh 742, Ekvesh 2201, …[202]

[199] Wachsmann, 2000, s.122.
[200] Woudhuizen, s.43.
[201] Breasted, 1906, Vol. III, s.574.
[202] Breasted, s.574.

5.1.2. Medinet Habu

Deniz kavimleri hakkında bilgi veren en temel kaynaklardan biri III. Ramses dönemine ait Medinet Habu tapınağındaki yazıt ve rölyeflerdir. Medinet Habu, Teb Nekropolis'inde bulunan 20 tapınak içerisinde en iyi korunmuş olanıdır. 141x50 m. ölçülerindeki tapınak, Ramses'e ait küçük bir saray boyunca uzanmaktadır[203]. (Ek: 26)

Deniz kavimlerinin, Mısır saldırılarını içeren kara ve deniz savaşı kabartmaları anıtın doğu kısmında bulunmaktadır. Saldırıları içeren beşinci ve sekizinci yıl yazıtları ise, tapınağın iç kısmında, ikinci avlunun batı kenarında ve birinci avlunun kuzey kenarında yer almaktadır. Deniz kavimleriyle onikinci yıldaki askeri mücadeleyi içeren Südstel ise tapınağın dış güney kenarında bulunmaktadır[204].(Ek: 27)

Medinet Habu'daki III. Ramses'in beşinci ve sekizinci saltanat yıllarına ait olan yazıtlar kuzeyden gelen halkların, Mısır'a karşı yaptıkları saldırıları içermektedir. Ramses'in beşinci yıl yazıtı, ülkenin batı sınırındaki saldırıları içermekteydi. Sekizinci yıl yazıtı ise, daha büyük bir dalga halindeki göç hareketini aktarmaktadır.

5. yıl yazıtı[205]

Kuzey ülkelerinin vücudu titriyordu…
Bunlar Peleset, Tjekker…
Ülkelerinden kopmuşlardı ve ruhları kırılmış olarak geliyorlardı.
Onlar karadaki thr savaşçılarıydı. Diğerleri ise denizciydi.

8.yıl yazıtı[206]

[203] R. Drews, Medinet Habu: Oxcarts, ships and Migration Theories, **JNES**, Vol. 59. No: 3, 2000, s.166.
[204] Woudhuizen, s.51.
[205] Barnett, 1975, s.371, Sandars, s.124.
[206] Sandars, s.119.

Yabancı ülkeler adalarında gizli bir anlaşma yaptılar. Birdenbire ülkeler kavganın içinde dağılıp yok oldu. Silahları karşısında hiçbir ülke dayanamıyordu. Kode, Kargamış, Arzava ve Alasiya bir zaman Hatti'den koparıldı. Amurru'da bir yerde kamp kuruldu. Halkı perişan ettiler ve ülkelerinde daha önce hiç böyle şeyler olmamıştı. Önlerinde bir ateş yakarak Mısır'a doğru geliyorlardı. Birleşen Peleset, Tjekker, Shekelesh, Denyen ve Weshesh, ülkeleri bir ittifak oluşturmuştu. Bu ülkeler ellerini bütün dünyadaki ülkelerin üzerine koydular. Bunlar tanrılarına güvenmiş ve kararlıydılar, planımız başarıya ulaşacak diyorlardı.

Tapınağın, batı ve kuzey duvarları, kralın askeri gücünü simgelemekteydi. Yaklaşık 5 metre yüksekliğinde bir bant dış duvarın üst kısmı boyunca uzanmakta ve duvarı onaltı panele bölmektedir. (Ek: 28)

Kuzey duvarda bulunan I-II-III nolu paneller, III. Ramses'in Nübyan'lara karşı olan zaferini simgelemekteydi. IV.'ten IX'a kadarki sırada ise, Ramses'in Mısır'ın batı sınırından gelen halklara karşı mücadelesi işlenmiştir. Panel X-XII. Ramses'in Deniz kavimleri ile yaptığı kara savaşını içermektedir (Ek: 29) X. Nolu panelde III. Ramses'in deniz kavimleriyle yapacağı savaş öncesinde, silahlar ve diğer malzemeleri birliğindeki askerlere dağıtması anlatılmaktadır. XI. Panelde ise, Ramses'in savaş arabası üzerinde ordusunun başında Zahi seferine çıkması aktarılır. XII. Nolu panelde, III.Ramses'in saldıran halklara karşı gazabı ve sonuçları aktarılmaktadır. Kara savaşı olarak bilinen bu sahnede kağnılarıyla gelen saldırgan halkların aileleri de resmedilmiştir. Kabartmalarda Ramses ve birlikleri, sorguçlu miğfer takan ve etek giyen bu savaşçıları öldürürken betimlenmektedir[207].

XIII. nolu paneldeki kabartmada, Ramses'in cesaret ve kahramanlığını aktaran, Aslan avı sahnesi yeralmaktadır. XIV. Nolu panel ise, deniz savaşını resmetmektedir. (Ek: 30) 15 metre genişliğindeki kabartma, Mısır'ın deniz kavimleriyle denizde yaptığı savaşı tasvir etmektedir[208].

[207] Drews, 2000, ss.168-185.
[208] Drews, 2000, s.174.

Mısırlı sanatçılar iki filonun gemilerini birbirinden ayırmaya dikkat etmişlerdir. İstilacıların gemileri köşelidir, dik gelen baş ve kıç bodoslaması, kuşbaşı şeklindeki bir süsleme ile son bulur. Mısırlıların gemileri ise tamamen farklıdır. Kavisli tekneleri vardır, pruva ve kıç alçaktır. Pruva aslan başı biçimindeki bir çıkıntıyla biter[209].

III.Ramses'in 8. yılında gerçekleşen deniz savaşı sahnesi, Mısırlı sanatçılar tarafından savaşın dört farkı evresi olarak konu edilmiştir. Wachsmann'ın illüstrasyonunda, E1 ve N1 olarak belirttiği savaş gemileri deniz savaşının başlangıcını sunmaktadır. (Ek: 31) iki gemi karşılaşmış ve savaş başlamıştır. E1 olarak isimlendirilen Mısır gemisi saldırmakta, N1 olarak isimlendirilen deniz kavimleri gemisinden denize düşenler görülmektedir. (Ek: 32) E2 ve N2 figürleri savaşın ortasını temsil etmektedir. (Ek: 33), savaşın sonlarını belirten E3 ve N3 savaş gemisi figürlerinde artık deniz kavimleri gemisi Alabora olmuş, gemiden düşen savaşçılar, boğulmaktadır. (Ek: 34) N2 ve N4 nolu düşman gemilerinde boynuzlu başlıklı askerler yer alırken, N1-N3 ve N5'te sorguçlu miğfer giyen düşman askerleri bulunmaktadır[210]. (Ek: 35 – 36)

Wachsmann, deniz savaşı kabartmalarını incelediğinde, deniz kavimleri gemisinin yapısal olarak üç yatay hattan oluştuğunu belirtmektedir. (Ek: 37) Bu türde hatlara sahip gemilerin benzerleri, Miken kap parçası üzerindeki tasvirlerde bulunmaktadır. Kynos A gemisinde aynı hatların bulunması dikkat çekicidir[211]. (Ek: 38)

XV. nolu panelde, savaş sonrası durum anlatılmaktadır. Savaşta esir alınan deniz kavimleri askerlerinin, firavun tarafından, tanrıları Amon ve Mut'a sunulmak için götürülüşü işlenmiştir. Üç sıra olarak işlenen konuda, üst sırada saldırgan halkların önderleri, orta sırada Denyenli esirler ve alt sırada ise peleset esirleri yer almaktadır[212]. (Ek: 39)

---

[209] L. Casson, **Antik çağda denizcilik ve gemiler**, Homer kitabevi, İstanbul, 2002, s.21.
[210] Wachsmann, 2000, ss.105-108.
[211] S. Wachsmann, **Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant**. 1997, s.172.
[212] Sandars, 1978, 131.

5.1.3. Harris Papirüsü

III. Ramses'in hükümdarlık yıllarına ait önemli tarihsel bilgiler veren kaynaklardan biridir. Deir el Medineh yakınlarındaki basit bir kaya mezarda ele geçmiştir. Papirüs ismini, koleksiyoncu A.C. Harris'ten almaktadır. 117 sütundan oluşan uzun papirüsün (Ek: 40) sadece ilgili kısmı, deniz kavimleri olaylarını içermektedir[213].

"Mısır'ın tüm sınırlarını genişlettim, ülkeme saldırmış olanları geri püskürtüm. Denyenleri kendi adalarında katlettim. Thekel ve Peleset küllere döndüler, Sherden ve Weshesh hiç varolmamış gibi oldular. Onları tutsak alıp, sahildeki kum taneleri gibi Mısır'a götürdüm ve onları kendi adıma kalelere yerleştirdim. Tutsakların sayıları yüzbinlerceydi. Onlardan bazılarını her yıl hazinelerinden ve ambarlarından kumaş ve haraç vermek üzere affettim''[214].

Yazıttan anlaşıldığı üzere, III. Ramses, deniz kavimlerini yendikten sonra, kalelere yerleştirmiştir. Savaşın ardından bu halklar, mısırla olan ilişkilerini arttırmışlar ve Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapmışlardır[215]. III. Ramses'in deniz kavimlerini yerleştirdiği yer, belgede tam açık olmamakla birlikte, Kenan bölgesindeki, askeri noktalara yerleştirildikleri düşünülür[216].

5.1.4. Diğer Mısır Kaynakları

Tanis steli, Sherden steli olarak da bilinmektedir. Mısır kralının savaştaki başarılarından sözedip, Sherdenleri bir korsan grup olarak tanımlamaktadır. Assuan steli, II. Ramses'in ikinci yılına tarihlenmektedir ve deniz savaşçıları, sözü yazıtta geçmektedir. Bir diğer belge, Papirüs Anastasi I'dir. mısır ordusundaki yabancı kuvvetlerle ilgili bilgiler içerir, Sherden'in adı geçmektedir. Kadeş savaşı yazıtı, deniz kavimlerinden Lukka ve Sherden'in adı geçmektedir. Papirüs Anastasi II,

[213] Gertzen, s.91.
[214] Breasted, vol.4, s.403.
[215] Gertzen, s.91.
[216] Stager, s.340.

Sherden'lerin, Mısır ordusunda görev yaptığından söz etmektedir. Deir-el Medineh steli, Peleset ve Teresh'i yenen III. Ramses'in övüncü aktarılmaktadır. Wilbur papirüsü, V. Ramses dönemine ait idari bir belgedir. İsrail steli, Merneptah'ın Libyalılar ve deniz kavimleri karşısında aldığı zaferi kutlamaktadır. Retorikal ve Güney Retorikal steli, deniz kavimlerine karşı alınan zafer ve sonrasını içermektedir[217].

Wenamon'un raporu, M.Ö. 11.yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Orta Mısır'da El-Hibeh'ten gelmektedir. Karnak'taki Amon tapınağının rahibi olan Wen Amon'un yaptığı seyahatte, Tjeker/ Şikil'lerin M.Ö. 11.yüzyılda, Dor kentinde yerleşip büyük bir gemi filosuna sahip olduklarını aktarır[218]. Göçler sonrasında, Kenan bölgesine yerleşen halklarla ilgili bilgi vermesi açısından önemli bir belgedir. Amenope'nin Onomastikosu, M.Ö. Onbirinci yüzyılın başlarına tarihlenir ve bir isim listesi içerir. Ashkelon, Ashdod, Gaza yer isimlerinin yanında Sherden, Şikil ve Filistin isimleri geçmektedir.[219]

5.2. MISIR DIŞI KAYNAKLAR

5.2.1. Amarna Mektupları[220]

Bu mektuplar, M.Ö. 14.yüzyılda, Ortadoğu'nun ana kuvvetleri arasındaki ilişkileri bildirmesi yanında deniz kavimlerinin ilk olarak tarih sahnesine çıkışını göstermesi açısından önemlidir.

EA 38 mektubu, Mısır Firavunu IV. Amenofis tarafından yapılan şikayetlerin, Alasiya kralı tarafından verilen cevabını içermektedir. Lukka halkının, Doğu Akdeniz'de, aktif rol oynayan, kıyı şehirlere saldırılar yapan korsan, yağmacı gruplar olarak tanımlanmaktadırlar.

[217] Cifola, ss.2-6.
[218] Stern, 2000, s.198.
[219] Stern, s.198.
[220] Cifola, ss.7-8.

EA 151 mektubu, Tir'li Abi-Milki tarafından, Mısır firavunu IV. Amenofis'e gönderilmişti. Danuna ve onların krallarının ölümü ve sonraki olayları içermektedir. EA 81, EA 122, EA 123 nolu, mektuplar ise Mısır ordusunda görev yapan Sherden'leri içermektedir.

5.2.2. Ugarit Vesikaları

Deniz kavimleri göçleri hakkında bilgi veren en eski kaynaklar arasında Akkad çivi yazısı ile yazılmış olan Ugarit vesikaları da bulunmaktadır. Yazılı belgelerin bir kısmı göçler hakkında, dolaylı bilgiler aktarırken bir kısmı da doğrudan doğruya deniz kavimleri göçünü içermektedir. Belgelerin en önemli özelliği deniz kavimlerinin hemen öncesinde cereyan etmiş olayları içermesi ve Hitit devleti, Anadolu'nun güneyi, Kıbrıs ve Akdenizin bir kısmı ile ilgili bilgiler vermesidir.

RSL 1 adlı belgede, Alasiya kralı gelmekte olan Deniz kavimleri tehditini, Ugarit kralı Ammurapi'ye bildirmektedir ve sanki olacakları önceden sezmiş gibi, düşmanın vereceği zararı hesaba katarak, düşmana karşı alınması gereken tedbirlerle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır[221].

''Kral, Ugarit kralı Ammurapiye şöyle söyler,
Sana selam olsun
Tanrılar sağlığını korusunlar
Sen bana şöyle yazdın,
''Denizde düşman gemileri göründü
Eğer gemilerin göründüğü doğru ise, çok dikkatli ol
Sana gelince senin orduların, savaş arabaların nerede duruyorlar?
Onlar senin yanında değiller mi?
Hiç biri yok mu? Seni iten düşman arkada mı?

[221] Memiş, s.147.

Şehirlerinin etrafını duvarlarla çevir. Askerlerini ve savaş arabalarını Oraya koy. Gayet dikkatli ve sıkı bir şekilde düşman piyadesini orada bekle.'' (RSL1)[222]

RS.20.238 nolu mektup, RSL1'e cevap olarak yazılmıştır. Mektubun yazıldığı dönem içeriğinden anlaşıldığı üzere, deniz kavimleri istilasının ilk evresini oluşturmaktadır. Ugarit, askeri gücünü çok zor durumda olan Hitit devletine yardım amacıyla göndermiştir. Ugarit krallığının savunmasızlığını fırsat bilen deniz kavimleri kuvvetlerinin Ugarit'e ulaştıkları anlaşılmaktadır[223].

''Babam Alasiya kralına oğlun Ugarit kralı der ki;
Babamın ayaklarına kapanırım.Babama selam olsun.Evlerine,
Eşlerine, ordularına, babam Alasiya kralına ait olan herşeye çok çok
Selam olsun.Pederim işte düşman gemileri geldiler.Şehirlerimi ateşe
Verdiler.Ateşler alev alev yanmaktadır.ve ülkede çirkin şeyler yaptılar.
Babam bilmiyor mu ki, benim bütün askerlerim Hatti ülkesinde ve tüm
Gemilerim Lukka ülkesindedir.Onlar şimdiye kadar geri dönmediler ve
Ülke böylece kendi başına kaldı.Babam bilsin ki, bana gelen düşman
Gemileri yedi tanedir.ve onlar bize kötülük etmişlerdir.Şimdi başka
Düşman gemisi varsa, herhangi bir yolla bana bildir ki, ben bileyim''[224]

RS.20.18 nolu tablet Alasiya yöneticisi Eshuvara'dan Ugarit kralına gönderilmiştir. Tablette, Alasiya kralı 20 düşman gemisinin, doğu Akdeniz'de hareket ettiğini bildirmektedir.

''Alasiya yöneticisi Eshuwara,
Ugarit Kralına,
Sen ve senin ülken iyi durumda olabilirsiniz
Esas mesele o düşmanlarla ilgili
Onlar senin ülkenden, senin kendi gemilerinle gelen insanlar

[222] Woudhuizen, s.48.
[223] Astour, 1965, s.255.
[224] Woudhuizen, s.49.

Ve senin ülkenden gelenler kuralları çiğnediler
Bu nedenle bana kızma
Ama şimdi 20 düşman gemisi----
Kıyıyı geçtiler bile --- durmadılar ve hızla hareket ediyorlar
Nerede kamp kurduklarını bilmiyoruz.[225]

RS.34.129 nolu tablet ise deniz kavimlerinden olan Şikil'lerin İbnadusu adlı bir kişiyi kaçırıp, alıkoyduklarından sözetmektedir[226]. Hitit kralı ağzından yazılan mektupta, Hitit kralı, kaçırılan kişinin kendisine teslim edilmesini istemektedir. Hitit kralı, tablette, deniz kavimlerini tanımlarken, "Gemilerde yaşayanlar" demektedir[227].

…Şimdi orada seninle olan kral,
Yani senin efendin çok genç,
Ve hiçbirşey bilmiyor
Ve ben, İbnadusu konusunda emir verdim.
Şikala'dan gelen ve gemilerde yaşayan insanlar onu kaçırdılar
Ben sana Nirga'ili' yi gönderiyorum.
O --- kartappu --- bana ve sana
Ve sen, Şikala'ların kaçırdığı,
İbnadusu'yu bana gönder,
Ona Şikala hakkında soru soracağım,
Daha sonra tekrar Ugarit'e gidebilir.[228]

5.2.3. Hitit Belgesi

Boğazköy'de 1961 yılında bulunan ve Hitit devletinin son yıllarına ait bilgiler veren bir belge "KBO XII 38", deniz kavimlerinin Mısır'a saldırmadan önce, Hitit'le denizde bir savaş yaptığını göstermektedir ve Hitit devletinin denizde yaptığı tek savaş olarak bilinmektedir[229].

[225] Woudhuizen, s. 50.
[226] Woudhuizen, ss.47-48.
[227] Wachsmann, 2000, s. 105.
[228] Woudhuizen, ss.47-48.
[229] Singer, 1983, s. 217.

"Ben büyük kral Şuppiluliuma, ordularıma derhal haber verdim ve kısa zamanda denize ulaştım. Alasiya'nın gemileri denizin ortasında benimle savaşa tutuştu. Onları yakalayıp, yaktım ve denizin dibine göndererek yok ettim… Karaya vardığımda, Alasiyalı düşmanlar savaşmak için tekrar kalabalık bir şekilde üzerime geldiler[230].

5.2.4. Kıbrıs-Minos Belgeleri

Kıbrıs-Minos belgeleri, deniz kavimlerinin, Kalavassos'tan ve Enkomi'den gelen bilgilerle, denizcilikteki ve ticaretteki faaliyetlerini içermektedir. Enkomi'de bulunan bir silindir mühür (No: 19.10), Kalavassos'ta bulunan başka bir silindir mühür (K-AD 389) ve Ugarit'ten bir tablet, (RS.20.25) deniz kavimlerinin, Merneptah'ın beşinci yılı içerisindeki istila ile, III. Ramses'in sekizinci yılları arasındaki dönemde, Doğu Akdeniz'de ticaret ile uğraştıklarına dair bilgiler vermektedir[231].

5.2.5. Miken Belgeleri

Yunanistan'daki Miken saraylarının arşivinde ele geçen linear B tabletleri, krallığın son dönemindeki dış tehditlerle ilgili bilgiler vermektedir. Pylos'ta ele geçen iki grup belgeden ilk grubu, krallığa ait on küçük yedek kuvvetin kıyılar boyunca, savaş mevzisi almasını içermektedir. Bu türde bir birlik için genel olmayan bir görev olarak nitelendirilen bu durum denizden gelecek bir tehditin varlığına işaret etmektedir[232].

[230] Barnett, 1975, ss.369-370., Singer, 2000, 27.
[231] Woudhuizen, s.43.
[232] Cifola, s.14.

ALTINCI BÖLÜM
ARKEOLOJİK KANITLAR

6.1. DENİZ KAVİMLERİNE AİT ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Demir çağın başlarında Kenan bölgesinde etnik yapı ve materyal kültüründe köklü değişiklikler baş göstermiştir. Kenan bölgesinde kıyı boyunca uzanan alanlara Deniz kavimleri yerleştiler. Halk hareketlenmelerinin ve kültürel aktarımların, Kenan bölgesinde yoğun yaşandığı bu dönemde, Filistinli halklar bölgeye yayılmaya başladılar, planlı ve korunmalı bir şekilde ilk Filistin kentleri, Kenan şehirlerinin yıkıntıları üzerine kuruldular. Deniz kavimlerinin yerleşimiyle oluşan bu urban merkezleri, Kenan bölgesinde girdikleri sosyal ilişkiler sonucunda, kendi Ege geçmişlerinin özelliklerini yansıtmaya başladılar. Ekonomik yapılanma ve teknik beceriyle organize olmuş bir toplum haline geldiler. Şehir plancılığında, üretimde, farklı seramik repertuarlarıyla, metalurji alanında ve kendi kült uygulamalarıyla bölgede Filistin/Deniz kavimleri kültürünü öne çıkardılar[233].

Deniz kavimlerinin yerleştikleri yeni yurtlarındaki gömü geleneği ile ilgili bilgiler, Kenan bölgesinde başlıca, Tell es Saidiyeh yerleşmesinden gelmektedir. Yerleşim yerindeki mezarlıkta çok sayıda çift pithos gömüsü ele geçmektedir. (Ek: 41) Bu tarz bir gömü geleneği yerel Kenan halkları için oldukça yabancıdır. 37 adet çift pithos gömüsü ele geçmekle birlikte, Filistin bölgesinde bu türde gömü tarzı nadirdir.

Tel Zeror yerleşmesinde 60 adet kötü durumda çift pithos gömüsü ele geçmiştir. Tell es Saidiyeh'teki bu tarz gömüdeki fazlalık yerleşim yerindeki yüksek orandaki yabancı halk grubunu göstermektedir. Bu halk grubu, deniz kavimlerine ait halklar olmalıdır. Anadolu'da bu tarzda gömüler G.T.Ç'de Hitit'te yaygın olarak

[233] T. Dothan "Initial Philistine Settlement: From migration to Coexistence", **In Mediterranean peoples in Transition. Thirteenth to early Tenth Centuries BCE**, Jerusalem, 1998,s.148.

görülmektedir. Alişar ve Yanarlar'da çift pithos gömüleri bulunmuştur. Batıda ise Sardis'te bu tarz, M.Ö. üçüncü bin yıla kadar gitmektedir[234].

Ölü gömme adetleriyle ilgili olarak deniz kavimlerinin bölgedeki yerleşimine kanıt olabilecek diğer Arkeolojik materyallerden biri de özellikle Filistin halklarıyla ilişkilendirilen insan yüzlü lahit kapaklarıdır. Birebir insan ölçüsünde ve kilden yapılmış olan bu gömü unsurlarına ait örnekler, Beth Shan'da ele geçmektedir.[235] (Ek: 42) Mezarların kapaklarındaki yüz kalıplarında sorguçlu miğferler gözükmektedir[236]. Mısır garnizonuna ait olduğu düşünülen mezarlarda da bu türden şapkalı lahitlerin ele geçmesi şüphesiz, istilacıların daha sonraları Mısır ordusunda görev yaptığını göstermektedir[237].

Deniz kavimlerinden olan Filistinliler, savaştan sonra yerleştikleri Kenan bölgesine, kültürleri içerisinde taşıdıkları birçok unsurun yanında, dini inançlarını da bölgeye taşımışlardır. Filistinlilerin dini inancını temsil eden tapınak yapıları kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Tel Qasile'de 1972-1974 yılları arasında üç adet tapınak yapısı bulunmuştur. Filistin yerleşiminin ikinci katında bulunan bir yapı, Filistin stilinin en önemli örneklerinden biridir. Stratum XII'de ilk katta önünde büyük bir avlu bulunan bir ibadet alanı bulunmaktadır. Sonraki katta ise tapınak büyültülerek, taş temel üzerine duvarlar inşa edilmiştir. (Ek: 43) Yapının her katında farklı bir mimari plan göze çarpmaktadır[238].

Ekron'da Stratum VII-V'te ortaya çıkan yapı, saray-ibadet yeri olarak tanımlanmaktadır. Yerleşmenin merkezinde, konumlanmış yapının tapınım odaları olan bir saray ya da tapınak yapısı olduğu sanılmaktadır. Yapının tabanı beyaz sıvalıdır. Stratum VI'da yapının ana odasında, büyük dairesel bir ocak bulunmaktadır. (Ek: 44) önceleri, Levant yerleşmelerinde bulunmayan bu özellik,

---

[234] J.N. Tubb, "Sea peoples in the Jordan Valley", **The sea people and Their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren)**, Philadelpia, 2000, s.186.

[235] Beth Shan'da ele geçen insan yüzlü lahitlerin benzerleri Tell Fara'da bulunmuştur.552 ve 562 nolu mezarlarda ele geçen kilden yapılmış 2 adet insan yüzlü lahit kapağı bulunmuştur.Tell Fara'da ele geçen lahitler başlıksız olmakla birlikte stil olarak Beth Shan'daki örneklere yakın benzerliktedir. (Waldbaum, s.332.)

[236] Albright, s.511.

[237] Sandars, s. 173.

Pylos, Mycenae ve Tiryns'teki saraylardaki ocakların merkezi niteliğini akla getirmektedir[239].

Ashdod'ta Stratum XII'de ibaret alanı yakınında, bir kadın figürini bulunmuştur, oturduğu tahtın şeklini almış olan figürin polosa benzer bir başlık giymiş ve boyalı kolyesiyle hayli stilize ve soyuttur. (Ek: 45) Bu kült objesinin, benzeri olan tanrıça figürleri, Ashkelon, Ekron ve Tell Qasile yerleşmelerinde de bulunmuştur. Bu objelerin Miken Ana tanrıça figürinleri geleneğinden geldiği sanılmaktadır.[240]Figürinin benzerleri, Kıbrıs'ta M.Ö. onüçüncü yüzyıla tarihlenen Geç Kıbrıs III katındaki 28.nolu mezarda ele geçen bir oturan kadın figürinidir.Diğer bir örnek ise Mycenae' deki 91 nolu mezarda ele geçen figürinin oturmuş olduğu bir koltuktur.[241](Ek: 46)

Deir Alla' dan gelen buluntular Geç Tunç Çağ'ın sonuna, M.Ö. 1200' e tarihlenmektedir. Buradaki kutsal bir alanın tabanında M.Ö. Onüçüncü yüzyılın son çeyreğinde hüküm sürmüş olan Kraliçe Tewosret'in kartuşuyla kazınmış olan bir fayans çanak bulunmuştur. Aynı tabakada kutsal alanın 8 metre doğusunda aynı tür keramik içeren iki adada üç tablet ortaya çıkarılmıştır. Kutsal alanın depremle yıkıldığı söylensede bilgilere göre aynı yerde bulunan Filistin keramiği tabletlerin hemen sonrasına tarihlenmektedir. Tabletler 50 karakterlidir ve dikey çizgilerle 15'li kelime gruplarına ayrılmıştır, Deir alla'da ele geçen ve Minos Linear A ve B tabletlerine benzeyen bu tabletler, uzatılmış ve bazı karakterleri basitleştirilmiş olmasına rağmen Minos Linear A tabletlerine çok yakın benzemektedir. Söz konusu tabletlerin diğer bazı Deniz halklarına ait olma ihtimali olsa da büyük olasılıkla en erken Filistin metinleri olmalıdır.[242]

---

[238] Mazar, ss.215-216.
[239] Stager, ss.346-347.
[240] Stager, 1995, s.346.
[241] Sandars, s.171.
[242] Albright, 1975, s.510.

6.2. GEÇ HELLAS IIIC SERAMİĞİ

M. Mackeprang, GHIIIC'yi ilk tanıtan ve özel niteliklerini tanımlayan kişi olmuştur. Onun ayrımında, Geç Hellas IIIA stilini, Geç Hellas IIIB takip etmiş ve son periyot ise GHIIIC olmuştur. Daha sonra Furumark, 1941'de Mackeprang'ın yolundan giderek, GHIIIC evresini, GHIIIC1 (depo ve kapalı stil) GHIIIC2 (sub-miken, geometrik evreye geçiş) olarak tanımlamıştır. Furumark 1944 yılında, GHIIIC evresini C1a, C1b, C1c olarak üç ayrı bölüme ayırmıştır. Daha sonraları stilistik olmasına rağmen stratigrafik olarak temelsiz olan bu ayrımın yerine GHIIIC erken, GHIIIC orta ve GHIIIC geç kullanılmaya başlanmıştır[243].

Geç Hellas IIIC erken evresi, GHIIIB'nin devamı olan yeni seramik şekillerinin ortaya çıkışıyla belirlenmektedir. Bunlardan en önemlileri, Lekythoslar, derin yarı küresel kaplar ve üç ayaklı alabastronlardır. Dekorasyon motifleri erken evrede radikal bir değişime uğramaz ama daha stilizedir. Yeni motifler görünmez. Bezemeler, çok basit olarak işlenmiş olan doğrusal çizgilerdir[244].

GHIIIC orta evrede, iki ana dekorasyon stil uygulanmaya başlamaktadır. İlki depo stilinin basit ve sade tarzı olan ya monokrom ya da basit şekiller içeren geniş bantlar, dalgalı veya zigzaglı hatlar, daireler kabın yapısal özelliklerini belirlemek için sınırlı alanlarda uygulanmıştır. İkincisi oldukça dekoratif olan zengin süslemelere sahip olan kapalı stildir. Octopus stili denilen, Üzengi kulplu kap üzerine ve nadiren farklı formlar üzerine, şematik Ahtapot resimleriyle bezenmesi, GHIIIC orta evrenin bir özelliğidir. Bir diğeri ise resimsel stildir. İnsan figürlerinin ve hayvanların konu edildiği, kuş, balık figürleri, savaş arabaları sahnelerinin ve diğer hareketli motiflerin uygulamalarını içermektedir[245]. Genel kap formları derin kaseler, kraterler, kylixler, farklı tipteki Amphoralar ve Üzengi kulplu kaplardır[246].

---

[243] S.P. Iakovidis, The Chronology of LHIIIC, **AJA** 83, 1979, ss.456–457.
[244] Betancourt, s.298, S. Iakovidis, "Late Helladic IIIc-An Overview", **LH IIIC Chronology and Synchronisms, proceedings of the International workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8 2001** (Ed. Jalkotzy and Zavadil, wien), 2002, ss.247–248.
[245] Betancourt, 2000,s.298.
[246] Iakovidis, 2002, s.248.

GHIIIC geç evresinde, dekorasyon tarzlarında önceki evrelere oranla sadeleşme, basitlik vardır. Kap formlarında değişiklikler gözlemlenmektedir. Bir önceki dönemdeki saplı kraterlerin ve alabastronların yok olduğu gözükür. Dalgalı hatlar başlıca bezeme unsurudur. Kap formlarının büyük kısmı, özellikle açık şekilli ve monokrom boyamadır. Kapalı stil bezeme, geç evresinde artık kullanım görmemektedir. Bu evrede bölgesel farklılıklar motiflerin üzerinde etkilidir. Farklı bölgelerde farklı motifler uygulanmaktadır. Eş merkezli çemberler, üçgenler genel kullanım gören motiflerdir[247].(Ek: 47)

Kenan bölgesinin güney kıyıları boyunca, Ekron, Ashdod ve Tel Ashkelon'da önceki dönemlerde bilinmeyen yerel üretim olan ege stilinde bir seramik türü, Miken IIIC 1b olarak isimlendirilmiştir[248]. Bu seramik grubunun ortaya çıkışı, deniz kavimlerinden olan Filistinlilerin bölgeye ilk gelişini temsil etmektedir. Miken IIIC 1b seramiği, farklı seramik stillerinin kombinasyonlarını yansıtmaktadır. Bu kaplar, dört farklı kültürün izlerini barındırmaktadır. Miken IIIC1b genel olarak Kıbrıs, Mısır, Ege ve Kenan özellikleri göstermektedir[249]. Ekron, Ashdod ve Ashkelon'da ele geçen kaplar temel alınarak incelendiğinde bu tipteki seramiklerin, Ege, Suriye ve Anadolu'daki mallarla geniş çaplı benzerlikleri, Filistinde üretilen Miken IIIC1b'lerin, form farklılıklarından, tekniğe, bezeme ve dekorasyon tarzlarına kadar Ege prototipleriyle yakın bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır[250].

Miken IIIC1b'de bezemeli kaplarda boyama tek renk olarak uygulanmıştır, genellikle siyah boya kullanılmış ve bezeme unsurları basit yatay bantlar, spiraller, daireler, kuş ve balık motiflerinden oluşmaktadır. Bu şekilde bezemeye sahip kapların büyük kısmını kraterler, büyük ve küçük çan şeklinde kaseler oluşturur. Genel kap formları, antitetik spiralli, yatay bantlı, eş merkezli daireli çan şeklinde yuvarlak kaseler, pişirme kapları ve kraterlerdir[251]. (Ek: 48)

[247] Iakovidis, 2002, s.248, Betancourt, 2000, s.298.
[248] A.E. Killebrew, "Aegean style Early Philistine pottery in Canaan During the iron I age: A stylistic Analysis of Mycenaean IIIc:1b pottery and its associated wares" **The sea people and their world: Reassesmen**t, Philadelpia, 2000, ss.233-234.
[249] Cifola, s.16.
[250] Dothan, s.153.
[251] Stager, s.334.

Filistin bikrom seramiği, Kenan bölgesindeki Filistin yerleşmesinin, ikinci evresini oluşturmaktadır. Önceki monokrom seramikten farklı olarak boyamada kırmızı ve siyah tonları, bölgesel stili temsil etmektedir. Bu stil, Filistinlilerin, Kenan bölgesinde bir ya da iki jenerasyon yaşamasının ardından nihai gelişimine ulaşmıştır. Seramik çeşidi olarak zaten miken kap formlarını içinde barındıran yeni seramik türü Kenan ve Kıbrıs bölgelerinin formlarını da repertuarına almıştır. Bununla birlikte, Mısırdan gelen floral bezemelerde seramiklerde gözükmektedir[252].

[252] Stager, 1995, ss.334-335.

YEDİNCİ BÖLÜM
DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ SONRASI YAKINDOĞU'DAKİ DURUM VE YIKIM İZLERİ

7.1. ANADOLU

Medinet Habu'daki III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtında, Hatti ülkesi, deniz kavimleri saldırıları sonucu düşen ülkelerden biri olarak belirtilmektedir. Deniz kavimleri göçünü izleyen kaos yılları içerisinde, M.Ö. 13.yüzyıl içerisinde Yakındoğu'nun denge unsuru olan güçlerinden Mısır saldırılar sonucu zayıflamış ve gerileme dönemine girmiştir. Hitit devleti ise hızlı bir çöküşün içerisine girmiş ve tarih sahnesinden silinmiştir. Bununla birlikte Anadolu'daki birçok kent merkezi, tahribata uğramıştır.(Ek: 49)

Anadolu'da GHIIIC evresine denk gelen tabakalarda, yıkım ve yangın izleri görülmektedir. Bittel'in Anadolu'daki G.T.Ç. merkezleri üzerindeki araştırması, yaklaşık M.Ö. 1200 yılında, Anadolu'da, farklı kentlerdeki yıkımı gözler önüne sermektedir. Araştırmalar ışığında, Hattuşa kentinin M.Ö. 12. yüzyılın başlarında, yağmalanıp, yakıldığı ortaya çıkmaktadır[253]. Alacahöyük'te de aynı döneme ait kül tabakası ele geçmektedir. Hattuşa'nın güney doğusundaki Hitit kenti olan Alişar'ın da yangınla tahribata uğradığı anlaşılmaktadır[254]. Anadolu'daki bir başka Tunç çağı merkezi olan Maşathöyük'te de saray yapısının ve son Hitit katındaki evlerinde yandığı anlaşılmaktadır. Kazılarda evlerin oda tabanlarında bulunan çanak çömlekler, insanların eşyalarını bırakarak evleri terk ettiğini göstermektedir[255].

Sakarya nehri ile Kızılırmak nehri arasındaki bölgede üç site kazılmış ancak sadece birinde, kargaşa yıllarına ait yıkım izleri görülmektedir. Gordion ve Polatlı'da yıkım izleri bulunmamakla birlikte Karaoğlan yerleşmesinde şiddete dair izler

[253] Barnett, 1969, s.370. Boğazköy'deki büyük kalenin krali sarayının duvarlarının yıkıldığı gözlemlenmiştir.
[254] Drews, 1993, s.8.
[255] T.Özgüç, Maşathöyük II. Boğazköy'ün kuzeydoğusunda bir Hitit merkezi, **T.T.K**., Ankara, 1982, s.28.

olarak, insan iskeletleri bulunmuştur[256]. Batı Anadolu'da dönemin önemli bir merkezi olan Miletos/ Millavanda şehrinin GHIIIB evresinde, tahribata uğradığı fakat kentin yeniden inşa edilerek, savunma duvarlarının kuvvetlendirildiği bilinmektedir[257]. Bununla birlikte GHIIIC evresinde kent tekrar yıkıma uğramış gibi gözükmektedir. Kent terkedilmiş ve protogeometrik dönemin başında tekrar yerleşilmiştir[258]. Batı Anadolu'daki bir diğer önemli merkez olan Troya kenti de VI h ve VIIa katlarında, yıkıma uğrayan kentler arasında bulunmaktadır. İzler neredeyse sitadelin tümünün yangınla tahrip olduğunu göstermektedir. Büyük yangın izleri ve insan kemikleri kalıntıları, saldırı sonucunda, kentin düştüğünü göstermektedir[259]. Fakat Troya VIIa'nın tahribatının tarihlenmesi konusunda bazı tartışmalar bulunmaktadır[260]. Yıkımın ardından, VIIb'de kente yeniden yerleşilmiş ve duvarlar yeniden inşa edilmiştir.

Anadolu'nun güneyinde ise, Mersin ve Tarsus'ta[261] yıkım izleri ele geçmektedir[262]. Yine Mersin'de Soli[263] ve Yümüktepe'de[264] yıkıma dair izlerle karşılaşılmıştır. Bölgedeki, yıkım direk olarak deniz kavimleri ile ilişkilendirilir. Çünkü yıkımdan sonraki yerleşmeler GHIIIC kapları kullanmaktaydı[265].

Daha kuzeydeki, Fıraktin yerleşmesinde ise yıkım katında bulunan, üzengi kulplu GHIIIC1 kabına bağlı olarak yıkımın M.Ö. 1190'dan sonra olduğu

---

[256] Bittel, s.31.
[257] F. Stubbings, "The Recession of Mycenaean Civilizaiton", **CAH** II/2, 1975, s.340.
[258] Drews, 1993, 10. C. Mee, "Aegean trade and settlement in Anatolia in the second millenium B.C." **AS** 28, 1978, s.136.
[259] Robbins, s.99.
[260] Blegen Troya VIIa'yı M.Ö. 1240'a tarihlenirken, Korfmann, tarihi M.Ö. 1180'e çeker (Drews, 1993, s. 10), Akurgal ise, kentin tahribatını yaklaşık M.Ö. 1200'e tarihlemektedir (Akurgal, 1997, ss.190-191).
[261] Tarsus'ta Geç Tunç IIa yapılarının yıkımından sonra gelen IIb tabakasında, Kilisetepe'de ise IIc'deki "Stele and East building"in geçirdiği büyük bir yangından sonra gelen IId'de tipik GHIIIC kapları açığa çıkmıştır. R. Yağcı "Soli (Kilikia) Miken IIIC kapları", **Patronus Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65.Geburtstag,** Homer kitabevi, İstanbul 2007, s.370.
[262] Drews, 1993, s.10.
[263] Soli höyükte, F9 ve E9 plan karelerinde açığa çıkan GHIIIC derin kase parçaları ile aynı seviyede G8 plan karesinde, ağır yangın geçirmiş mekan yeni gelen istilacıların varlığını belirlemektedir. Yağcı, 2007, s.369.
[264] Yümüktepe'de 5.kat tahribata uğramıştır. Fakat GHIIIC kapları ele geçmediği için yıkım tarihi M.Ö. 1200'den önce olmalıdır. E. Jean, **"The Hittites at Mersin – Yumuktepe: Old problems and new directions,"** Ege Yayınları, İstanbul, 2006, s.323.
[265] H.G. Güterbock, "Survival of the Hittite Dynasty**", The Crisis years: The 12th Century BC. From beyond Danube to the tigris**" Iowa, 1992, s.53.

düşünülmektedir[266]. Doğu Anadolu'daki Norşuntepe'de ve Güney Doğu Anadolu'daki Tillehöyük[267] ve Lidarhöyük'te de benzer yıkım izlerine rastlanmaktadır[268].

1980 yılında Avusturya Akademi'sinde, "Karanlık çağlar esnasında, Yunanistan, Ege ve Levant" adlı bir sempozyum düzenlenmiştir. Katılımcılardan Otten, Hitit'in ve Anadolu'nun G.T.Ç. sonundaki durumu ile ilgili olarak yazılı kaynaklar temelinde konuya değinirken, Bittel, Arkeolojik kanıtlar vasıtasıyla Hitit'in çöküşünü ve Anadolu'daki yıkımı irdelemiştir. Otten ve Bittel, Hitit devletinin çöküşünün sebebinin deniz kavimlerinden ziyade, kuzeydeki kaşka saldırıları sonucu olduğunu düşünmektedirler[269].

Otten ve Bittel'in yıkımın Kaşkalar tarafından gerçekleştirildiği görüşünün aksine son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu yeni ihtimaller ortaya çıkmış ve yeni yorumlar bu konuda dikkate alınmaya başlamıştır. IV. Tuthaliya ve II. Şuppiluliuma dönemlerinde, Hitit devletinin son yıllarını içeren yeni keşifler Anadolu'da Tunç çağın sonuna doğru neler olduğuna dair önemli bilgiler vermektedir. Yazılı belgeler ve Arkeolojik buluntular ışığında, Hattuşa ile Tarhuntaşa krallığı arasında ilişkiler yeniden irdelenmiş ve II. Şuppiluliuma'nın Tarhuntaşa üzerine önemli bir seferde bulunduğu, Südburg yazıtı ile ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmacıya göre, güneyden ilerleyip, Tarhuntaşa'yı ele geçiren deniz kavimleri Hitit devletinin başkenti Hattuşa'yı da yıkmış olmalıydılar[270].

7.2. YUNANİSTAN

Geç Tunç Çağ'ın sonunu getiren kaos yılları öncesinde Kıta Yunanistan GHIIIB döneminde saray merkezci ekonomik yapısıyla refah içerisindeydi. Mycenae kentindeki aslan kapısının yapımı gösterişli tholos mezarları ve birçok yeni binasıyla

[266] Bittel, s.31.
[267] 1989 yılındaki kazılarda, büyük yanmış yapı üzerindeki çalışmalar sonucunda tahribat m.ö. 1200'e tarihlenmektedir. (R.Blaylock, **AS**. 41, 1991, s.5.)
[268] Drews, 1993, s.11.
[269] Güterbock, ss.53-55.
[270] H.A. Hoffner, "The last days of Khattusha", **CY**, 1992, s.46. , Singer, 2000, s.27.

zenginliğin kanıtıydı. Bununla birlikte Mycenae, Pylos ve Tiryns'teki büyük ve ihtişamlı saraylar ve LinearB belgeleri bu dönemin büyük refahını göstermekteydi[271].Kıta Yunanistan ve Ege adalarında yapılan bir çok araştırma, GHIIIB sitelerindeki tahribat ve yıkımı gözler önüne sermektedir. Tahribatın en iyi gözlemlendiği yerlerden biri olan Iolkos'ta saray yapısı muhtemelen GHIIIC'nin başlarında yıkılmıştır. Bununla birlikte sarayın yıkımını takip eden dönemde, ele geçen GHIIIC seramiğindeki miktar, yeniden yerleşildiğini göstermektedir. Tahribata uğrayan Miken saraylarından bir başkası Theban sarayıdır. GHIIIB sonunda yıkıma uğramıştır. GHIIIC dönemine ait oda mezarlar bulunmasına rağmen, binalar bulunamamıştır[272].

Euboea kıyısındaki bir kent olan Lefkandi'de yıkıma uğramış kentlerden biridir. GHIIIB sonuna ait yıkımı içeren bir kanıt olmamakla birlikte, GHIIIC evresinin başlarında yeni binaların ortaya çıkması kentin GHIIIC içerisinde yıkıma uğrayıp kısa zamanda yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Isthmus'ta M.Ö. 13.yüzyıl sonlarında inşa edildiği bilinen bir sur duvarı ele geçmiştir. Peloponenessos[273]lular tarafından kuzeyden gelecek bir tehlikeye karşı yapıldığı düşünülmektedir. Korinth körfezindeki, Korakou kenti de, GHIIIB döneminde kısmen boşaltılmış ve GHIIIC içerisinde tekrar iskana uğramıştır[274].

Mycenae'de GHIIIB evresinde, yıkıma dair kanıtlar, Sitadelin dışındaki evler içerisinde bulunmaktayken GHIIIC'nin sonunda, sitadelin her tarafında tahribat gözükmektedir. Mylonas ilk yıkım tarihini M.Ö.12. yüzyılın başları olarak belirlemiştir. GHIIIB'nin sonunda Tiryns sitadeli yıkıma uğrarken, Midea kenti ise yangınla tahrip edilmiştir. Lakonia'daki en önemli GHIIIB yerleşmesi olan Menelaion'daki büyük saray yapısı, GHIIIB sonunda yanarak tahribata uğramıştır. Kente yıkımdan sonra, M.Ö. 8.yüzyıla kadar yerleşilmemiştir[275].

---

[271] Betancourt, 2000, s.298.
[272] Drews, 1993, ss.21-22.
[273] Troya VIIb2'de ortaya çıkan Knobbed Ware'in benzerleri, GHIIIC'nin erken evresinde, Peloponnessos'taki yerleşmede ele geçmiştir. Bu sonuç ile Miken Yunanistan'ı ile Troya arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. C.B. Mee, "The mycenaeans and Troy", **The trojan war, its historicity and context, fox hall and Davies**, 1981, s.66.
[274] Drews, 1993, ss.22-23.
[275] Drews, 1993, ss.23-24.

Messenia'da GHIIIB içerisinde yerleşimin neredeyse tamamı terk edilmiştir. Pylos'taki Nestor sarayı bu dönemde yanmıştır. Yine Teichos Dymaion'da GHIIIB sonunda yıkıma uğramış ve GHIIIC'de tekrar yerleşilmiştir. Melos'taki Phylakopi yerleşmesi GHIIIC sonundan önce terkedilmiş ve tekrar oturulmamıştır[276]. Theselya bölgesinde, Yunanistan'ın kuzey batısından gelen halklar ile ilgili kanıtlar bulunmaktadır. Kuzeydoğudan, Makedonya'dan gelen mülteciler, muhtemelen kuzeyden gelen halkların akınları yüzünden güney bölgesine inmişlerdir[277].

7.3. KIBRIS

III.Ramses'in 8.yıl yazıtında Deniz kavimleri tarafından yıkılan kentler arasında sayılan Kıbrıs adası, Yunanistan'daki GHIIIC evresine denk gelen Geç Kıbrıs III öncesinde, üç önemli kenti olan Enkomi[278], Sinda[279] ve Kition'da yıkım izleri gözükmektedir[280]. Troya'da olduğu gibi iki ayrı dalgada yıkıma uğrayan şehirler ilk olarak M.Ö. 1230'da ve ikinci olarak M.Ö. 1190'da yıkıma uğradığı öne sürülmektedir[281]. Aström, Kıbrısın yıkımıyla ilgili bu tarihlemeler üzerinde yeni değerlendirmeler yaparak ilk tahribatın tarihini, M.Ö. 1190 ikincisini ise III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtları ekseninde, M.Ö. 1179 olarak belirlemiştir. Muhly, klasik görüşten farklı olarak G.T.Ç. sonunda, Kıbrıs'ta tek bir yıkım dalgasının olduğunu öne sürmüş ve tarihlemenin de geç Kıbrıs IIC sonu olduğunu belirtmiştir[282].

Kıbrıs'ın batı kıyısındaki Palaeokastro kentinde, Karageorghis tahribatı içeren önemli kanıtlar elde etmiştir. Kazılarda, kalın bir kül tabakası ve yıkıntı, şiddetli bir tahribatın oluştuğunu göstermektedir. Felaketin ardından, kent kısa sürede yeniden inşa edilmiştir ve bu yeni yerleşim katında GH IIIc:1b seramiği gözükmektedir.

---

[276] Drews, 1993, s.25.
[277] V. Desborough, "The end of the Mycenaean civilization and the dark age: The Archaeological background"., **CAH** II/2, 1975,s.666.
[278] Enkomi, GHIIIc'nin orta evresinin başlarında, kitlesel bir yıkımla karşılaştı. IIIa katının sur duvarında yıkım izleri vardır. (P.A. Mountjoy, the end of the bronze age at Enkomi, Cyprus: The problem of level IIIB. **The annual of the British Schools at Athens**, No: 100, 2005, s.128.
[279] M.Ö. 13.yüzyılda yanarak terk edilen kente yeniden yerleşenler Miken IIIc1 kapları kullanmışlardır. (H.W. Catling, "Cyprus in the late bronze Age", **CAH** II/2, 1975, s.212.
[280] Mellaart, 1981, s.66.
[281] Drews, 1993, s.12. Tarihlemeler GHIIIC'nin başlangıç tarihine dayanılarak oluşturulmuştur.

Kente yeniden yerleşilmesinin ardından yaklaşık bir jenerasyon sonra, kent terkedilmiştir[283].

7.4. SURİYE

Suriye bölgesi, III.Ramses'e ait olan Medinet Habu'daki yazıtta iki kez anılmaktadır. Birinde Deniz kavimlerinin Kuzey Suriye'nin kıyı kesiminde bulunan Amurru ülkesinde konaklamaları ve saldırıya buradan devam etmeleri, ikincisi ise, yakılıp, yıkılan ülkeler ve şehirler sayılırken kuzey Suriye'deki Hitit'in merkezi olan Kargamış kentinin sayılmasıdır[284].

Orta Tunç çağından beri Suriye'nin en önemli merkezi olan Ugarit şehri, M.Ö. 13.yüzyıl içerisinde Hitit egemenliğinde olan bir vasal krallıktı. Tunç çağın sonunu getiren felaket yıllarından sonra, Ugarit şehri yanarak tahribata uğramış ve tekrar yerleşilmemiştir. Ancak yeniden M.Ö. 5.yüzyılda yerleşilmiştir. Bir ugarit tabletine göre (RS.20.238) Ugarit'in, düşman gemileri tarafından ateşe verildiği bilgisini içermektedir. İstiladan önce fırına koyulmuş ve orada bulunmuş bir tablette ise (RS.19.11) tüm krallığın düşman kuvvetleri tarafından istila edilip, yakılıp, yıkıldığı belirtilir[285].

Diğer bir yerleşim merkezi olan Ras İbn Hani'de aynı şekilde tahrip edilmiş fakat yeniden yerleşilmiştir. Yeni yerleşimi kuran halkın, deniz kavimleri olduğu düşünülmektedir[286]. Bir başka yağmalanan kıyı şehri olan Tel Sukas'ta da tahribat tabakası ele geçmiştir. Hamath şehri de yeni gelenler tarafından ele geçirilip yerleşilmiştir. Hamath'da Kargamış, Tel Sukas ve Teli Açana'da olduğu gibi kremasyon gömü adetinin ortaya çıkmasından yeni gelenler sorumlu tutulur, geleneğin buraya deniz kavimleri tarafından getirildiği düşünülür[287].

---

[282] Drews, 1993, s.12.
[283] Drews, 1993, s.12.
[284] K. Bartl, "Das Ende Der Spatbronzezeit und das dunkleszeitalter im westlichen vorderasien" **Zwischen Euphrat und İndus. Aktuelle Forschungsprobleme in der Vorderasiatischen Arch**aologie, Newyork, 1995, s.199.
[285] Astour, 1965, ss.257-258.
[286] Bartl, 1995, s.199.
[287] Barnett, 1975, s.370.

Yakıp yıkılan kentler arasında adı geçen Kargamış'la ilgili yapılan kazılarda herhangi bir tahribata rastlanmamıştır. Bununla birlikte Hitit devletinin yıkılmasından sonra da Kargamış kralının, Hatti'nin büyük kralı ünvanını kullandığı bilinmektedir[288]. Yazıtlardan bilinen demir çağındaki Kargamış kral listesi Güney Doğu Anadolu'daki Lidarhöyük'te bulunan damgalı bulle ile tamamlanabilmektedir. Bu bulleye dayanarak Kargamış'ta M.Ö. 12 yüzyıldan itibaren aralıksız bir yerleşimin olduğu söylenebilir[289]. Bununla birlikte, Emar şehrinin yanarak tahribata uğradığı bilinmektedir. Caubet'e göre, kentin yıkılışı, Babil kralı Melik-Şipak'ın ikinci yılında M.Ö. 1185'te gerçekleşmiştir[290].

7.5. KENAN BÖLGESİ

Kenan bölgesi batıda Akdeniz, doğuda Kinnereth gölü, Ürdün nehri ve Lut gölü ile sınırlanmaktadır. Kuzeyde sınır Tir kentiyken güneyde Gaza kentinide içine alan bölge güney sınırını oluşturmaktadır.[291] (Ek: 50) M.Ö.1200'lerde yaşanan deniz kavimleri göçünün sonuçları açısından en çok bilgi akışının sağlandığı yer Kenan bölgesi olmuştur. Harris parirüsüne göre III. Ramses, deniz kavimlerini yendikten sonra sağ kalanları esir almış ve kalelere yerleştirmiştir. Daha sonra mısır ordusunda paralı asker olarak gören yapan bu halkların, yerleştirildikleri kalelerin yaygın görüşe göre, Kenan bölgesi olduğu düşünülmektedir[292].

M.Ö. 11.yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Wen Amon raporuna göre, deniz kavimleri, Mısır'la yapılan savaştan sonra Kenan bölgesine yerleşmişlerdir. Filistin halkı güneye, Tjekker, Sharon vadisi ve Karmel kıyıları boyunca, Sherden'ler ise Akko vadisi içerisinde yerleşmişlerdir[293].

Filistinlilerin, bölgede kıyı şehirleri kurdukları arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Filistin halkı bölgeye yerleştikten sonra, kendi kültürlerini de

[288] J.D. Hawkins, Kuzi-Tesub and the Great Kings of Karkami, **AS** 38. ss.99-108.
[289] Bartl, 1995, ss.199-200.
[290] Drews, 1993, s.15.
[291] Robbins, s.245.
[292] Stager, 1995, s.340.
[293] Gilboa, s.47.

yayarak Kenan bölgesinde önemli değişiklikler gözlemlenmiştir[294]. III.Ramses'in ölümünden sonra, Filistinlilerin, deniz ve kara ticaretinde yoğunlaştıkları bilinmektedir. Bir yüzyıl sonra, Filistinliler bölgeyi tamamen ele geçirmişlerdir. M.Ö. 13-11. yüzyıl içerisinde bölgede tunç üretiminin yapıldığı ve kullanıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır[295].

Deir' Alla' daki yerleşim M.Ö. 1190'dan sonra yıkılmıştır.Birkaç yıl sonrada Lachish kentinin tahrip edildiği düşünülmektedir. Lachish'te Stratum VI' da, GHIIIB seramiği yıkım katının hemen altında bulunmuştur. Fakat Lachish'te Stratum VI katının III. Ramses'in saltanat dönemine kadar bitmediği görülmektedir. M.Ö. 1180 sonlarında hala GHIIIB üretimi görülmektedir[296]. Stratum XIV' te yıkılan Ashdod kenti Stratum XIIIB' de yeniden inşa edilmiştir. Bu yapı katı Deniz Kavimlerinin erken dalgası olarak nitelenmektedir. Bu katta bolca Miken IIIC1b üretildiği gözükmektedir. Ekron'a gelen ilk Deniz Kavimleri grubuda Stratum VII' de yeni bir şehir kurmuşlardır. Ekron'da da aynı katta bolca Miken IIIC1b ele geçmektedir. Ekron'un kuzeyindeki Gezer kenti Geç Tunç Çağ'ın sonunda ya Filistinliler ya da Merneptah tarafından yangınla sona erdirilmiştir. Filistin bikrom çömleği XIII – XI' de görülmektedir. Ashkelon kentide Geç Tunç Çağ'da tahribata uğrayan bir diğer yerleşmedir.[297]

Kenan bölgesinde birçok yerleşmede, başta Hazar, Megiddo, Gezer, Beth Shan ve Bethel olmak üzere yıkım izleri görülmesine rağmen, yıkım zamanı açısından farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmalar, Megiddo, Beth Shan, Ta'anach ve Lachish'teki yıkımın M.Ö. 12.yüzyılın ortalarında olduğunu göstermektedir. Bu döneme kadar Kenan bölgesi Mısır egemenliğinde olmalıdır. G.T.Ç. sonundaki yıkım izleri ise kıyı bölgesinde yer alan Ashdod ve iç kısımlara doğru yer alan Tell Beit Mirsim ve Aphek'te karşımıza çıkar. Bazı yerleşim yerleri yıkımdan sonra uzun

[294] Bartl, 1995, s.197.
[295] J.N. Tubb, "The Role of the Sea peoples in the Bronze Industry of Palestine / Transjordan in the late bronze – early Iron Age Transition." **Bronze working centers of western asia c.1000-539 B.C. Edited by John Curtis,** London, 1988 s.254.
[296] Drews, 1993, ss.15-16.
[297] Stager, s.342.

süre yerleşilmezken diğerleri ise Filistinliler tarafından gerçekleştirildiği düşünülen yerleşimlere sahip olmuştur[298].

7.6. MISIR

Deniz kavimleri göçleri sonucunda, Mısır'daki durumun belirliği yazıtlarla sağlanmaktadır. III. Ramses'in Onbirinci yılındaki savaş sonucunda Firavun, deniz kavimleri, büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Harris papirüsüne göre, Ramses istilacıları yendikten sonra boyun eğen düşman kuvvetlerini, Mısır kalelerine yerleştirmiştir[299].

Harris Papirüsü, savaştan sonra III.Ramses'in Onbirinci yılı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Papirüste III.Ramses'in Deniz Kavimleriyle yapılan savaşın ardından Tüm Mısır ülkesini ağaçlarla donattığını, insanların diktirdiği ağaçların gölgesinde oturmasına izin verdiğini, Mısırlı kadınların yabancılar tarafından rahatsız edilmeden özgürce istedikleri yere gidebildiklerini belirtmektedir. Ramses, artık Nubia'dan ya da Filistin bölgesinden gelecek bir düşman tehditinin kalmadığını, tüm silahların silah depolarına kaldırıldığını söylemektedir.[300]

Güçlü bir Mısır firavunu olan III. Ramses, M.Ö. 1167'de ölünce kendisine hepsi de Ramses lakabını taşıyan birçok zayıf karakterli firavunlar halef olmuştur. Bu dönemde Mısır, Kenan'daki kontrol gücünü yitirmiş ve garnizonunu kuzye Sİnai'ye çekmiştir. IX.Ramses (M.Ö. 1126-1108) ve X.Ramses (1108-1098) dönemlerinde, Libyalı kabilelerin tekrar Teb şehrine saldırdığı bilinmektedir[301].

[298] Bartl, 1995, s.197.
[299] Bartl, 1995, s.196.
[300] Faulkner, s.244.
[301] Memiş, ss.150-151.

SONUÇ

Deniz Kavimleri'nin nereden geldikleri konusunda ve Deniz Kavimleri göçü sonrası Anadolu'daki durum ile ilgili uzun yıllardır birçok öneri öne sürülmüştür. Bununla birlikte Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununu aydınlatmak açısından Deniz Kavimleri göçünün Anadolu topraklarında başladığı ve göçlere katılan halkların kökeninin Anadolu olduğunu kanıtlayan önemli bilgiler bulunmaktadır. Gaston Maspero, bu konuda yaptığı araştırmalar sonucunda Medinet Habu ve Karnak Yazıtlarında adı geçen birçok Deniz Kavimlerine ait halkın kökeninin Batı Anadolu ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Merneptah'ın beşinci yılında Mısır'a karşı saldıran halklar arasına bulunan ve zaman zamanda Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapan Sherden halkının Anavatanını Lidya'nın başkenti Sardis olarak belirtmiştir. Yine Mısır'a karşı gerçekleştirilen iki büyük saldırıda yer almış olan Shekelesh halkının kökenini Anadolu'daki Pisidia bölgesinin kenti olan Sagalassos'a dayandırmaktadır. Peleset'lerin Girit adasından Anadolu'nun güney batısındaki Karya bölgesine gelip buradan Levant bölgesine geçtiklerini öne sürmektedir.Herodotos'un I.94' te aktardığı Trysenlerin, Lidya'dan İtalya'ya yaptıkları göç hikayesine dayanarak, Teresh halkının kökeninin Batı Anadolu olması gerektiğini belirtmiştir.

III. Amenotep'e ait olan Kom el Hetan Tapınağındaki Base C3 yazıtı içerdiği dokuz adet Ege yer ismiyle Deniz Kavimleri sorununu çözmede rol oynamaktadır. Yazıtta geçen yedinci kelime olan Kunusha'nın LinearB' deki karşılığı Knossos iken sekizinci kelime Amnisha'nın karşılığı Amnissos'tur. Deniz Kavimleri isimlerinin –sh, -sha son eklerinin karşılığı olan –ossos ile biten yer isimlerinin Anadolu'da sıkça karşımıza çıkıyor olması Deniz Kavimlerinin geldikleri yerin Anadolu olduğu tezini kuvvetlendirmektedir. Deniz Kavimlerinin telaffuzları içerisinde bu son eklerin coğrafi bir öneme sahip olduğu kabul edilmektedir.

Merneptah döneminde Mısır'a karşı saldırıda bulunan Lukka Halklarınında M.Ö. Ondördüncü yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'nun güneyinden Doğu Akdeniz'e doğru saldırı faaliyetleri içerisinde bulunduğu Hitit Devletinin yanında bir

Anadolu kavmi olarak Kadeş Savaşı'nda Mısır ordularına karşı savaştığı Mısır kaynaklarından bilinmektedir. Lukka'ların Hitit'in yıkılmasındaki süreçte Anadolu'da Hitit devletine karşı sorun teşkil ettiği bilinmektedir. II. Tuthaliya zamanında Hitit kralının Batı Anadolu'ya karşı düzenlediği seferde Batı Anadolu'daki Assuva konfederasyonunun bir üyesi olarak Hitit'in karşısında yer aldığı bilinmektedir. Anadolu'lu bir halk olduğu kesin olarak söylenebilen ve Karnak yazıtında Deniz kavimleri içerisinde zikredilen Lukka halklarının üzerine II. Şuppiluliuma'nın hükümdarlığının son yıllarında bir sefer yaptığı 1988'de ortaya çıkartılan Südburg Yazıtıyla bilinmektedir. Yazıtta ayrıca Hitit kralının Viyamanda, Tamina, Masa ve İkuna ülkelerinide içine alan bir güney batı seferine çıktığı öğrenilmektedir. Yazıtta önceki bilgilerden farklı olarak II. Şuppiluliuma'nın şaşırtıcı bir şekilde Tarhuntaşa ülkesine bir sefer yapmasıdır. Bu sefer iyi analiz edildiğinde, Mısır'a III. Ramses'in hükümdarlığının sekizinci yılında gerçekleştirilen Deniz Kavimleri göçünün ilk aşamasında Anadolu'da önemli bir hareketliliğin olduğu II. Şuppiluliuma'nın Lukka yakınlarında bir yerde denizde, Deniz Kavimleri gemileriyle yaptığı savaş sonrasında Anadolu topraklarında da Deniz Kavimleriyle mücadele ettiğini göstermektedir.

Hoffner' e göre Hitit kralının Tarhuntaşa'ya yaptığı seferin temel nedeni bu ülkenin Deniz Kavimlerinin eline geçmiş olmasıdır. Singer'de bu görüşü destekleyerek geliştirmektedir. Ona göre, Anadolu'nun güneyine yerleşmiş ve Tarhuntaşa'yı elinde tutan Deniz Kavimlerinin iç bölgelere ilerleyişlerini engellemek için Hitit kralı bu seferi gerçekleştirmiş olmalıdır. Mısır'a yapılan göçler öncesi Anadolu'nun bir bölümünün Deniz Kavimleri istilası altında olduğu açıkça gözükmektedir. Yakındoğu'nun birçok önemli merkezinin tahribata uğradığı bu göç hareketlerinden Anadolu kentleride etkilenmiştir. Özellikle Kızılırmağın doğusundaki Hitit kentlerinde ve güneydeki Kilikya bölgesinde yıkım izleri açıkça gözükmektedir. Yıkımdan sonraki yeniden yerleşilen katlarda kullanımı görülen GHIIIC kapları arkeolojik olarak Deniz Kavimlerinin özellikle Kilikya bölgesinde yerleştiklerini göstermektedir.[302]

[302] *Tarsus'ta açığa çıkan 875 parça Miken IIIC örneği önemli bir sayıdır. Bu Hititlerce denetim altında tutulan Kizzuvatna-Lukka rotasında Deniz Kavimlerince yıkımdan sonra serbestleşen ticaretin istilacı grubun yerleşmesinin varlığının kanıtıda sayılabilir.* (Yağcı, 2006, s.369.)

M.Ö. Sekizinci yüzyılın sonuna tarihlenen, 1946 yılında Karatepe'de bulunan çift dilli bir yazıt, III. Ramses'in sekizinci yılında Mısır'a karşı saldırıda bulunan halklar arasında yer alan Denyen'lerin anavatanının Kilikya bölgesinde olduğuna dair önemli bilgiler vermektedir. Yazıtta kral Asitavatas kendisini Danuna ülkesinin kralı ve Mopsos soyundan gelen bir şahsiyet olarak nitelendirmektedir. Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununun çözümlenmesinde hem mitolojik hem de söz konusu yazıtta tarihsel bir kişilik olduğu anlaşılan Mopsos'un doğru bir şekilde irdelenmesi zorunludur. Mitolojik öykülerde geniş bir yer tutan Mopsos karakteri Troya savaşından sonra beraberindeki halklarla güneye doğru hareket etmekte Aspendos ve Phaselis gibi kentleri kurduktan sonra Kilikya bölgesine geçtiği aktarılmaktadır. Burada Mopsouhestia, Mallos ve Mopsokrene kentlerini kuran Mopsos, Filistin bölgesine geçip Ashkelon'u fethettiği aktarılmaktadır. Karatepe Yazıtıyla tarihsel kişiliği kanıtlanan Mopsos, Barnett'in tezine göre önderlik ettiği halklar ile birlikte Anadolu'dan Mısır'a doğru bir sefere çıkmıştır. Zangger ise Deniz kavimleri göç hareketini Troya önderliğindeki Batı Anadolu halk topluluklarının hareketine bağlamaktadır.

Birçok araştırmacıya göre, Tunç Çağ'ın sonunda Anadolu'da ortaya çıkan karışıklıklar ve kitlesel halk hareketliliğinin sebeplerinin başında bölgesel kuraklıklar ve uzun süreli kıtlıklar gelmektedir. Ugarit vesikalarına göre birçok tablette, Anadolu'daki kıtlık ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. II. Şuppiluliuma'nın Ugarit Kralına gönderdiği bir mektupta (RS 18.38), hububat istediği öğrenilmekte, yine başka bir mektupta (RS 20.212) Hitit kralı, Ugarit kralından 2000 ölçek buğday ve ayrıca asker göndermesini talep etmektedir. RS 34.152 nolu tablet ise büyük bir kıtlığı açıkça göstermektedir. Anadolu'daki kıtlık ile ilgili Mısır kaynaklarıda önemli bilgiler vermektedir. Merneptah hükümdarlığının ikinci yılında ''Hatti ülkesini canlı tutmak için'', Mısır'dan Ura kentine buğday gönderdiğini belirtmektedir. Yine Merneptah'ın beşinci yılını içeren Karnak yazıtına göre, Mısır kralının, Hitit ülkesine hububat göndermesine rağmen, saldırıların durmadığına değinilir. Bu sözlerden, Merneptah'ın Mısır'a olan saldırılardan Hitit ülkesini yani Anadolu'yu sorumlu tuttuğu anlamı çıkartılmaktadır.

Mısır' a saldıran ve Mısır yazıtlarında ''Kuzey Ülkelerinden'' gelen bu halkları harekete geçiren sebebin ne olduğu tartışmalı olmakla birlikte, Tunç Çağ'ın sonunda Anadolu'da büyük bir kıtlığın baş gösterdiği açıktır. Anadolu'lu halklar gerek kıtlığın etkisi gerekse Balkanlardan Anadolu'ya geçen halkların iktirmesiyle topraklarından ayrılıp, güneye doğru kitlesel bir göç hareketine başlamış olmalıdırlar. Balkanlar'dan Troya'yı yıkarak Anadolu'ya giren Balkan halklarının ise Mısır'a ulaşıp ulaşmadığı tartışmalıdır. Balkan kavimlerinin gelişinin kanıtı olan Troya VIIB2'deki Buckelkeramik'in Anadolu'da sınırlı kalıp Kilikya bölgesine ve de Kenan bölgesine ulaşamamış olması, Tunç Çağın sonundaki çöküşe neden halkların Anadolu kökenli Deniz Kavimleri olduğu tezini kuvvetlendirmektedir.

Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununun çözümünün sağlanmasında en önemli düğümlerden biri Muşki sorunudur. Asur kralı I. Tiglat Pileser (M.Ö.1112-1074) kendisinin tahta çıkışından elli yıl önce, ülkesinin sınır boylarında görünmüş olan 20.000 kişilik bir Muşki ordusuna karşı savaştığından söz etmektedir. Asur kralının sözünü ettiği tarihler Deniz Kavimlerinin saldırılarının yaşandığı tarihe denk düşmektedir. Deniz Kavimleri içerisinde bir halk olması muhtemel olan Muşkilerin Anadoluyu istila edip yönünü güneye dönen halklardan ayrılıp Asur topraklarına doğru gittiği olasıdır[303]. Sorunun temeli Muşkilerin yerel Anadolu'lu bir halk olup olmadığıdır. Muşkilerin kökeninin aydınlatılmasına yönelik çalışmaların, Anadolu'daki Deniz kavimleri sorununun üzerindeki sis perdesini kaldırması yönünde önemli bir adım olacaktır.

[303] *Assur Ülkesi'nin kuzey sınır boylarında görünen Muşkiler, Mısırlıların anlattıkları ''Kuzey Kavimleri''nin bir bölüğü olması gerekir.* (Akurgal, 1995, s.65.)

KAYNAKÇA

AKURGAL, Ekrem **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, İzmir, 2005.

AKURGAL, Ekrem. **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, 1997.

ALBRIGHT, F.W. ‘’Syria, The Philistines and Phoenicia’’, **CAH II/2**, 1975,507-536.

ASTOUR**,** Michael C. **Hellenosemitica: An Ethnic and Cultural Study in West Semitic Impact on Mycenaean Greece,** Leiden, Brill, 1965.

ASTOUR**,** Michael C. "New Evidence on the Last Days of Ugarit," **American Journal of Archaeology** 69 , 1965, 253-258.

ASTOUR**,** Michael C. "Aegean Place-Names in an Egyptian Inscription" **American Journal of Archaeology** 70, 1966:313-317.

BARNETT, R. D. “Mopsos”, **Journal of Hellenic Studies,** 73, 1953, ss. 140-143

BARNETT, R. D. "The Sea Peoples," in **CAH II/2**, Cambridge, 1975 359-378

BARTL, K. ‘’Das Ende der Spatbronzezeit und das dunkleszeitalter im Westlichen Vorderasien’’, **Zwischen Euphrat und İndus Aktuelle Forschungsprobleme in der Vorderasiatischen Archaologie,** Newyork, 1995, 193-208.

BAUER, A. "Cities of the Sea: Maritime Trade and the Origin of Philistine Settlement in the Early Iron Age Southern Levant," **OJA** 17,1998, 149–168.

BETANCOURT, P.P. "The Aegean and the Origin of the Sea Peoples," in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment** ,Philadelphia, 2000, 297-303.

BITTEL,K., "Die Archäologische Situation in Kleinasien um 1200 vor Christus und während der nachfolgenden vier Jahrhunderte", **Griechenland, die Ägäis und die Levante während der "Dark Ages", Symposium Zwettl**, 11-14. Oktober 1980, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983, p.25-46.

BLAYLOCK, R, ''The Field Research'', **AS** 41, 1991, ss.4-5.

BOYSAL, Yusuf, ''Batı Anadolu'da son araştırmalar Ahhiyava Sorunu'', **Anadolu** XV, 1971, 63-72.

BREASTED, J.H. . **Ancient Records of Egypt: historical documents from the earliest times to the persian conquest.** Vol.3. Chicago: The University of Chicago Pres,1906.

BREASTED, J.H. . **Ancient Records of Egypt: historical documents from the earliest times to the persian conquest.** Vol. 4. Chicago: The University of Chicago Pres,1906

BRYCE, Trevor, ''Some Geographical and Polical aspects of Mursilis Arzawan Campaign'', **AS** 24, 197, ss. 103-117.

CARPENTER, R**., Discontinuity of Greek Civilization**, Newyork, Norton, 1968.

CASSON, Lionel**, Antik Çağ'da Denizcilik ve gemiler**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.

CATLING H. W, "Cyprus in the Late Bronze Age.". **CAH II/2**, Cambridge, 1975, 188-216.

CHILDE, Gordon, **Tarihte Neler Oldu**, İstanbul, 1993.

CIFOLA, Barbara, "The Role of the Sea Peoples at the End of the Late Bronze Age: A Reassessment of Textual and Archaeological Evidence**," Oriens Antiqui Miscellanea 1**(1994) 1-23.

ÇAPAR, Ömer, Ahhiyava Sorunu, **A.ÜD.T.C Dergisi** XIV, 1983, 387-413.

ÇAPAR, Ömer, ‘’Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu’’**, Anadolu Demir Çağları I**, İzmir, 13-34.

DESBOROUGH, V.R. d'A. "The End of the Mycenaean Civilization and the Dark Age: (a) The Archaeological Background**," CAH II/2**, Cambridge Univ.. Press, 1975, ss.. 658-671.

DOĞER, Ersin. **‘’İzmir'in Smyrna'sı : Paleolitik Çağ'dan Türk fethine kadar**, İletişim yayınları, İzmir, 2006.

DOTHAN, Trude, "Reflections on the Initial Phase of Philistine Settlement," in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment**, Philadelphia, 2000, 145-158.

DREWS, R., **The end of the Bronze Age : Changes in Warfare and the catastrophe ca. 1200 BC.**, Princeton, Princeton University, 1993.

DREWS, R, "Medinet Habu: Oxcarts, Ships, and Migration Theories," **JNES** 59, 2000, 161-190.

DUNBABİN, T. J. **The Greeks and Their Eastern Neighbours**, 1957.

ERHAT, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 2001.

FAULKNER, R.O. "Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramesses III''**, CAH II/2**, Cambridge, 1975, 217–251.

FRENCH, E.B, "The Ups and Downs of Mycenae: 1250 - 1150 BCE," in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds**.), Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE:** In Honor of Professor Trude Dothan ,Jerusalem, 1998, 2-5.

FURUMARK, Arne, **Mycenaean Pottery**, Vol.2, Stockholm, 1972.

GARSTANG, J., GURNEY, O.R. **The geography of the Hittite Empire**, London, 1959.

GERTZEN, T.L, ''Profiling the Philistines: Some Further Remarks on the Egyptian Depictions of Philistine Warriors at Medinet Habu'', **Ancient Near Eastern Studies**, vol.45, 2008, ss. 85-101.

GILBOA, A. ‘’Sea Peoples and Phoenicians along the southern Phoenician coast – A Reconciliation : An Interpretation of Sikila (SKL) Material Cultura, **BASOR**, 2005, 47-78.

GÜTERBOCK, H.G. ‘’The Hittites and the Aegean World: part 1, The Ahhiyawa Problem Reconsidered’’, **AJA 87**, 1983, ss.133-138.

GÜTERBOCK. H.G, ‘’Survival of the Hittite Dynasty’’ **"The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?,**" in W. A. Ward and M. S. Joukowsky (eds.), The 12th Century B.C.: the Crisis Years ,Dubuque,1992, 53-55.

HALLO, W.W, ‘’From age to Iron Age in Westerne Asia’’, **"The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?,**" in W. A. Ward and M. S. Joukowsky (eds.), The 12th Century B.C.: the Crisis Years ,Dubuque,1992, 1-9.

HAWKINS, J.D., “Kuzi-Tesub and the “Great Kings” of Karkamis”, **AS 38**, 1988, p. 99-108.

HAWKINS, J.D., “The end of the Bronze Age in Anatolia : new light from recent discoveries”, dans Çilingiroğlu, A., French, D.H., (éds.), **Anatolian Iron Ages III, Proceedings of the III Anatolian Iron Ages colloqium, Van, 6-12 august 1990,** British Institute of Archaeology, Ankara, Monography n°16, 1994, ss..91-94.

HERODOTOS, **‘’Herodot Tarihi’’**, Remzi Kitabevi, 1973.

HOFFNER, H.A., Jr, “The last days of Hattusha”, **The Crisis years : the 12° Century B.C. from beyond the Danube to the Tigris,** Ward, W.A., Joukowsky, M.S. (eds.), Kendall, Dubuque, 1992, ss.. 46-52

HOMEROS, **İLYADA**, Can Yayınları, 1999.

HÜRYILMAZ, Halime, **‘’Troia VIIb2 tabakalarında ele geçen buckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa ile olan ilişkisi’’**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1990.

IAKOVIDIS, S.P, ‘’The Chronology of LHIIIC, **AJA 83**, 1979, 454-462.

IAKOVIDIS, S.P, “ Late Helladic IIIC- An Overview’’ **LH IIIC Chronology and Synchronisms, proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8, 2001**, ed. Jalkotzy and Zavadil, Wien, 2002, 247-249.

JEAN, Eric, ‘’The Hittites at Mersin- Yumuktepe : Old Problems and New directions’’, Ege Yayınları, İstanbul, 2006, ss.311-330.

KILLEBREW, A.E, "Aegean-Style Early Philistine Pottery in Canaan during the Iron I Age: a Stylistic Analysis of Mycenaean IIIC:1b Pottery and its Associated Wares," in E. D. Oren (ed**.), The Sea Peoples and their World: A Reassessment** ,Philadelphia, 2000, 233-253.

KINAL, Füruzan, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara, 1987.

LEHMANN, G. ‘’The Sea People Phenomenon, Migration and Transmission of Culture in the Levant at the End of the Bronze Age’’, **Migration und Kulturtransfer**, 1999, 411-426.

LLOYD, Seton, **Türkiye’nin Tarihi**, 1997.

MACQUEEN, J.G**. Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, 1999.

MANSEL, A.M, **Ege ve Yunan Tarihi,** Ankara, 1988.

MAZAR, A, "The Temples and Cults of the Philistines," in E. D. Oren (ed**.), The Sea Peoples and their World: A Reassessment** , Philadelphia, 2000, 213-232.

MEE, C. ‘’Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the second millenium b.c.’’, **AS 28**, 1978, ss.121-156.

MEE, C, ‘’The Mycenaeans and Troy’’**, The Trojan War, its historicity and context**, Foxhall and Davies, 1981, ss.45-61.

MELLAART, James, ‘’Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites’’, **Mansel’ e Armağan,** Ankara, 1974, ss.493-526.

MELLAART, James, ‘’Troy VIIA in Anatolian perspective’’**, The Troyan war, its historicity and context**, Bristol Classical Press, Bristol, 1984, ss. 63-82.

MELLAART, James, ‘’Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the fourteenth and thirteenth ceturies b.c.’’, **Anadolu Araştırmaları** X, İstanbul, 1986, ss.215-231.

MEMİŞ, Ekrem, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Konya, 1995.

MOUNTJOY, P.A, ‘’The End of The Bronze Age at Enkomi, Cyprus: The Problem of Level IIIB.’’, **The Annual of the British Schools at Athens**, no.100, 2005, ss. 124-214.

MUHLY, J. D, "The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?," in W. A. Ward and M. S. Joukowsky (eds.), **The 12th Century B.C.: the Crisis Years** ,Dubuque,1992, ss. 10-26

NIEMER, W.D, ‘’The Mycenaeans in western Anatolia and the problem of the origins of the Sea Peoples’’," in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds**.),** **Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE**: In Honor of Professor Trude Dothan, Jerusalem, 1998, ss.17-65..

O’CONNOR, D, ‘’The Sea Peoples and Egyptian Sources’’ in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment , Philadelphia**, 2000, ss. 85-102.

ÖZGÜÇ, T., **Maşat höyük II, Boğazköy'ün kuzey doğusunda bir Hitit Merkezi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.

REDFORD, D.B**, Egypt, Canaan and Israel in Ancient Times**, Princeton, 1992.

ROBBINS, M, **Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the sea**, 2001.

RUTTER, J. ‘’Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIc Period, **AJA 79,** 1975, ss.17-32.

SANDARS, N.K**., The Sea peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C**., Thames and Hudson, London, 1978.

SEVİN, Veli, **Atlaslı büyük uygarlıklar ansiklopedisi eski Anadolu ve Trakya: Başlangıcından Pers egemenliğine kadar,** İstanbul, 2003.

SHERRATT, S, "'Sea Peoples' and the Economic Structure of the Late Second Millennium in the Eastern Mediterranean," in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds**.), Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE**: In Honor of Professor Trude Dothan, Jerusalem, 1998, ss. 292-313.

SINGER, Itamar, ‘’Western Anatolia in the thirteenth century b.c.According to Hittite sources’’, **AS 33**, 1983, ss.205-217.

SINGER, Itamar, ‘’New Evidence on the End of the Hittite Empire’’, in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment , Philadelphia**, 2000, ss.21-33.

STAGER, L. E. "The Impact of the Sea Peoples in Canaan (1185 - 1050 BCE)," in T. E. Levy (ed.), **The Archaeology of Society in the Holy Land,** London, 1994, ss. 332-348

STERN, E., "The Settlement of the Sea Peoples in Northern Israel," in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment**, Philadelphia, 2000, ss.197-212

STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası: (Geographika XII-XIII-XIV),** Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul, 2000.

STUBBINGS, F. H,. “The Recession of Mycenaean Civilization”. **CAH II/2** Cambridge, 1975, ss. 338-358.

TUBB, J.N. ‘’The Role of the Sea Peoples in the Bronze Industry of Paletsine/Transjordan in the Late Bronze – Iron Age transition’’, **Bronzworking Centers of Western Asia c. 1000-539 b.c.,** Edited by John Curtis, London, 1988, ss.251-270.

TUBB, J.N, "Sea Peoples in the Jordan Valley**,"** in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment,** Philadelphia, 2000, ss. 181-196

UMAR, Bilge**, İlkçağda Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1999.

VAGNETTI, L, "Western Mediterranean Overview: Peninsular Italy, Sicily and Sardinia at the Time of the Sea Peoples," in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment** ,Philadelphia, 2000, ss. 305-326.

WACHSMANN, S. **Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant**, College Station, 1998..

WACHSMANN, S. "To the Sea of the Philistines", " in E. D. Oren (ed.), **The Sea Peoples and their World: A Reassessment,** Philadelphia, 2000, ss. 103-143.

WAINWRIGHT, G.A, ‘’The Teresh, the Etruscans and Asia Minor’’. **AS 9,** 1959, ss.197-213.

WAINWRIGHT, G.A, "Some Sea-Peoples", **Journal of Egyptian Archaeology 47**,1961, ss. 71-90.

WALDBAUM, J. C. ‘’Philistine Tombs at Tell Fara and their Aegean Prototypes,**’’ AJA 70**, 1966, ss. 31-40.

WARREN, P.M. ‘’A Merchant Class in the Bronze Age Crete? : The Evidence of Egyptian Stone vessels from the city of Knossos’’**, Bronze Age trade in the Mediterranean studies in Mediterranean Archaeology**, vol. XC, 1991, ss. 295-301.

WEISS, Barry, "The decline of Late Bronze Age civilization as a possible response to climatic change" **in Climatic Change**, Vol. 4, No. 2, June 1982, ss. 173 – 198.

WOUDHUIZEN, F.C**, The Ethnicity of the Sea Peoples**, 2006.

YAĞCI, Remzi, ‘’Soli (Kilikia) Miken IIIc Kapları’’, **Patronus Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag,** İstanbul, 2007.

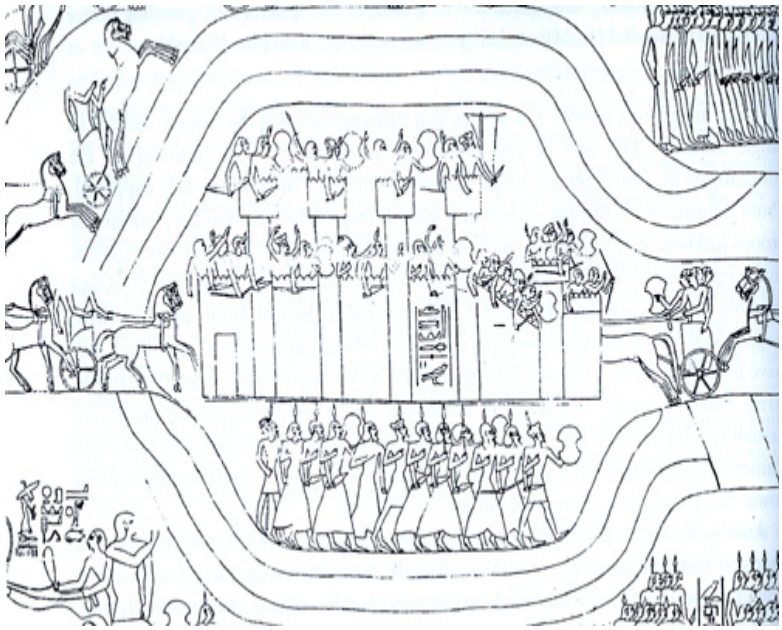
YAĞCI, Remzi, ‘’Kilikya’da Deniz Kavimleri Sorunu’’**, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı kültürleri üzerine yeni araştırmalar**, Ankara, 2008.

ZANGGER, E. ‘’Who were the Sea Peoples ?’’, **Aramco World**. Vol.46, no.3, may-june, 1995, ss. 21-31.

EKLER

EK 1: Luxor Tapınağı'ndan Kadeş Savaşı Sahnesi

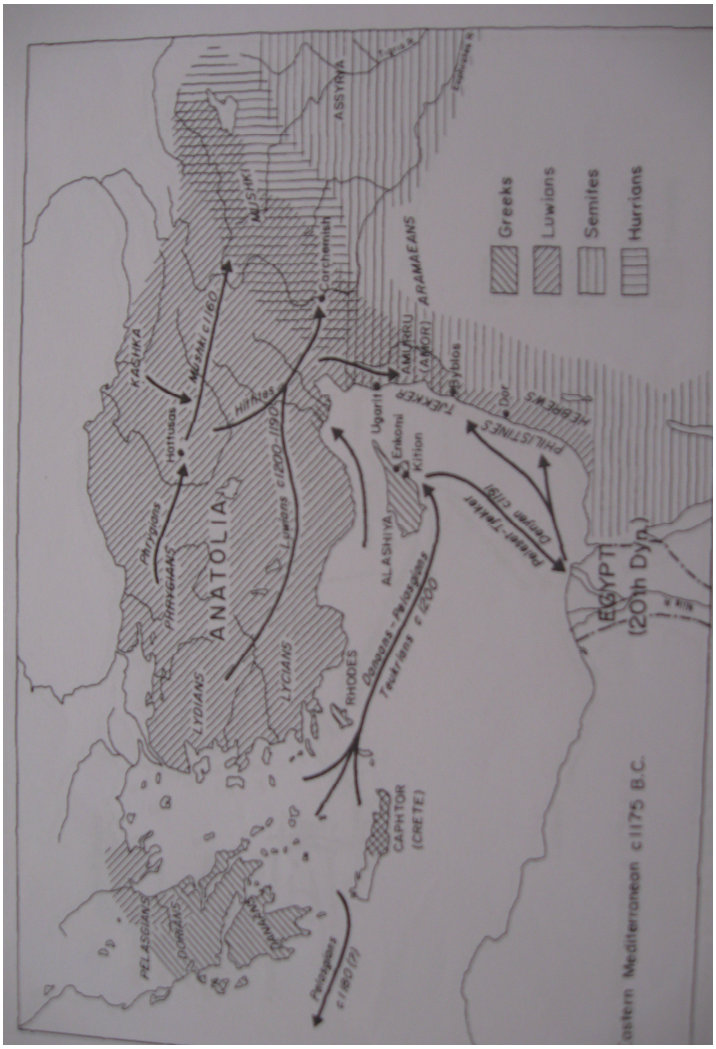
(merlin.allegheny.edu/.../images/kadesh.jpg)

EK 2: Merneptah'ın beşinci yılı Deniz Kavimleri göç Hareketi (Weiss, s. 176.)

EK 3: III.Ramses'in Sekizinci yılı Deniz Kavimleri göçü (Weiss, s.178.)

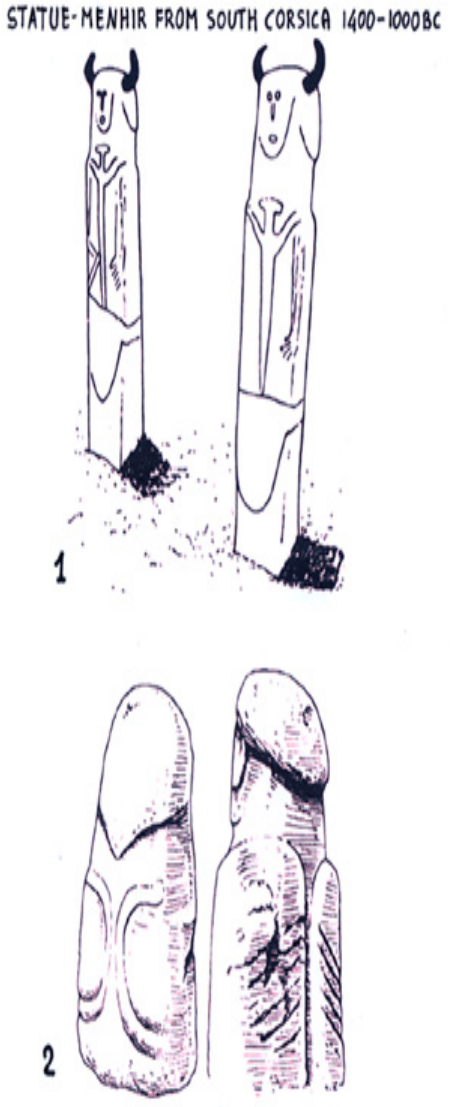
EK 4: Teresh Savaşçısı (Robbins, s. 161.)

EK 5: Sherden Savaşçıları (www.salimbeti.com)

EK 6: Korsika'dan menhirler (Woudhuizen, s. 113.)

EK 7: Sardinya' dan bronz figürinler (http://www.salimbeti.com)

EK 8: Shekelesh Savaşçısı (www.salimbeti.com)

EK 9: Medinet Habu'dan Peleset savaşçısı (http://www.realhistoryww.com/world_history/ancient/Misc/Medinet_Habu/Medinet_habu_relief7.jpg

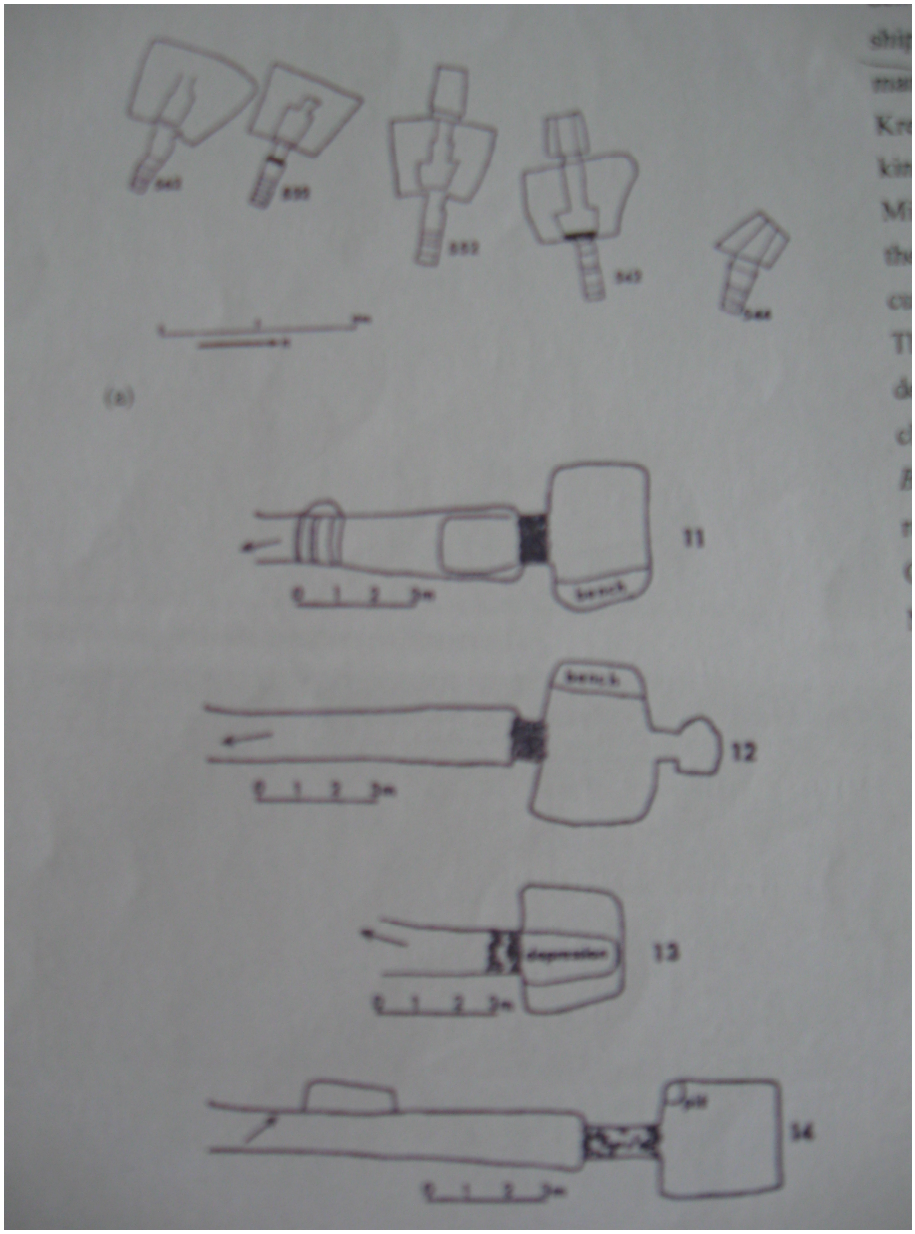

Sea people soldier

EK 10: Enkomi, Oyun kutusu savaşçı figürü (Robbins, s. 233.)

EK 11: Tell Fara'da bulunan oda mezarları, Miken kültüründeki benzerleri (Woudhuizen, s. 97.)

EK 12: Tell Qasile Stratum XI tapınağı ile Phylakopi'deki Tapınağın plan karşılaştırması (Mazar, s. 221.)

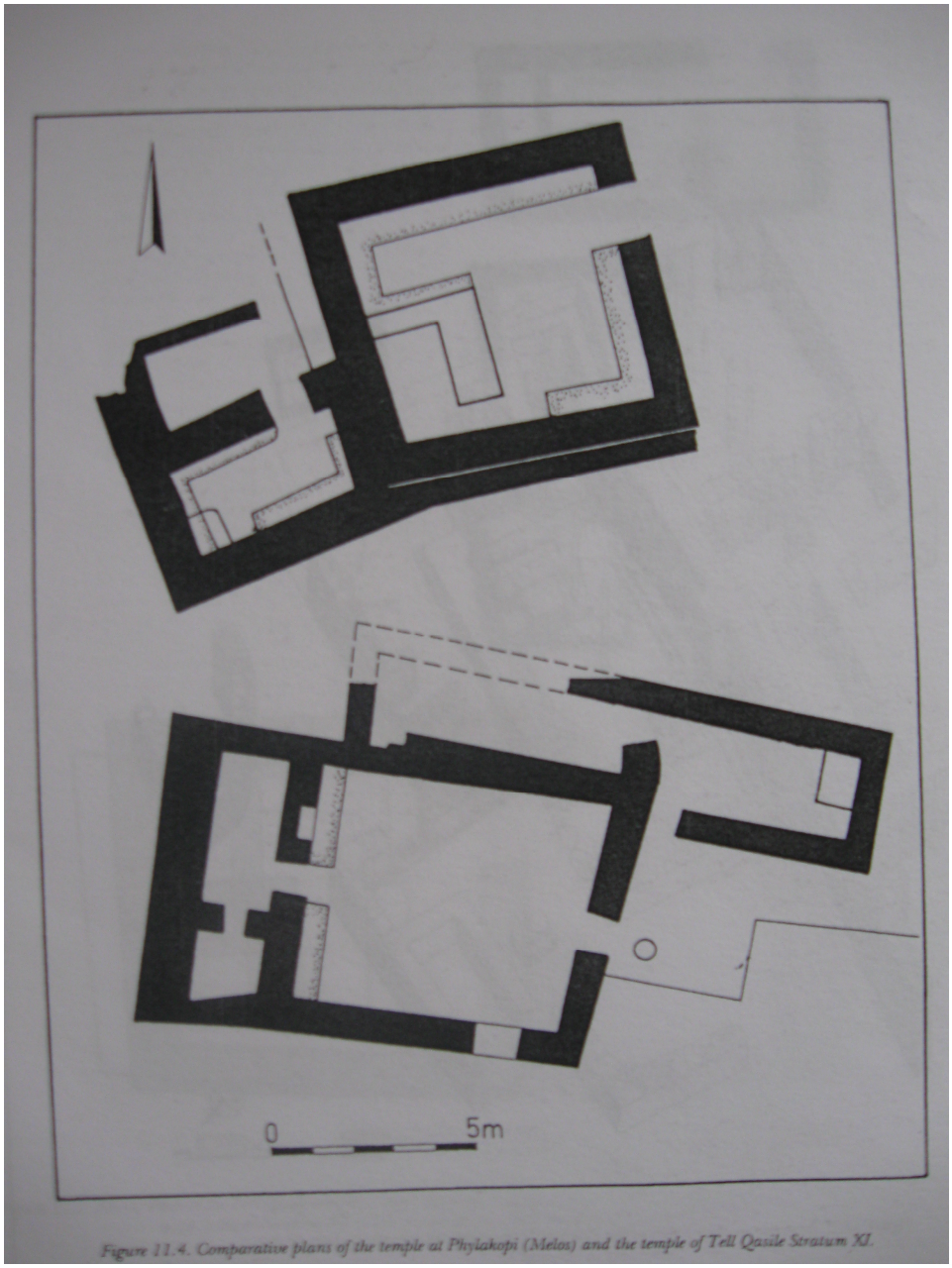
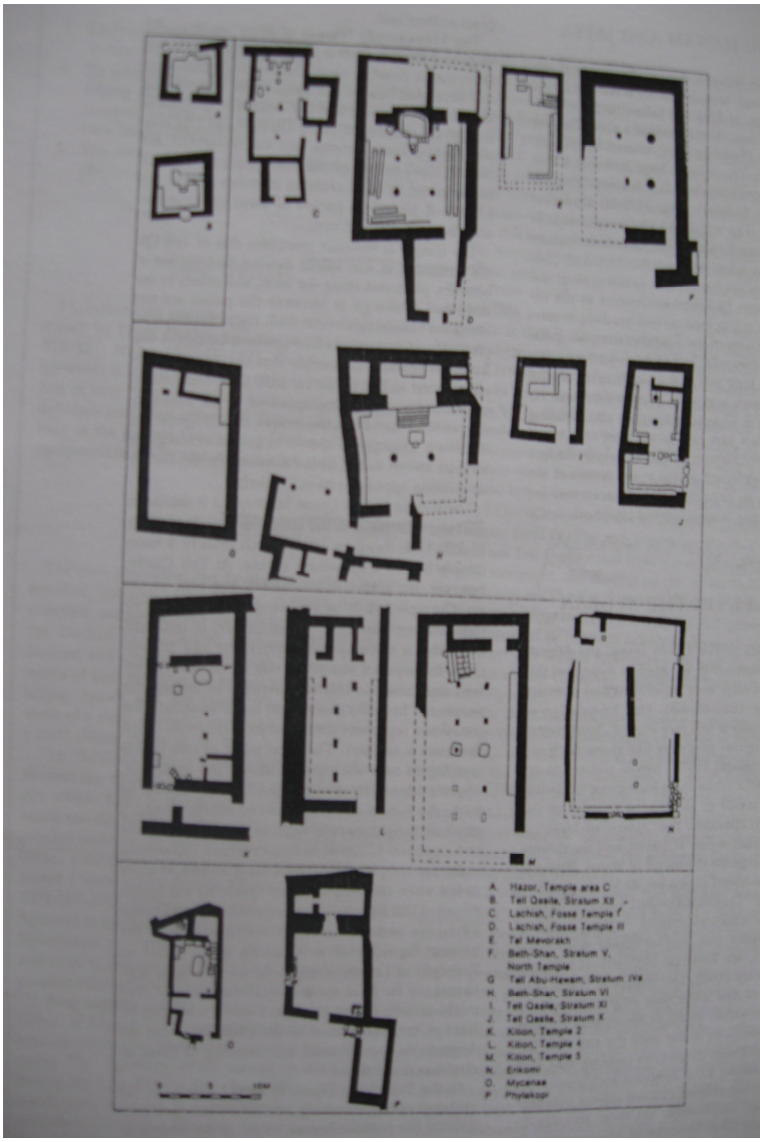
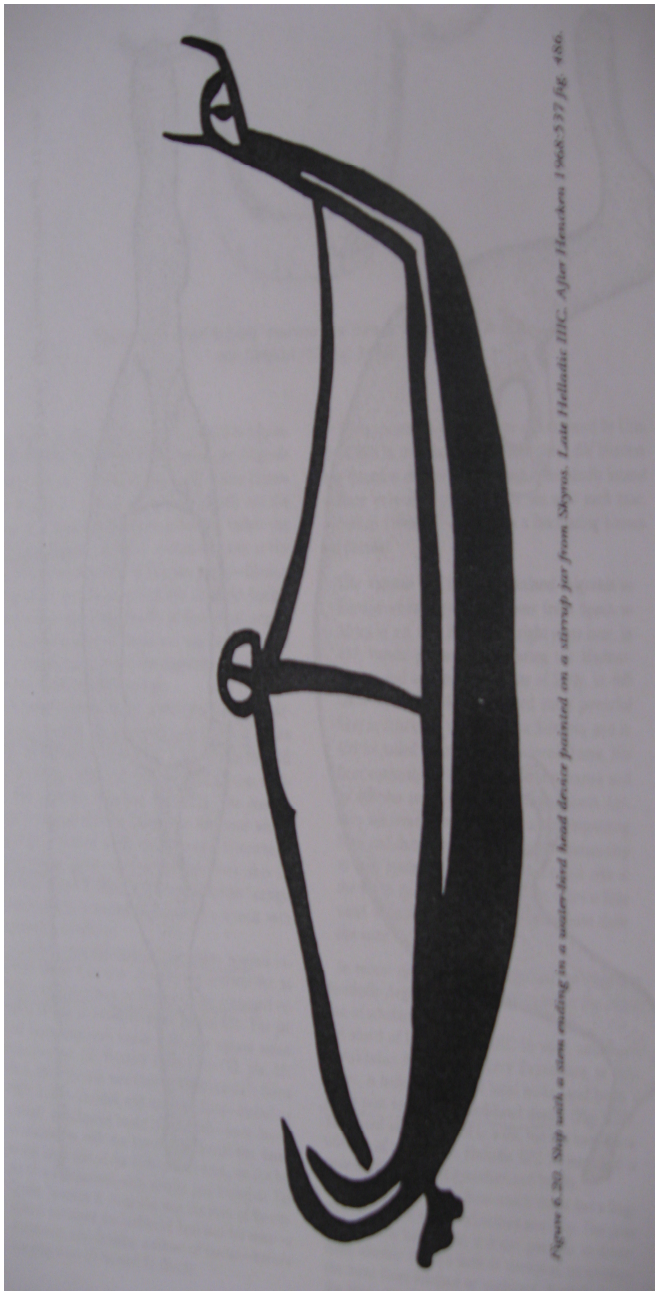

Figure 11.4. Comparative plans of the temple at Phylakopi (Melos) and the temple of Tell Qasile Stratum XI.

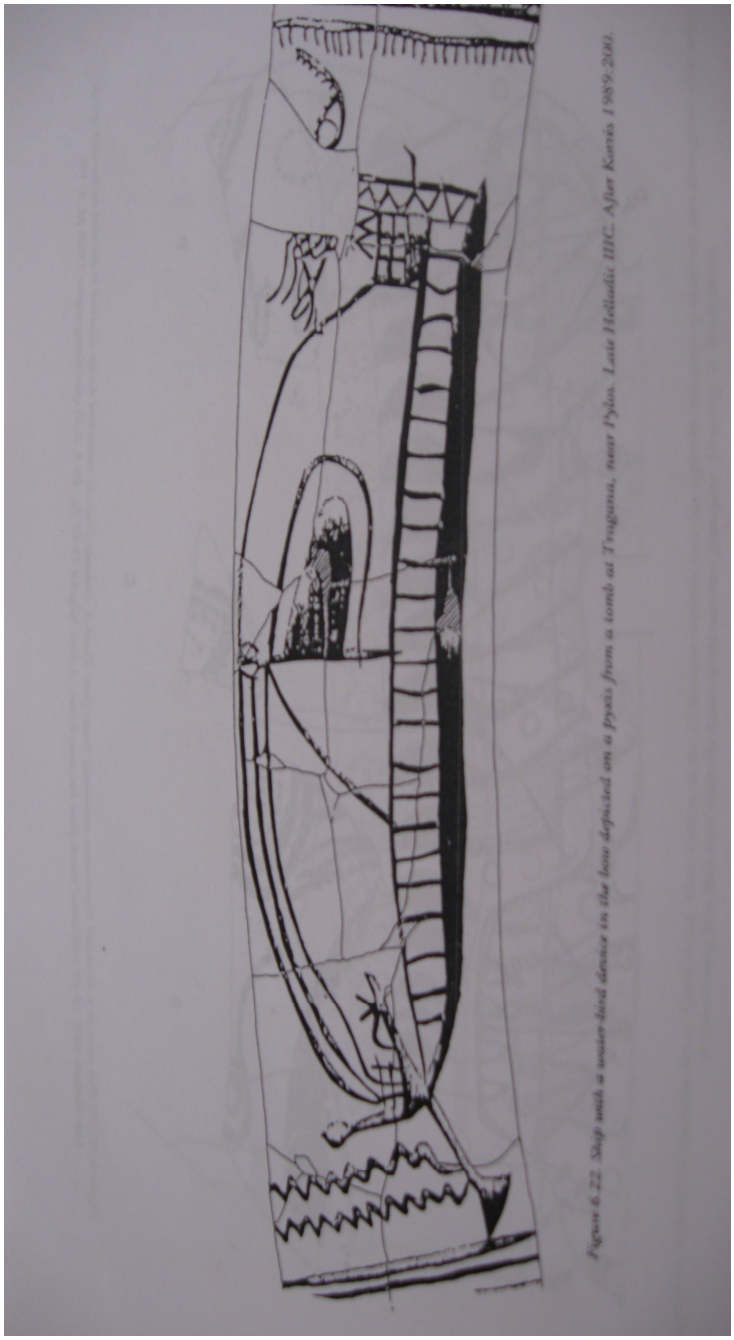
EK 13: Tel Qasile, Stratum X'daki Tapınağın Yunanistan' daki yakın benzerleri (Mazar, s. 219.)

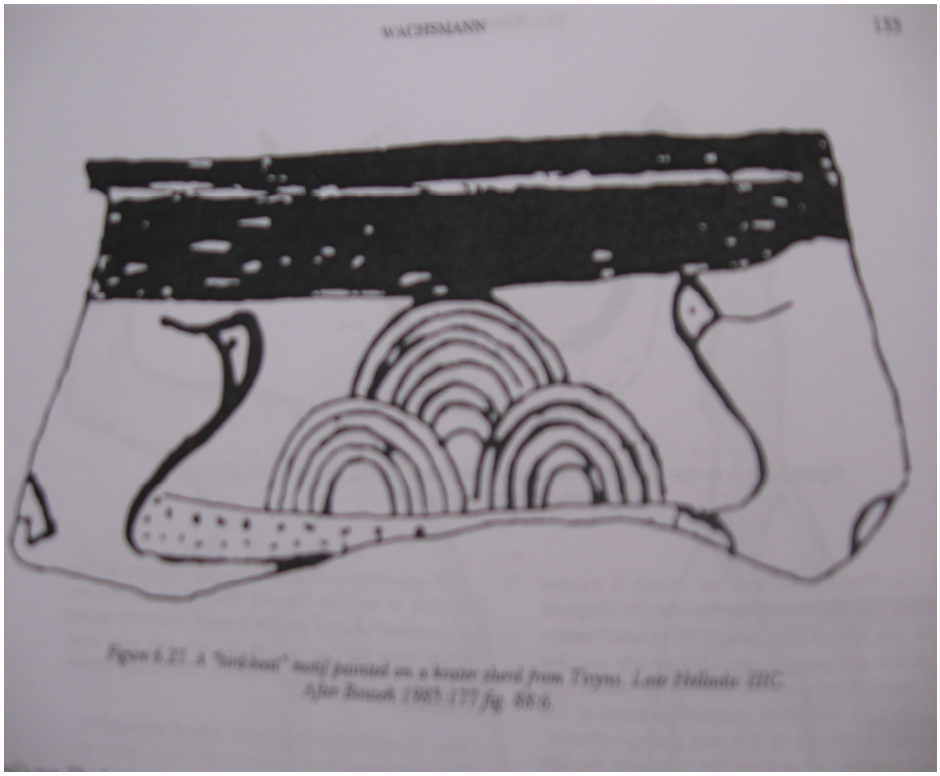
EK 14: Skyros'tan Üzengi kulplu kap üzerindeki Kuşbaşlı pruvaya sahip gemi tasviri, GHIIIC (Wachsmann,2000, s. 126.)

EK 15: Pylos yakınlarındaki Tragana'dan Bir kap üzerindeki kuş başlı gemi tasviri GHIIIC (Wachsmann, 2000, s.128.)

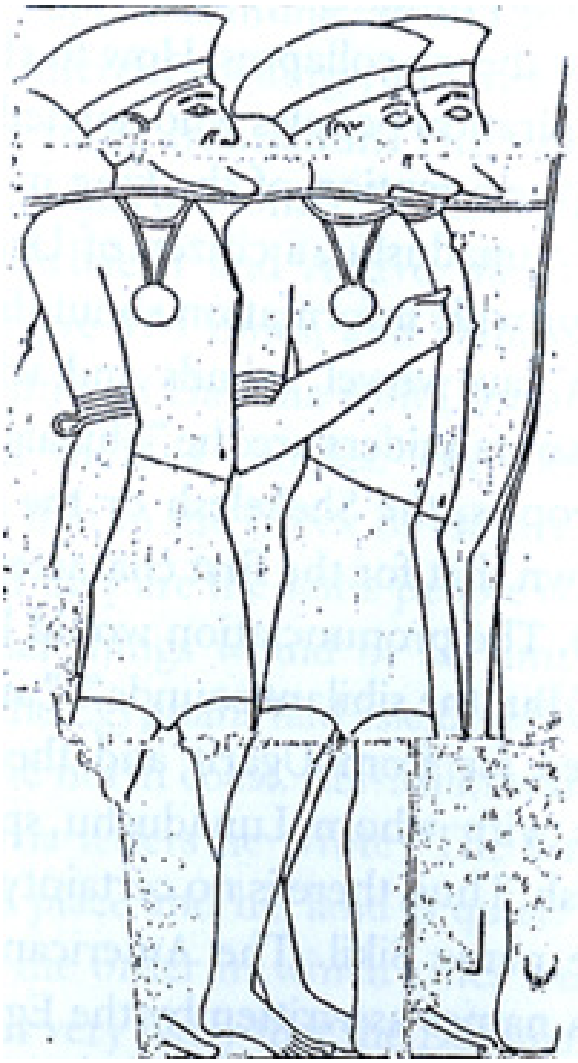
EK 16: Tiryns'ten krater parçası üzerindeki kuş başlı gemi motifi GHIIIC (Wachsmann, 2000, s. 133.)

EK 17: Tjekker Savaşçı (http://www.salimbeti.com)

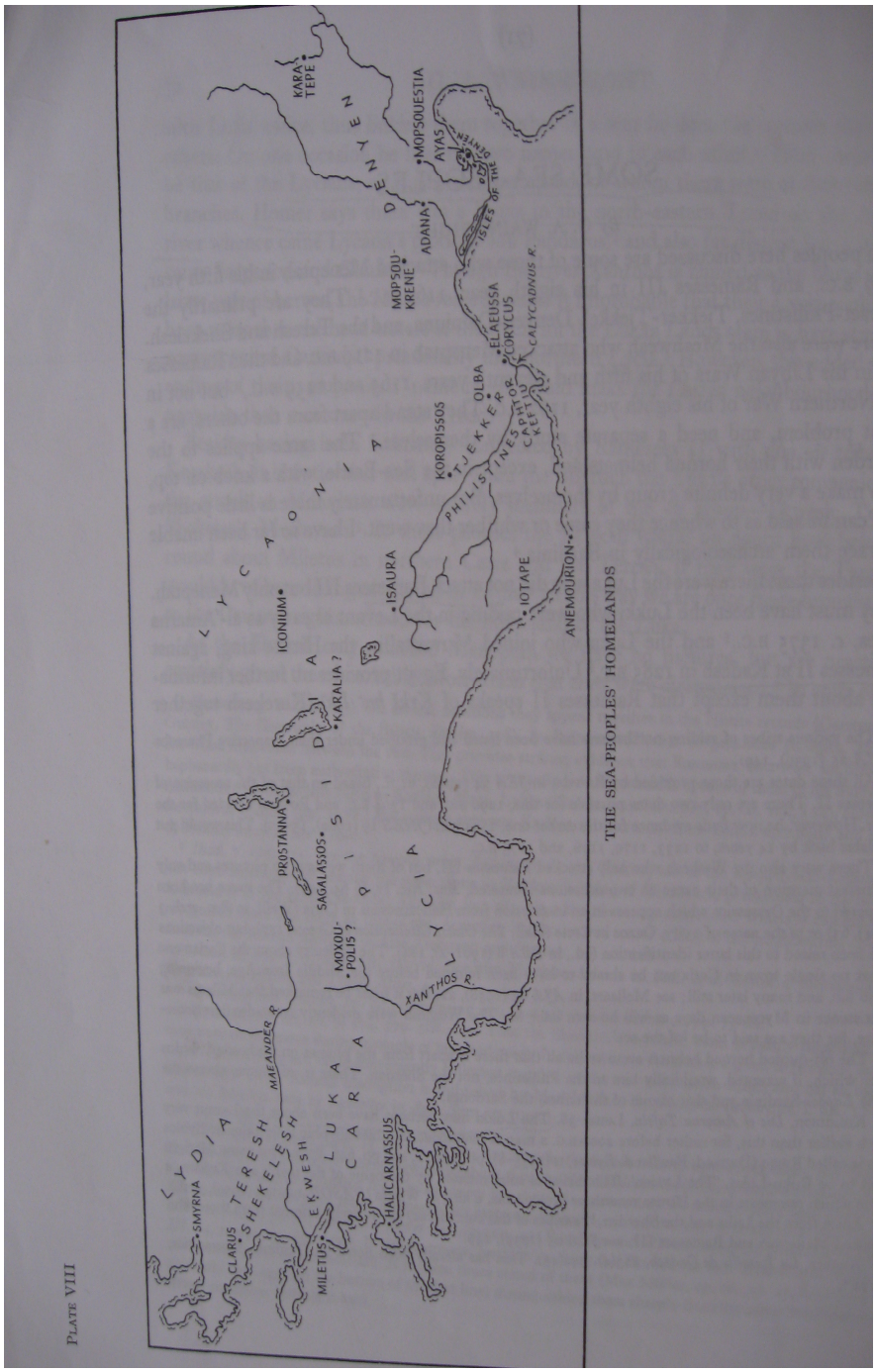
EK 18 : Medinet Habu Tjekker Savaşçıları (http://www.salimbeti.com)

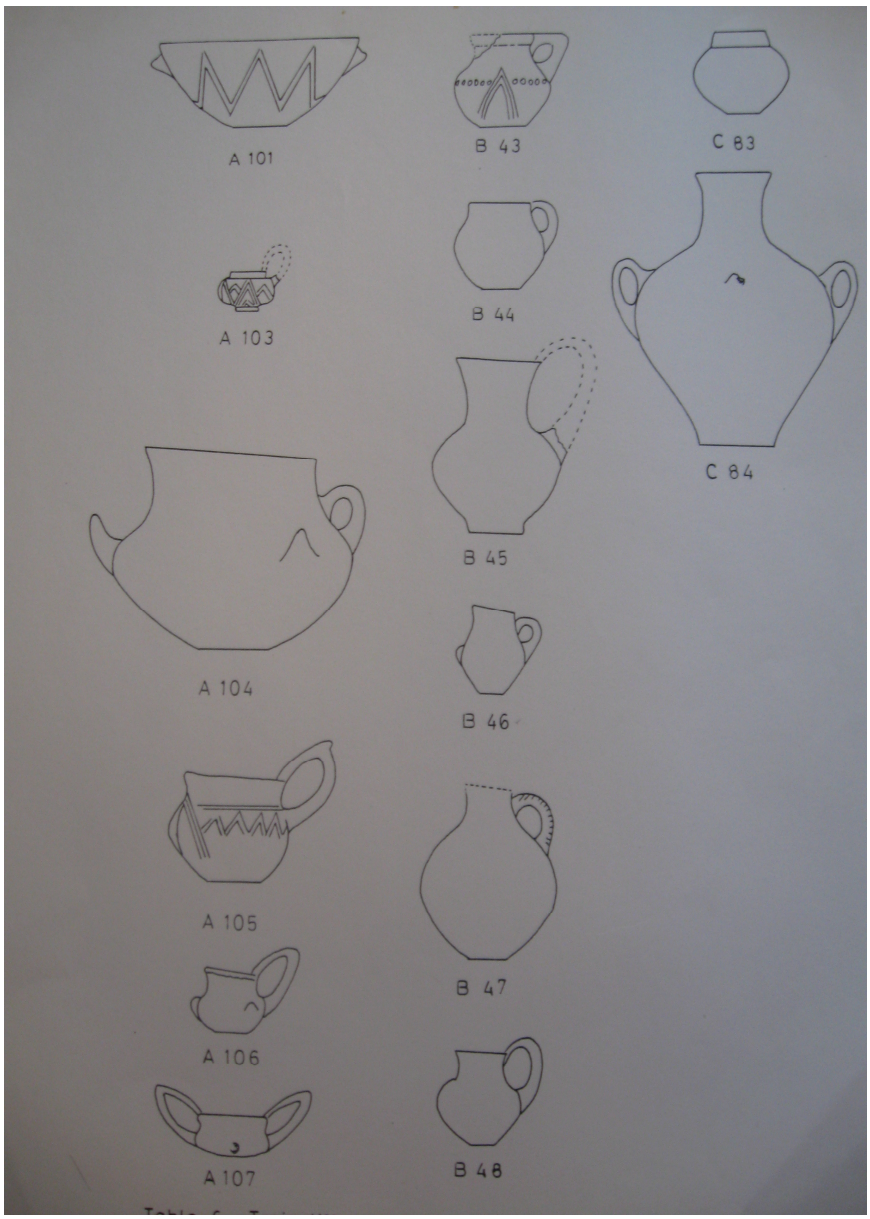
EK 19: Anadolu kağnısı (Sandars, s.122.)

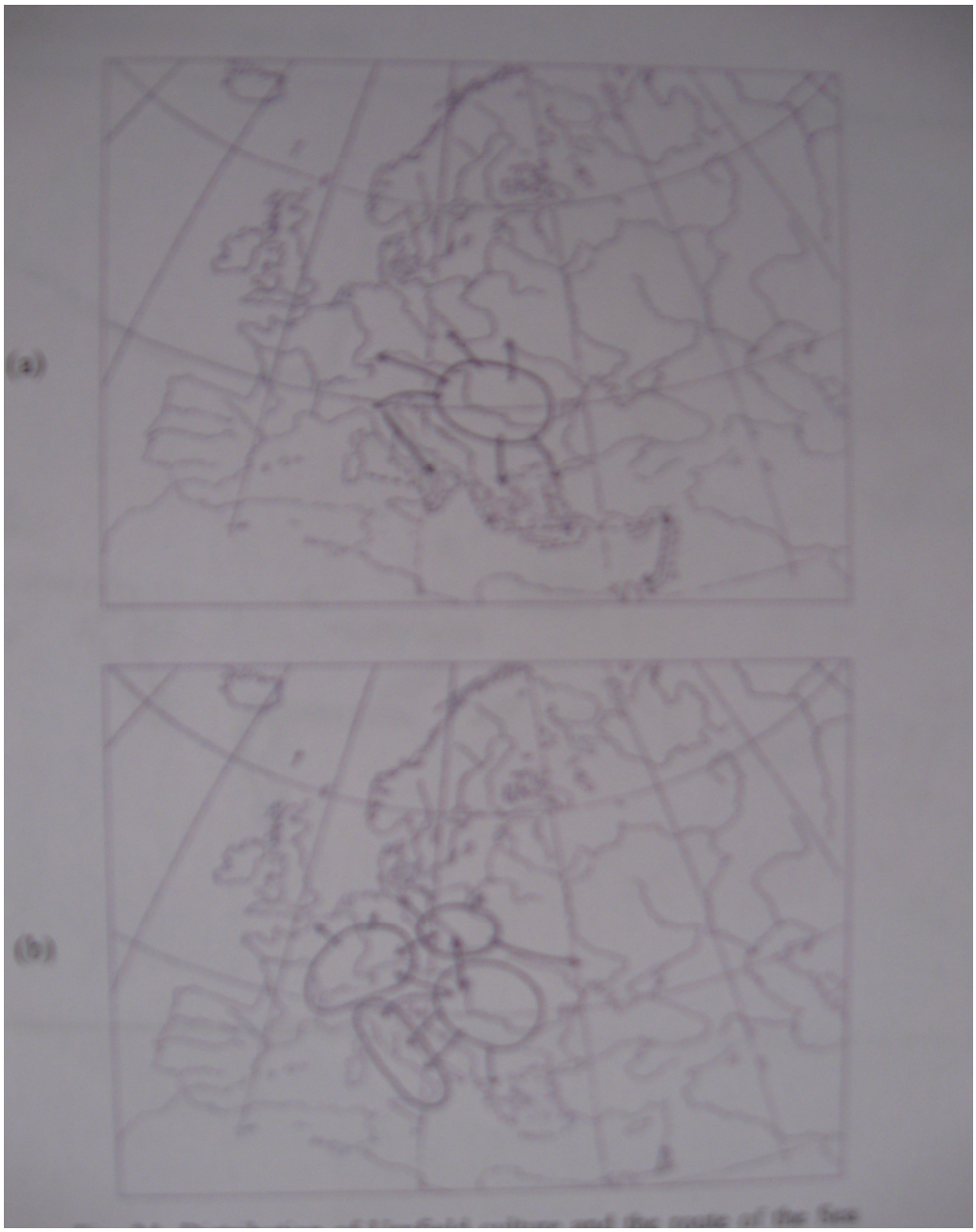
EK 20: Deniz Kavimleri'nin Anayurtlarını içeren harita (Wainwright, 1961, Plate VIII.)

EK 21: Troya VIIB2'de ele geçen yeni kap formları (Hüryılmaz, Tablo.6.)

EK 22: Orta Avrupa Urne Kültürü'nün yayılımı (Woudhuizen, s.116.)

EK 23: Satu Mare'den kuş başlı süsleme unsurları (Wachsmann, 2000, s.129.)

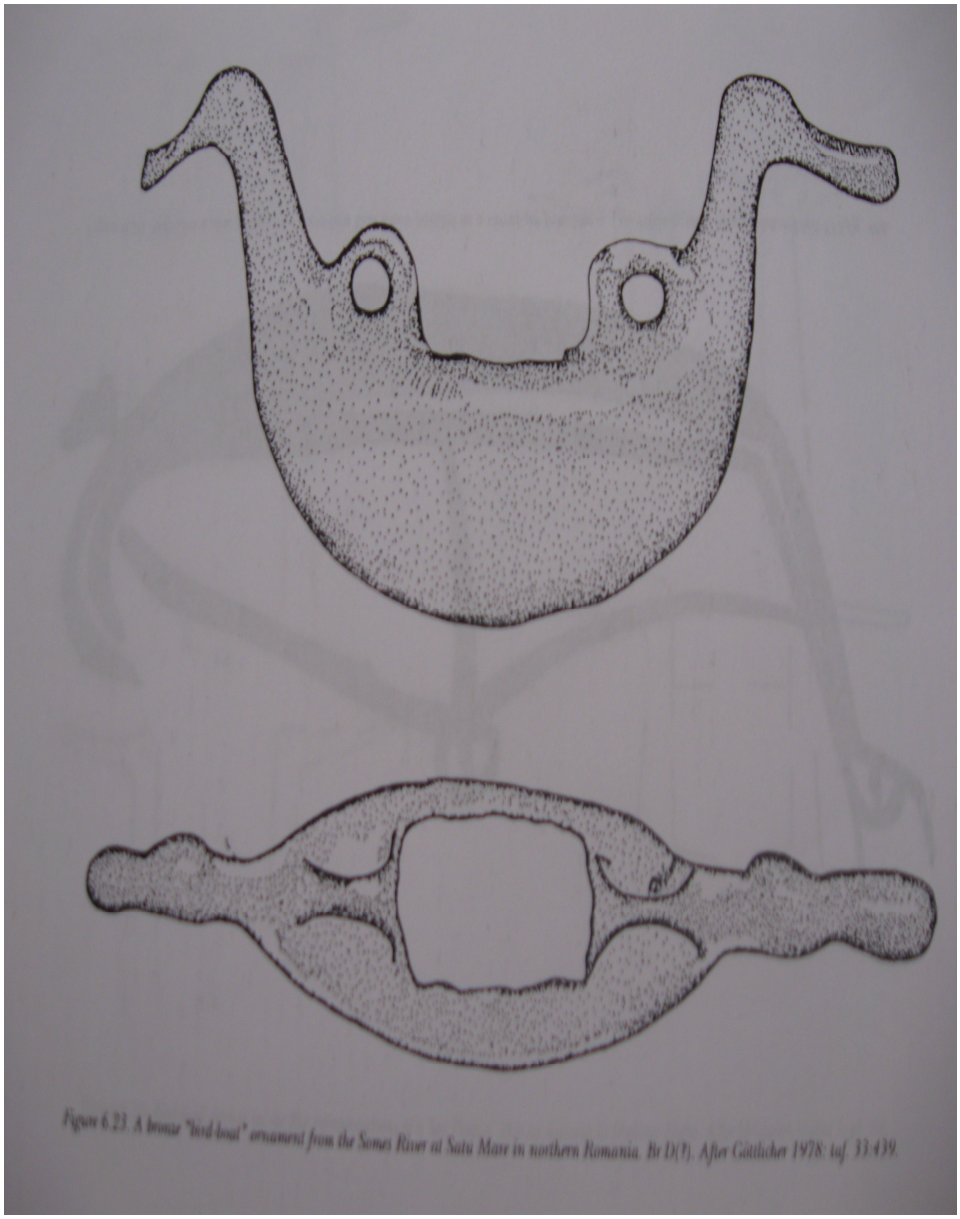

Figure 6.23. A bronze "bird-boat" ornament from the Somes River at Satu Mare in northern Romania. Br D(?). After Gätilicher 1978: taf. 33:439.

EK 24: Villanovan sanatından Kuş başı süsleme unsurları (Wachsmann, 2000, s. 131.)

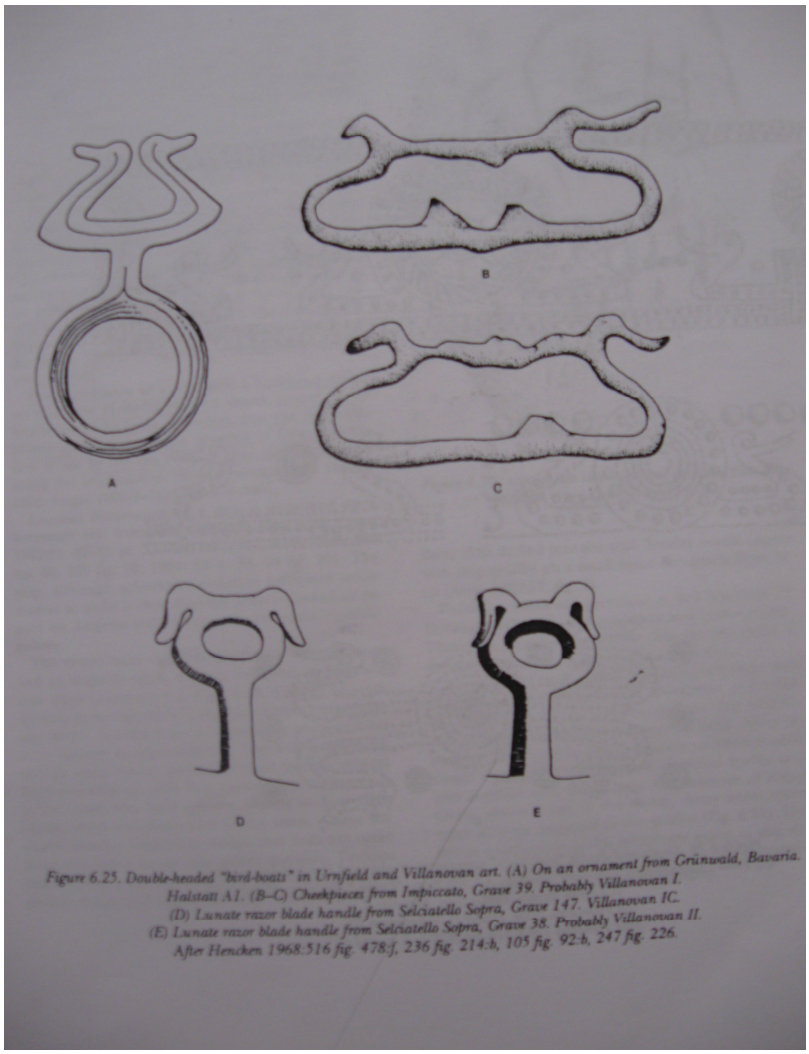

Figure 6.25. Double-headed "bird-boats" in Urnfield and Villanovan art. (A) On an ornament from Grünwald, Bavaria. Hallstatt A1. (B–C) Cheekpieces from Impiccato, Grave 39. Probably Villanovan I. (D) Lunate razor blade handle from Selciatello Sopra, Grave 147. Villanovan IC. (E) Lunate razor blade handle from Selciatello Sopra, Grave 38. Probably Villanovan II. After Hencken 1968:516 fig. 478:f, 236 fig. 214:b, 105 fig. 92:b, 247 fig. 226.

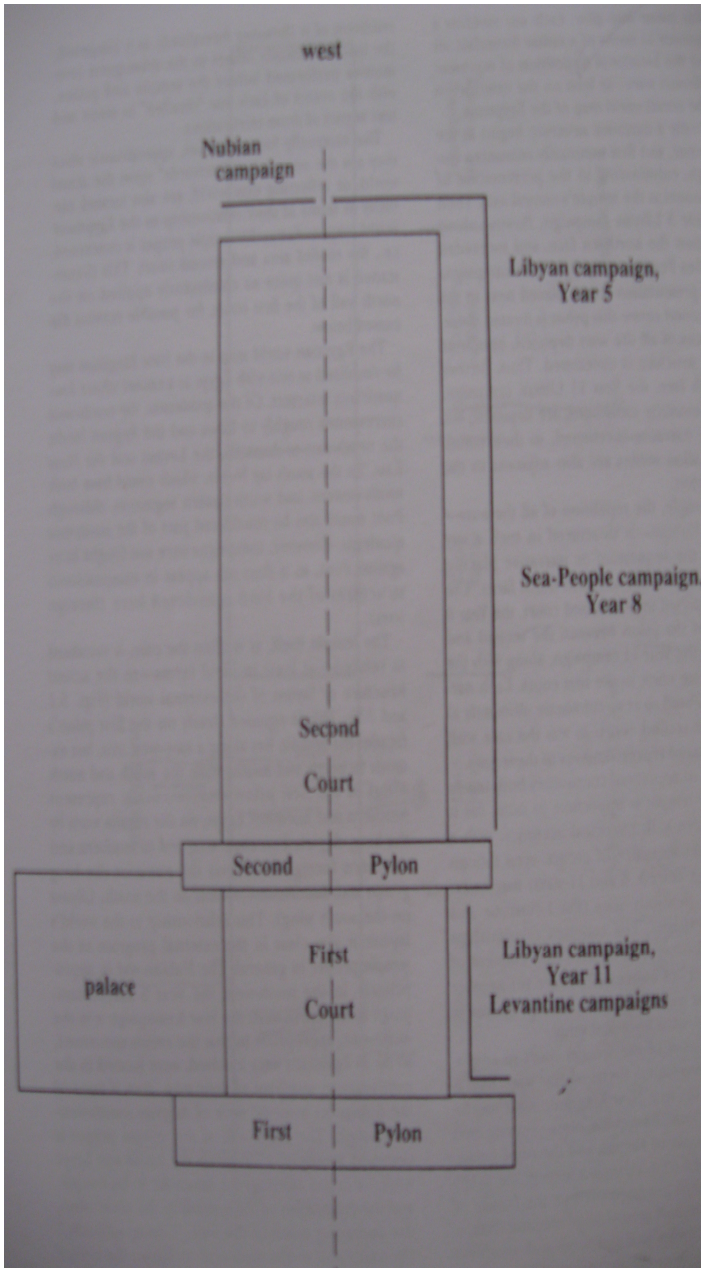
EK 25: Karnak Yazıtı (www.salimbeti.com)

EK 26: Medinet Habu Tapınağı

EK 27: Medinet Habu Tapınağı Planı (O'Connor, s.87.)

EK 28: Medinet Habu Tapınağı'ndaki 16 panel (Drews, 2000, s. 169.)

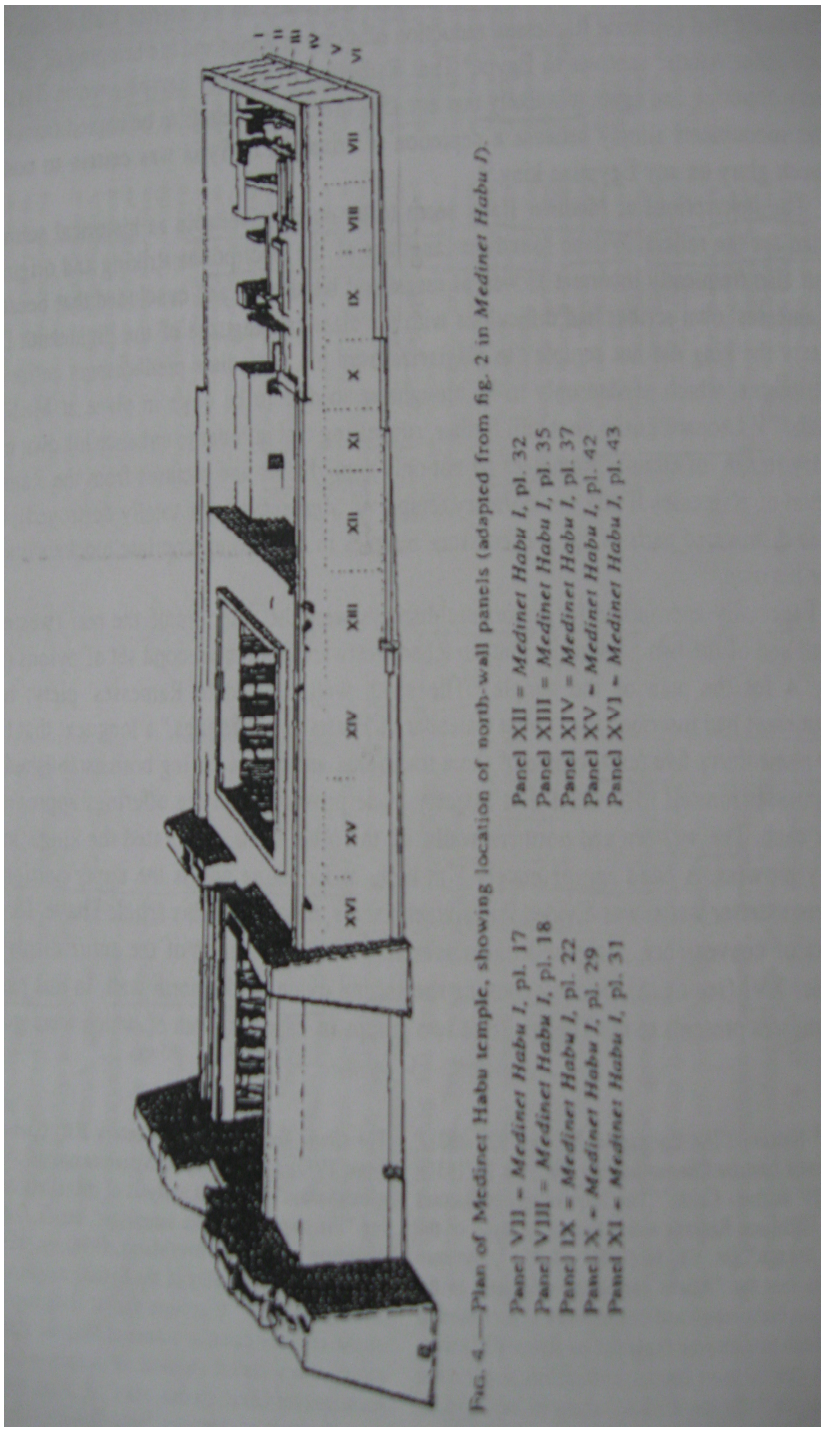

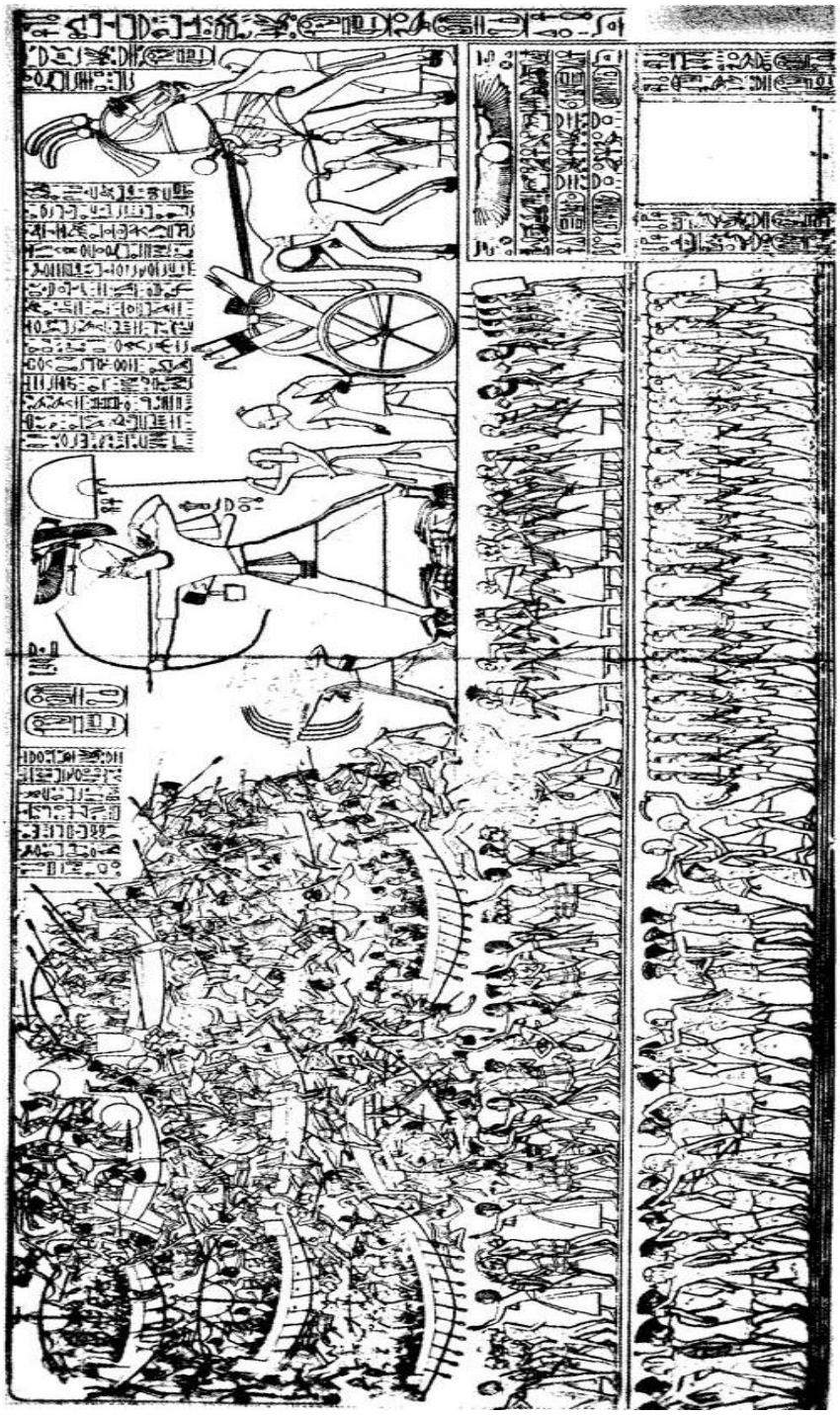
FIG. 4.—Plan of Medinet Habu temple, showing location of north-wall panels (adapted from fig. 2 in *Medinet Habu I*).

Panel VII = *Medinet Habu I*, pl. 17
Panel VIII = *Medinet Habu I*, pl. 18
Panel IX = *Medinet Habu I*, pl. 22
Panel X = *Medinet Habu I*, pl. 29
Panel XI = *Medinet Habu I*, pl. 31
Panel XII = *Medinet Habu I*, pl. 32
Panel XIII = *Medinet Habu I*, pl. 35
Panel XIV = *Medinet Habu I*, pl. 37
Panel XV = *Medinet Habu I*, pl. 42
Panel XVI = *Medinet Habu I*, pl. 43

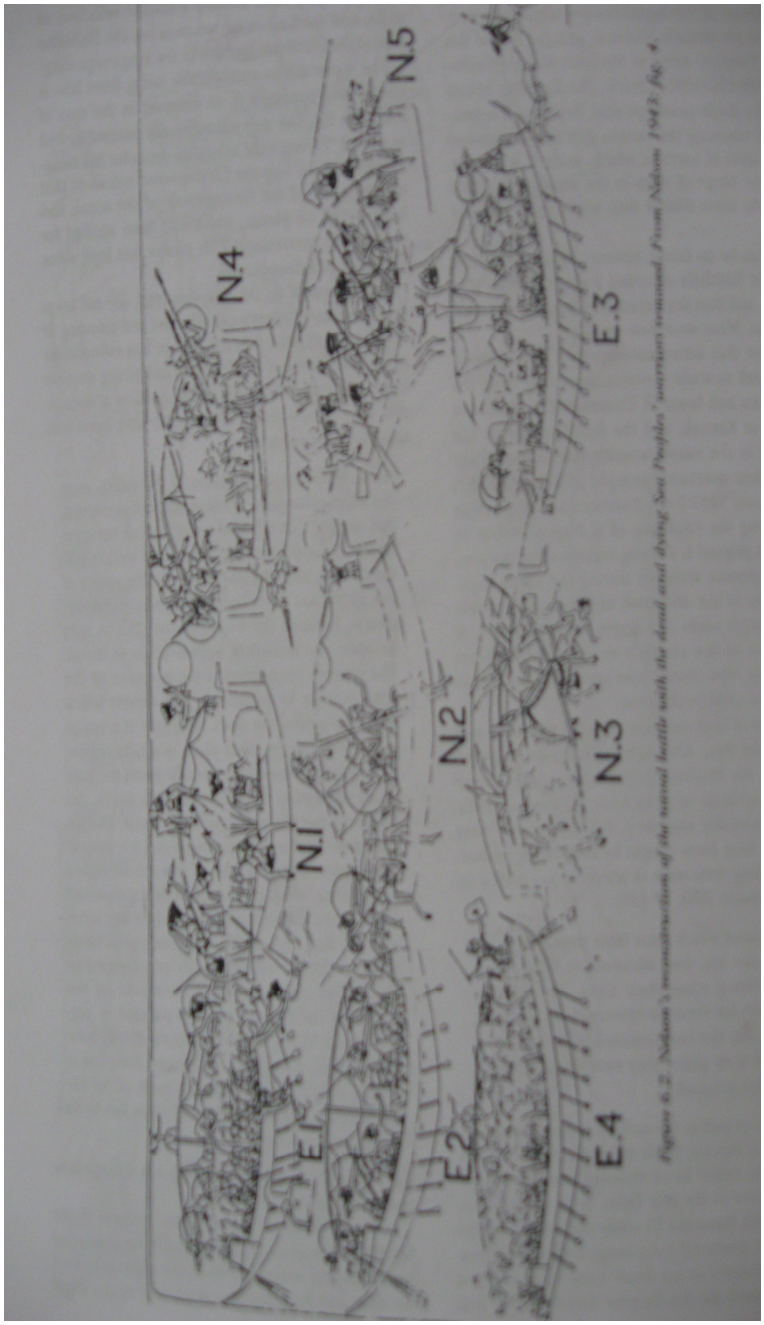
EK 29: Medinet Habu Kara Savaşı Sahnesi (merlin.allegheny.edu)

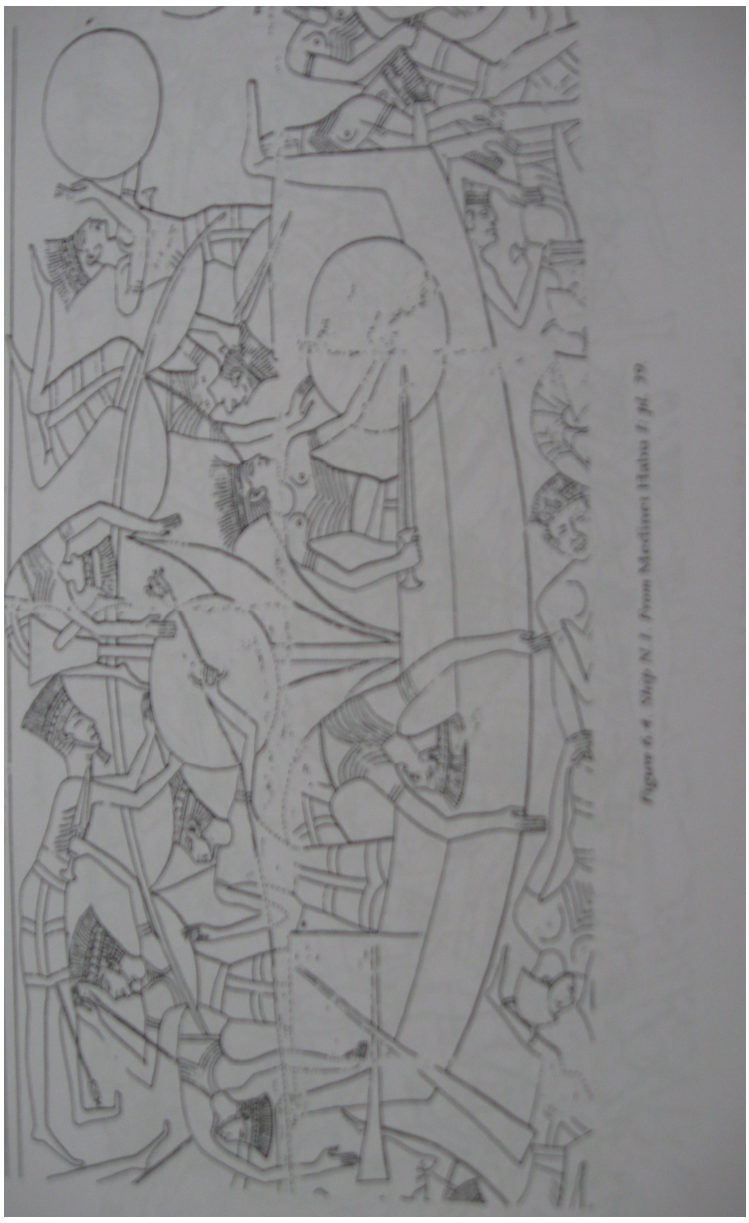
EK 30: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi (Wachsmann, 2000, s.106.)

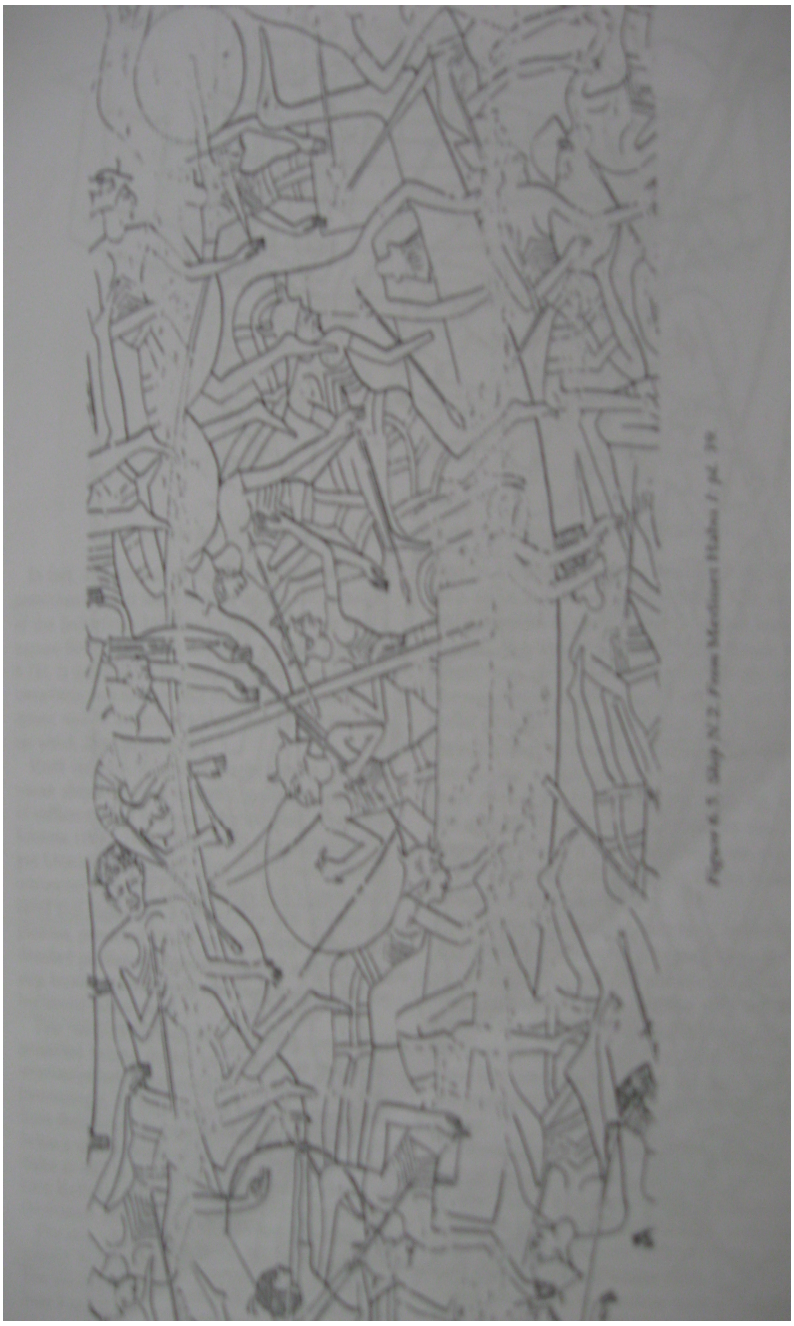
EK 31: Medinet Habu Deniz Savaşı evreleri (Wachsmann, 2000, s.107.)

EK 32: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N1 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s. 110.)

EK 33: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N2 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.111.)

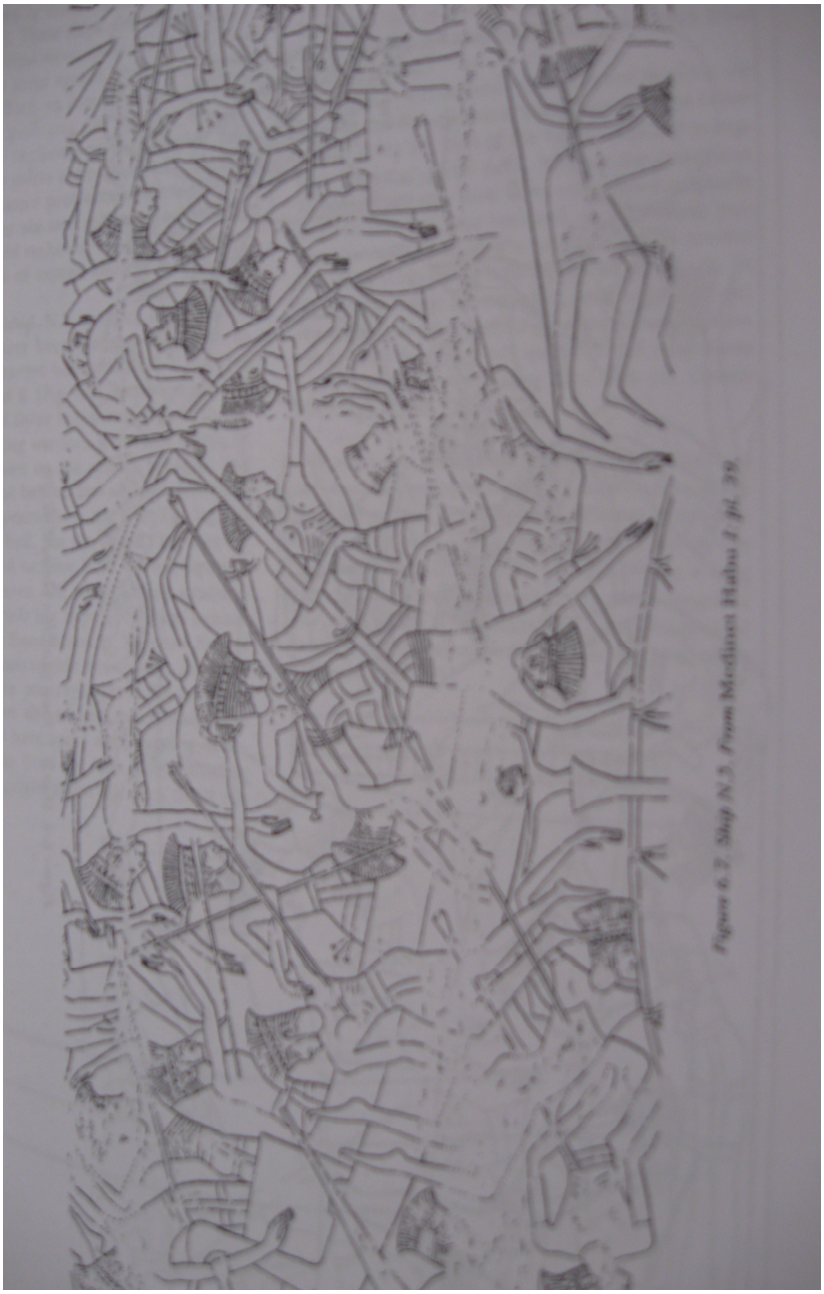
EK 34: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N3 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.114.)

EK 35: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N4 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.112.)

EK 36: Medinet Habu Deniz Savaşı Sahnesi, Wachsmann'dan N5 nolu gemi (Wachsmann, 2000, s.115.)

EK 37: Deniz Kavimleri Gemisinin Üç yatay banttan oluşan yapısı (Wachsmann, 2000, s.115.)

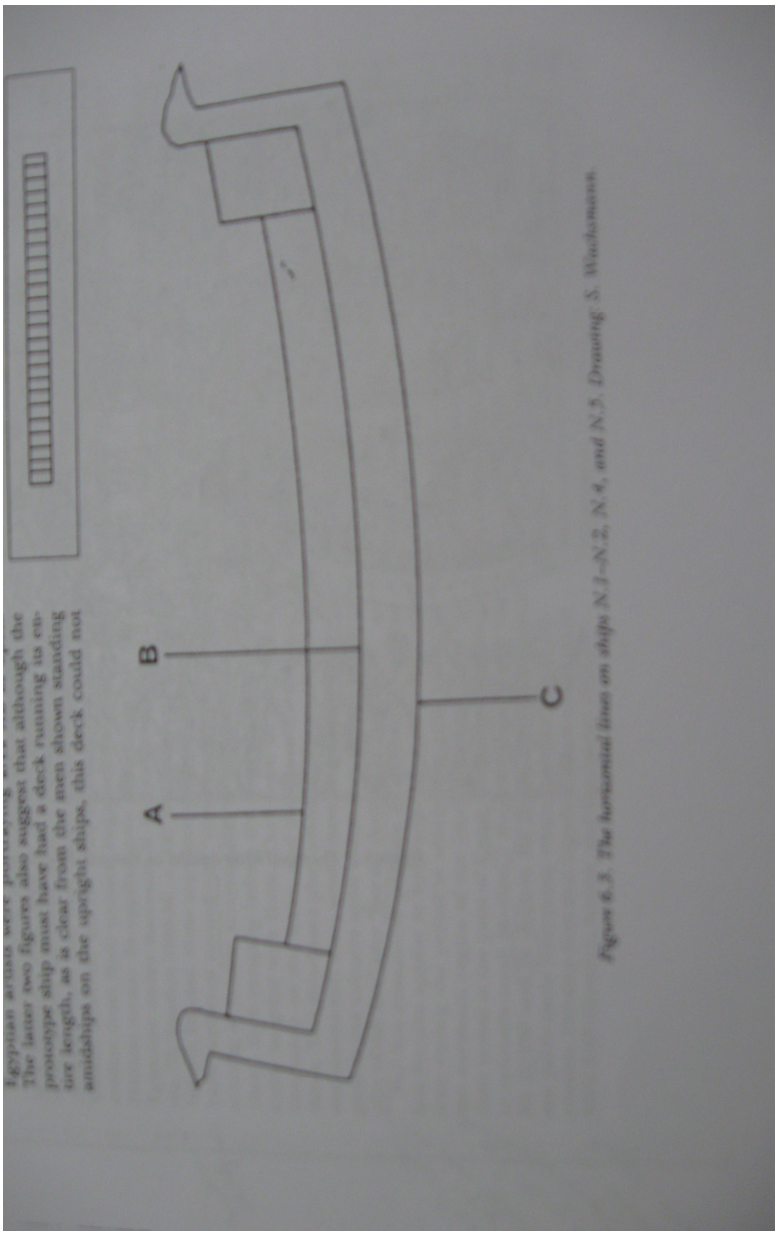
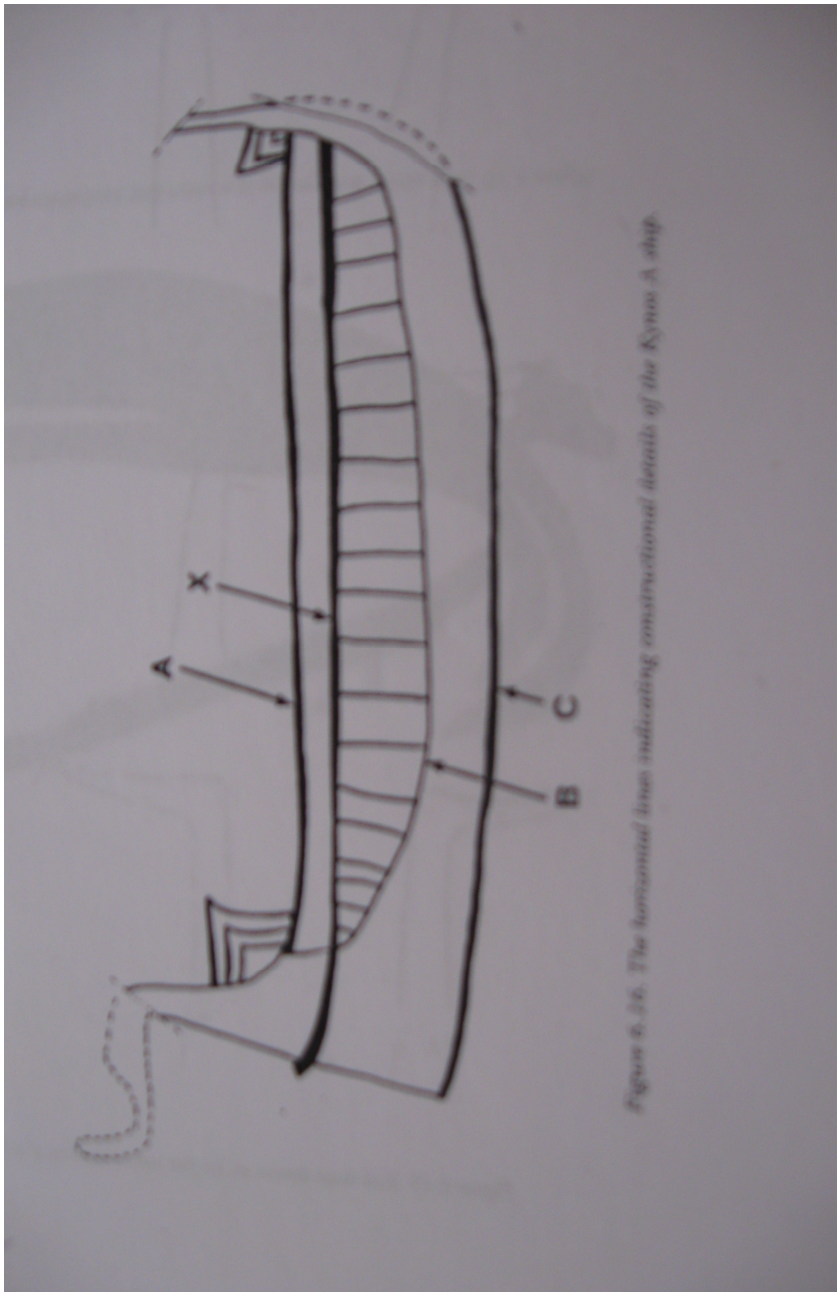

Figure 6.3. The horizontal lines on ships N.1–N.2, N.4, and N.5. Drawing: S. Wachsmann.

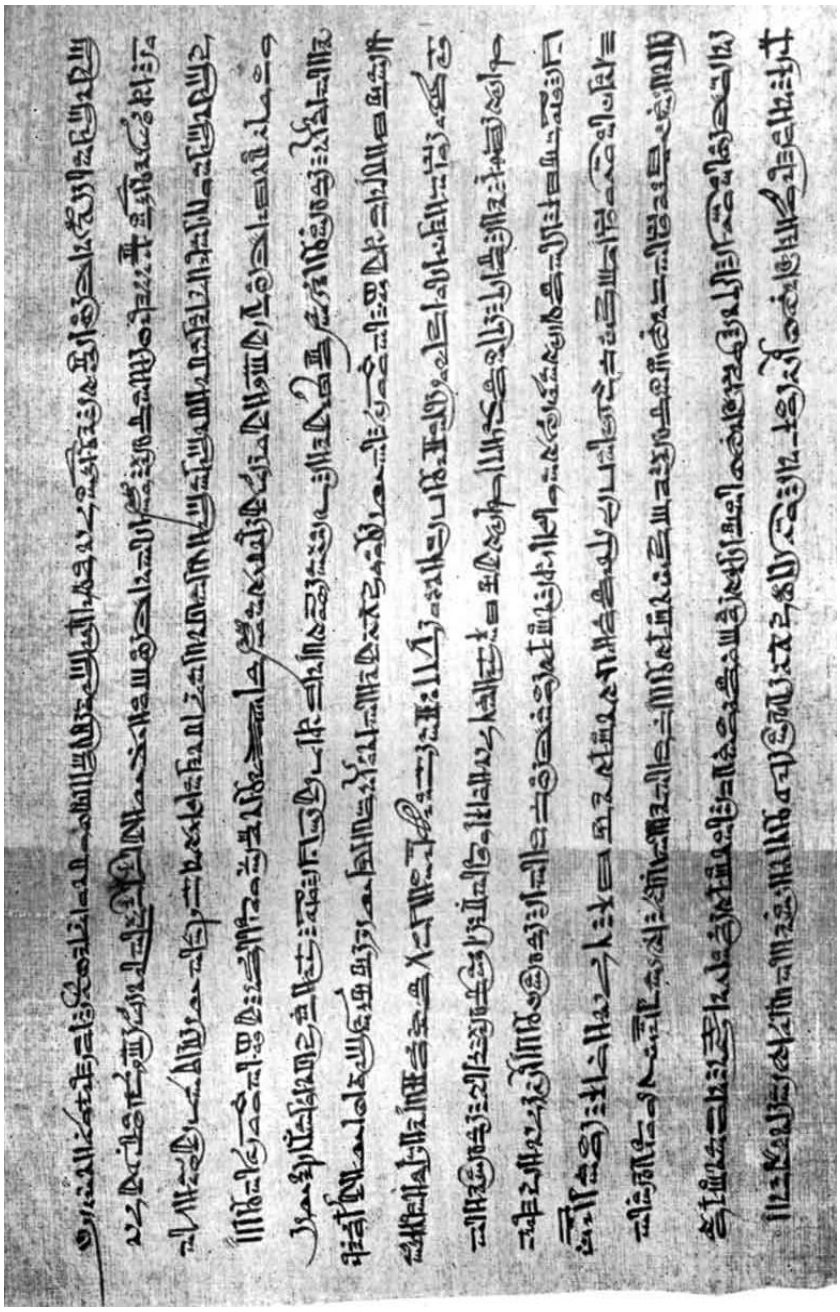
EK 38: Kynos A gemisi (Wachsmann, 2000, s.122.)

EK 39: Medinet Habu Kabartmaları Denyen esirleri (www.salimbeti.com)

EK 40: Harris Papirüsü (Sandars, s.116.)

EK 41: Tell es Sa'idiyeh'ten çift pithos gömüleri (Tubb, 2000, s.189, (figür 9.8-9.9)

EK 42: Beth Shan'dan İnsan yüzlü Lahit Kapağı (Sandars, s.173.)

EK 43: Tel Qasile Tapınağı'nın planı (Mazar, s.217.)

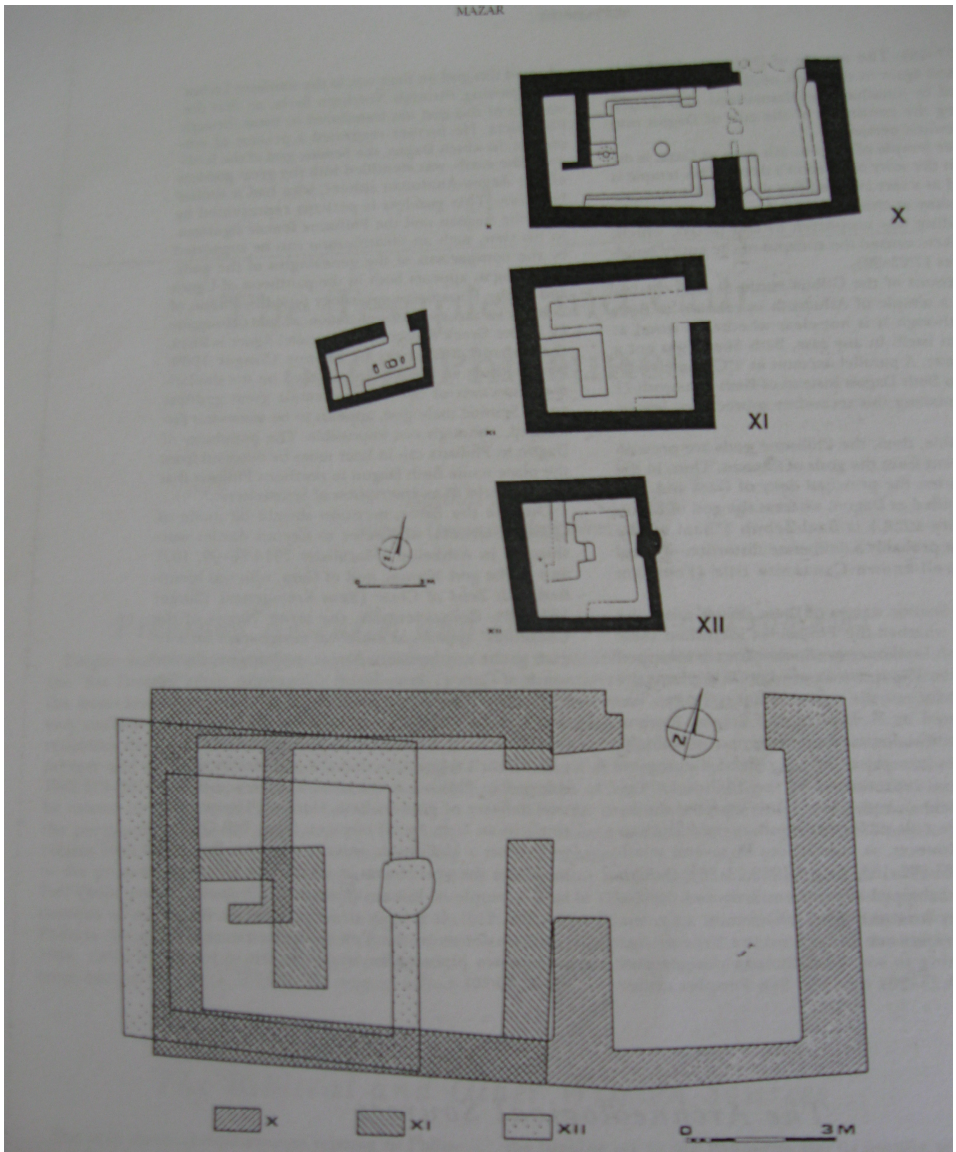
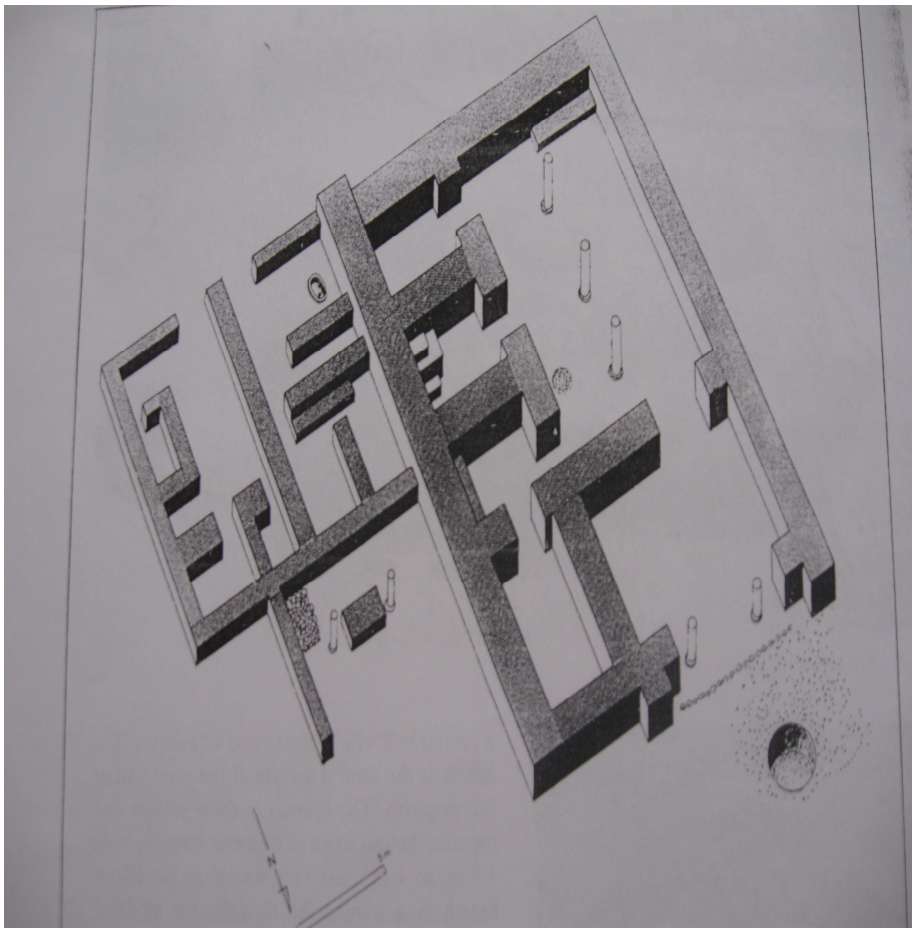

Figure 11.1. Above: Plan of the Tell Qasile temples. Upper: Stratum X (11th century B.C.E.); middle: Stratum XI (11th century B.C.E.); lower: Stratum XII (12th century B.C.E.); left: small shrine of Strata XI–X.
Below: Superimposed plan of the three temples at Tell Qasile.

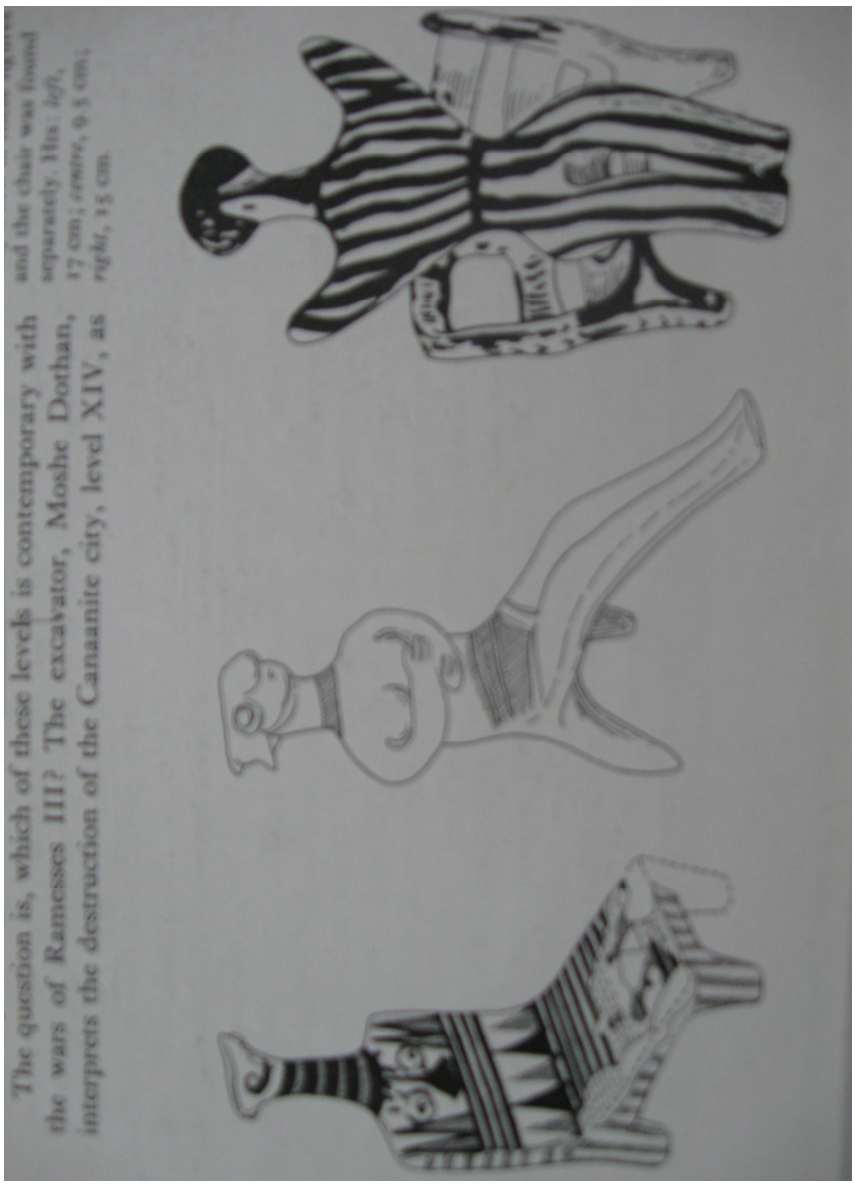
EK 44: Ekron, Stratum V'te ele geçen yapı. (Dothan, 1998, s.156.)

EK 45: Ashdod Stratum XII'de ele geçen tanrıça figürini (http://www.imj.org.il/imagine)

EK 46: Ashdod'ta bulunan tanrıça figürini ve Miken benzerleri (Sandars, s. 171.)

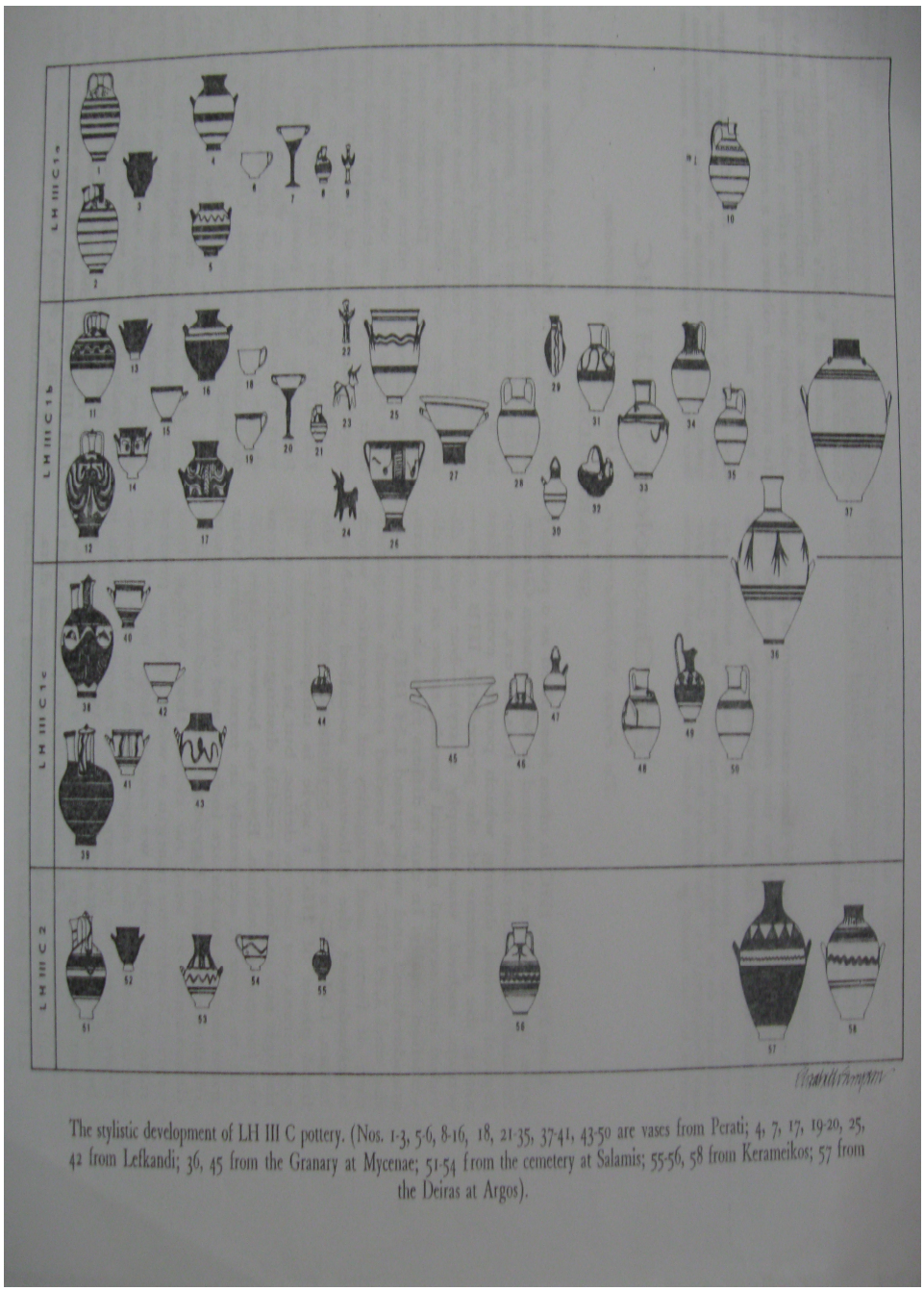

EK 47: GHIIIC Kronolojisi (a- Iakovidis, 1979, s.459. b- Iakovidis, 2002, s.249.)

- GHIIIC Kronolojisi için Furumark'ın önerisi
- GHIIIC 1a = 1230-1200 m.ö.
- GHIIIC 1b = 1200-1125
- GHIIIC 1c = 1125-1075
- GHIIIC 2 = 1075-1025

- GHIIIC Kronolojisi için Iakovidis'in önerisi
- GHIIIC Erken 1185/1180-1165 m.ö.
- GHIIIC Orta 1165-1100
- GHIIIC Geç 1100-1065

EK 48: Geç Hellas IIIC Seramik repertuarı (Iakovidis, 1979,s. 455.)

The stylistic development of LH III C pottery. (Nos. 1-3, 5-6, 8-16, 18, 21-35, 37-41, 43-50 are vases from Perati; 4, 7, 17, 19-20, 25, 42 from Lefkandi; 36, 45 from the Granary at Mycenae; 51-54 from the cemetery at Salamis; 55-56, 58 from Kerameikos; 57 from the Deiras at Argos).

EK 49: Kenan Bölgesi Haritası (Krüger, 2004, s.34. (figür 1.))

EK 50: Yakındoğu'da yıkıma uğrayan kentlerin listesi (Drews, 1993, s.9 (figür 1.))

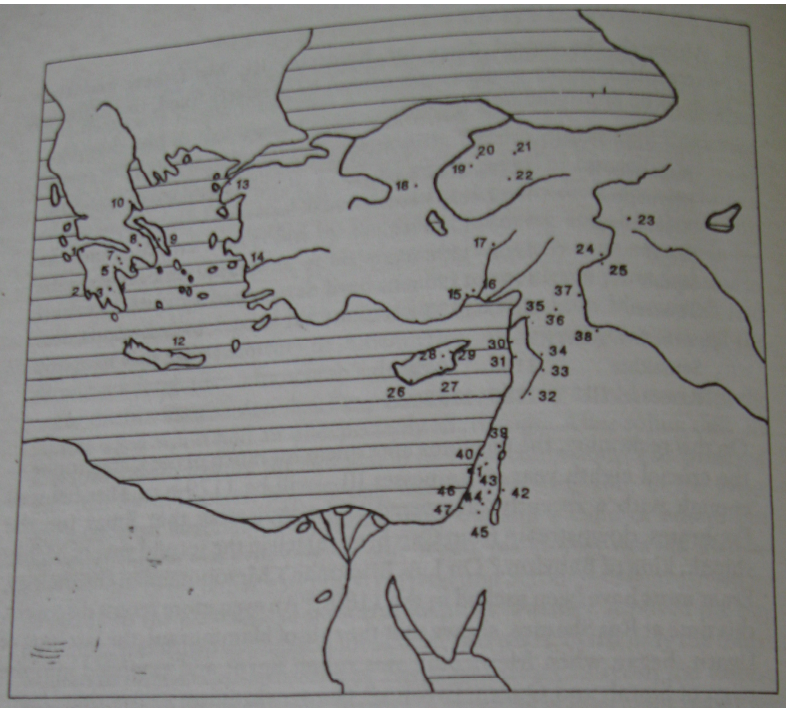

FIGURE 1. The Eastern Mediterranean: Major sites destroyed in the Catastrophe

GREECE

1. Teichos Dymaion
2. Pylos
3. Nichoria
4. The Menelaion
5. Tiryns
6. Midea
7. Mycenae
8. Thebes
9. Lefkandi
10. Iolkos

CRETE

11. Kydonia
12. *Knossos*

ANATOLIA

13. Troy
14. *Miletus*
15. Mersin
16. Tarsus
17. Fraktin
18. Karaoglan
19. Hattusas
20. Alaca Höyük
21. Maşat
22. Alishar Höyük
23. Norşuntepe
24. Tille Höyük
25. Lidar Höyük

CYPRUS

26. Palaeokastro
27. Kition
28. Sinda
29. Enkomi

SYRIA

30. Ugarit
31. Tell Sukas
32. Kadesh
33. Qatna
34. Hamath
35. Alalakh
36. Aleppo
37. *Carchemish*
38. Emar

SOUTHERN LEVANT

39. Hazor
40. Akko
41. Megiddo
42. Deir 'Alla
43. Bethel
44. Beth Shemesh
45. Lachish
46. Ashdod
47. Ashkelon